

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TOKAT MÜZESİ'NDEKİ ANADOLU SELÇUKLU SİKKELERİ:
SEÇİLMİŞ 50 ÖRNEK ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail KALINSAZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz SARI

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğretim Üyesi Yavuz SARI danışmanlığında hazırlamış olduğum “Tokat Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

01/09/2025

İsmail KALINSAZ

JÜRİ KABUL VE ONAY

İsmail KALINSAZ tarafından hazırlanan “**Tokat Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Sikkeri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 05.08.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Başkan) : Doç. Dr. Recep GÜN

Üye : Doç. Dr. Muhammed OKUDAN

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Yavuz SARI

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bilimsel bir çalışmanın ortaya çıkışı, yalnızca bireysel çaba ile değil; aynı zamanda birçok insanın katkısı, desteği ve özverisiyle mümkün olur. Bu tez çalışması da gerek akademik gerekse kişisel açıdan önemli bir sürecin ürünüdür.

Tez süresince sabrı, metaneti ve üç oğlumuzun sorumluluğunu üstlenerek gösterdiği büyük fedakârlıkla yanımda olan sevgili eşim Sümeyye Güler Kalınsaz’a kalbi duygularımla teşekkür ediyorum. Bu süreçte birlikte vakit geçiremediğim, oyunlardan ve etkinliklerden mahrum bıraktığım değerli oğullarım Ömer, Ensar ve Çağrı’ya da anlayışları ve sevgileri için gönülden teşekkür ederim. Onların varlığı bu yolculuğu benim için daha anlamlı kılmıştır. Eğitim hayatımın başlangıcından bugüne kadar maddi manevi varlığıyla daima yanımda olan anneme ve babama her daim dua ve minnet duygularımı sunuyorum.

Tezimin hazırlanmasında bilimsel katkılarını ve yol göstericiliğini esirgemeyen, her zaman hoca-öğrenci ilişkisi yerine arkadaş gibi gören değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Yavuz Sarı’ya sonsuz teşekkür ederim. Samimiyeti, açık sözlülüğü ve neşeli tavırlarıyla tanıdığım Doç. Dr. Muhammed Okudan hocama teşekkür ediyorum. Ayrıca, peygamberlik yaşında tanıma fırsatı bulduğum, tevazusu ve çalışkanlığıyla örnek aldığım Doç. Dr. Hakam Temir hocama da içten teşekkürlerimi sunuyorum. Onların katkıları bu çalışmanın olgunlaşmasında büyük rol oynamıştır.

Bu tez çalışması, yalnızca akademik bir sorumluluğun yerine getirilmesi değil; aynı zamanda sabır, emek ve inançla örülmüş bir hayat tecrübesinin yansımasıdır. Emeği geçen herkese şükranlarımı sunar, bu çalışmanın ilgili alana katkı sağlamasını temenni ederim.

İsmail KALINSAZ

ÖZET

TOKAT MÜZESİ'NDEKİ ANADOLU SELÇUKLU SİKKELERİ: SEÇİLMİŞ 50 ÖRNEK ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kalınsaz, İsmail

Yüksek Lisans, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Yavuz Sarı

Eylül 2025, xvi + 176 sayfa

Bu çalışma, Tokat Müzesi'nde yer alan Anadolu Selçuklu dönemine ait sikkelerden 50 örnek üzerine tarihî, ekonomik ve sanatsal yönleriyle incelemeyi amaçlamaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 11. ve 13. yüzyıllar arasındaki siyasi hâkimiyeti süresince bastırdığı sikkeler, dönemin iktisadi yapısını ve sanatsal beğenisini yansıtmaları bakımından önemli tarihsel belgeler arasında yer almaktadır. Tez kapsamında Tokat Müzesi envanterinde yer alan ve on üç farklı Selçuklu sultanına ait toplam 50 sikke değerlendirilmiş; bu sikkeler darp yeri, darp tarihi, malzeme, yazı karakteri, süsleme özellikleri ve müzeye geliş yöntemleri gibi başlıklar altında sistematik biçimde analiz edilmiştir.

Çalışma, sikkelerin yalnızca birer ekonomik değişim aracı değil; aynı zamanda siyasi meşruiyetin simgesi, sanatsal üretimin taşıyıcısı ve dinî kimliğin yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Gümüş ağırlıklı olan sikkelerde kullanılan yazı karakterleri (kûfî ve sülûs), kelime-i tevhid ve hükümdar unvanları gibi ifadeler aracılığıyla İslami söylem güçlendirilmiş; figürlü, geometrik ve bitkisel süslemeler aracılığıyla ise Selçuklu sanatının sembolik dili sergilenmiştir. Darp merkezlerinin çeşitliliği, Anadolu'nun farklı bölgelerinde siyasi otoritenin yaygınlaştırılması ve ekonomik bütünlüğün sağlanması açısından önemli veriler sunmaktadır.

Çalışma sonucunda, Tokat Müzesi'nin Anadolu Selçuklu dönemi nümismatiği açısından oldukça zengin bir koleksiyona sahip olduğu ve bu koleksiyonun hem yerel tarih hem de genel Selçuklu iktisat ve sanat tarihi araştırmaları açısından değerli bir kaynak sunduğu anlaşılmıştır. Bu tez, Selçuklu sikkeleri üzerine yapılan bölgesel çalışmaların

artırılması ve müze koleksiyonlarının akademik düzeyde belgelenmesi açısından önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Tokat Müzesi, Sikke, Darphane

ABSTRACT

ANATOLIAN SELJUK COİNS İN THE TOKAT MUSEUM:

A STUDY OF 50 SELECTED EXAMPLES

Kalinsaz, İsmail

Master's Thesis, Department of Islamic History and Arts

Advisor: Assistant Professor Dr. Yavuz Sari

September 2025, xvi + 176 Pages

This study aims to examine the coins from the Anatolian Seljuk period housed in the Tokat Museum from historical, economic, and artistic perspectives. The coins minted during the Seljuk rule between the 11th and 13th centuries serve as significant historical documents that reflect the political power, economic structure, and aesthetic preferences of the era. Within the scope of the thesis, fifty coins belonging to thirteen different Seljuk sultans in the Tokat Museum collection were analyzed systematically in terms of mint location, minting date, material, script style, decorative elements, and method of acquisition by the museum.

The study demonstrates that these coins were not merely tools of economic exchange but also symbols of political legitimacy, vehicles of artistic expression, and bearers of Islamic identity. The silver-based coins feature inscriptions in Kufic and Thuluth scripts, including phrases such as the kalima al-tawhid and the names and titles of rulers, emphasizing religious authority. Decorative motifs—including figural, geometric, and vegetal designs—illustrate the symbolic language of Seljuk art. The diversity of minting centers provides valuable insights into the political reach and economic integration across Anatolia during the Seljuk period.

In conclusion, the Tokat Museum possesses a notably rich numismatic collection from the Anatolian Seljuk era, offering important data for both local history and broader studies on Seljuk economics and art. This thesis contributes to the growing body of regional numismatic scholarship and emphasizes the importance of academic documentation of museum collections.

Keywords: Anatolian Seljuk State, Tokat Museum, Coin, Mint.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Etik Sözleşme.....	i
Jüri Kabul ve Onayı.....	ii
Önsöz.....	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	vi
İçindekiler.....	vii
Tablolar Listesi.....	xi
Şekiller Listesi.....	xii
Kısaltmalar.....	xvi
 GİRİŞ.....	 1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi Ve Özgünlüğü.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	2
3. Araştırmanın Kapsamı.....	2
4. Araştırmanın Yöntemi.....	2
5. Literatür Değerlendirmesi.....	5
6. Tokat'ın Kısa Tarihi.....	6
7. Tokat Müzesi: Mekanın Tarihsel Gelişimi Ve Koleksiyon Profili.....	8
 1. BÖLÜM: SİKKENİN TARİHİ VE ANADOLU SELÇUKLU SİKKELERİ....	 10
1.1. Sikkenin Tarihsel Gelişimi Ve Tanımı.....	10
1.2. Sikke Basım Teknikleri.....	16
1.2.1. Döküm Tekniği.....	19
1.2.2. Çekiç ile Darp Tekniği.....	20
1.2.3. Mekanik Darp Tekniği.....	21
1.3. Sikke Kullanımı.....	22
1.4. Sikkenin İcadından Önce Ticaret.....	24
1.5. Anadolu Selçuklu Tarihi ve Sikkeleri.....	26
1.5.1. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kısa Tarihi.....	26

1.5.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri.....	29
1.5.2.1. Sikke Basımı.....	29
1.5.2.2. Adına Sikke Basılan Anadolu Selçuklu Sultanları.....	31
1.5.2.3. Malzeme (Altın, Gümüş, Bakır-Bronz).....	35
1.5.2.4. Darphaneler.....	38
1.5.2.5. Anadolu Selçuklularda Sikke Basım Teknikleri.....	42
1.5.2.6. Selçuklu Ekonomik Durumun Sikke Üzerindeki Etkisi.....	43
1.5.2.7. Sikke Kullanım Alanları.....	45

2. BÖLÜM: TOKAT MÜZESİ'NDE BULUNAN ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNE AİT SİKKE ÖRNEKLERİ (KATALOG).....

2.1. II. İzzeddin Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 551-588 / M. 1156-1192.....	47
2.2. II. Süleyman Şah b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 592/3-600/1 / M .1195/6-1203/4.....	48
2.3. Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 598/9-622 / M .1202-1225.....	51
2.4. I. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H.587-593/602-608 / M. 1191-1196/1205-1211.....	52
2.5. I. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.607-616 / M. 1210/ 1211-1219/20.....	54
2.6. I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 616-634 / M. 1219/1220-1236/1237.....	56
2.7. II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H. 634-644 / M. 1236/1237-1246/1247.....	61
2.8. II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250.....	64
2.9. Üç Kardeşler Müştereken (Keyhüsrev'in Üç Oğlu): II. İzzeddin Keykavus; IV. Rükneddin Kılıç Arslan; II. Alaeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri H. 647-655 / M.1249-1257.....	76
2.10. II. Alaeddin Keykubad b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 647-652 / M. 1249/1254.....	83
2.11. IV. Rükneddin Kılıç Arslan 2. Saltanat Dönemi Sikkeleri H. 655-664 / M. 1257-1265/1266.....	84

2.12. III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H .664-682 / M. 1266-1283.....	91
2.13. II. Gıyaseddin Mesud b. Keykavus Dönemi Sikkeleri H. 682-697 /M. 1283-1297.....	102

3. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	105
3.1. Darp Yeri.....	105
3.2. Darp Tarihi.....	109
3.3. Müzeye Geliş Yöntemi.....	113
3.4. Malzeme.....	115
3.4.1. Altın.....	116
3.4.2. Gümüş.....	117
3.4.3. Bakır-Bronz.....	117
3.5.Yazı.....	118
3.5.1. Kufi.....	119
3.5.2. Sülüs.....	120
3.6. Süsleme.....	122
3.6.1. Bitkisel Süsleme.....	122
3.6.1.1. Rumi.....	123
3.6.1.2. Palmet.....	127
3.6.1.3. Penç.....	131
3.6.2. Geometrik Süsleme.....	133
3.6.2.1. Yıldız.....	133
3.6.2.2. Çarkı Felek.....	142
3.6.2.3. Saadet Düğümü.....	144
3.6.2.4. Benek.....	146
3.6.2.5. Bordür.....	152
3.7.3. Figürlü Süslemeler.....	157
3.7.3.1. Şir-i Hurşit.....	157
3.7.3.2. Hilal.....	159
3.7.3.3. Süvari.....	162

SONUÇ	164
KAYNAKLAR	167
ÖZGEÇMİŞ	175

TABLolar LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 1.1: Anadolu Selçuklu Sultanlarının Sikke Bastırdıkları Şehirler ve Darphaneler.....	39
Tablo 1.2: Selçuklu Sultanları Ekonomik Durum ve Sikke Basımı.....	45
Tablo 3.1: Katalogda Bulunan Sikkelerinin Sultanlara Göre Basıldığı Darphaneler....	107
Tablo 3.2: Katalogda Bulunan Sikkelerinin Sultanlara Göre Dağılımı.....	115
Tablo 3.3: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Rumi Motifleri.....	123
Tablo 3.4: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Palmet Motifleri.....	127
Tablo 3.5: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Penç Motifleri.....	131
Tablo 3.6: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yıldız Motifleri.....	133
Tablo 3.7: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Çarkıfelek Motifleri..	142
Tablo 3.8: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Saadet Düğümü Motifleri	144
Tablo 3.9: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Benek Motifleri.....	146
Tablo 3.10: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Şir-i Hurşit Motifleri.....	157
Tablo 3.11: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Hilal Motifleri.....	159
Tablo 3.12: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Süvari Motifleri.....	162

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No:	Sayfa
Şekil 0.1: Tokat Müzesi (Kaynak: Kalınsaz, 2025).....	8
Şekil 0.2: Tokat Müzesi İç Görünüşü (Kaynak: Kalınsaz, 2025).....	9
Şekil 1.1: Sikkelerin Döküm Tekniği (Howgego, 1998).....	20
Şekil1.2: Çekiç Darp Tekniği İle Sikke Basımı (Sağıt, 2012).....	21
Şekil 1.3: Mekanik Darp Tekniği (Günay, 2019, s. 193).....	22
Şekil 1.4: II. Süleyman Şah İçin Bastırılmış Altın Sikke (Dinar) Örneği (Erkiletlioğlu ve Güler, 1996).....	37
Şekil 1.5: I. Alaeddin Keykubad İçin Bastırılmış Altın Sikke (Dinar) Örneği (Erkiletlioğlu ve Güler, 1996).....	37
Şekil 2.1: II. İzzeddin Kılıç Arslan Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz.....	48
Şekil 2.2: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah (Tokat Meliki) H. 592/3-600/1 Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz	49
Şekil 2.3: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah (Tokat Meliki) H. 592/3-600/1 Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz Örneği 2	50
Şekil 2.4: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah H. 592/3-600/1 Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz Örneği 3	51
Şekil 2.5: Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 598/9-622 Ön/Arka Yüz ..	52
Şekil 2.6: I. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikke Örneği 1 Ön/Arka Yüz.....	53
Şekil 2.7: I. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikke Örneği 2 Ön/Arka Yüz.....	54
Şekil 2.8: I. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.607-616 / M. 1210/1211-1219/20 1. Örneği Ön/Arka Yüz	55
Şekil 2.9: I. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 607-616 / M. 1210/1211-1219/20 2. Örneği Ön/Arka Yüz	56
Şekil 2.10: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.616-634 1. Örneği Ön/Arka Yüz.....	57

Şekil 2.11: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 616-634 2. Örneği Ön/Arka Yüz.....	58
Şekil 2.12: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 616-634 3. Örneği Ön/Arka Yüz.....	59
Şekil 2.13: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.616-634 4. Örneği Ön/Arka Yüz.....	60
Şekil 2.14: II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H. 634-644 Ön/Arka Yüz.....	62
Şekil 2.15: II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H. 634-644 2. Örneği Ön/Arka Yüz.....	63
Şekil 2.16: II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H.634-644 3. Örneği Ön/Arka Yüz.....	64
Şekil 2.17: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 Ön/Arka Yüz.....	65
Şekil 2.18: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 2. Örneği Ön/Arka Yüz.....	67
Şekil 2.19: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 3. Örneği Ön/Arka Yüz.....	68
Şekil 2.20: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 4. Örneği Ön/Arka Yüz.....	69
Şekil 2.21: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.644-647 5. Örneği Ön/Arka Yüz.....	70
Şekil 2.22: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 6. Örneği Ön/Arka Yüz.....	72
Şekil 2.23: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 7. Örneği Ön/Arka Yüz.....	73
Şekil 2.24: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 8. Örneği Ön/Arka Yüz.....	74
Şekil 2.25: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 9. Örneği Ön/Arka Yüz.....	75
Şekil 2.26: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 10. Örneği Ön/Arka Yüz.....	76

Şekil 2.27: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H. 647-655 / M. 1249-1257 Ön/Arka Yüz	77
Şekil 2.28: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H. 647-655 / M. 1249-1257 2. Örneği Ön/Arka Yüz	79
Şekil 2.29: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H. 647-655 / M. 1249-1257 3. Örneği Ön/Arka Yüz	80
Şekil 2.30: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H. 647-655 / M. 1249-1257 4. Örneği Ön/Arka Yüz	81
Şekil 2.31: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H. 647-655 / M.1249-1257 5. Örneği Ön/Arka Yüz	83
Şekil 2.32: II. Alaaddin Keykubat H. 647-652 / M. 1249/1254 Örneği Ön/Arka Yüz .	84
Şekil 2.33: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M.1257-1265/1266 Örneği Ön/Arka Yüz.....	85
Şekil 2.34: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 2. Örneği Ön/Arka Yüz.....	86
Şekil 2.35: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H.655-664 / M.1257-1265/1266 3. Örneği Ön/Arka Yüz.....	87
Şekil 2.36: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 4. Örneği Ön/Arka Yüz.....	88
Şekil 2.37: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 5. Örneği Ön/Arka Yüz.....	89
Şekil 2.38: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 6. Örneği Ön/Arka Yüz.....	90
Şekil 2.39: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 Ön/Arka Yüz.....	92
Şekil 2.40: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H .664-682 / M. 1266-1283 2. Örneği Ön/Arka Yüz.....	93
Şekil 2.41: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 3. Örneği Ön/Arka Yüz.....	94
Şekil 2.42: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 4. Örneği Ön/Arka Yüz.....	95

Şekil 2.43: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 5. Örneği Ön/Arka Yüz.....	96
Şekil 2.44: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 6. Örneği Ön/Arka Yüz.....	97
Şekil 2.45: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 7. Örneği Ön/Arka Yüz.....	98
Şekil 2.46: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 8. Örneği Ön/Arka Yüz.....	99
Şekil 2.47: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 9. Örneği Ön/Arka Yüz.....	100
Şekil 2.48: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 10. Örneği Ön/Arka Yüz.....	101
Şekil 2.49: II. Sultan Mesud (Gıyaseddin) H. 682-697 / M. 1283-1297 Ön/Arka Yüz	103
Şekil 2.50: II. Sultan Mesud (Gıyaseddin) H. 682-697 / M. 1283-1297 2. Örneği Ön/Arka Yüz.....	104
Şekil 3.1: Anadolu Selçuklu Darp Yerleri (Erkiletlioğlu ve Güler, 1996).....	106
Şekil 3.2: Kelime-i Tevhit Örneği: II. İzzeddin Keykavus Dönemi Sikkesi.....	119
Şekil 3.3: Osmanlı Devleti Paralarında Palmet Örneği (Akkaya, 2011: 499).....	130
Şekil 3.4: Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Kompozisyon Formları (İzmirlier, Anadolu Selçuklu Paraları: 33).....	152

KISALTMALAR LİSTESİ

cm	Santimetre
gr.	Gram
H.	Hicri
s.a.v.	Sallallâhu Aleyhi Vesellem
s.	Sayfa
M.	Miladi
M.Ö.	Milattan Önce
No	Numara

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA KONUSU, ÖNEMİ VE ÖZGÜNLÜĞÜ

Her devletin kendine ait çeşitli dönemlerde basılan paraları olmuştur. Bu paralar devletin siyasi, ekonomik, kültürel ve dini yönünü göstermesi açısından önem arz etmektedir. Anadolu Selçuklu sikkeleri de bize devletin siyasi ve ekonomik gücünün yanında kültürü, dini, dili, sultanların hâkimiyet yılları, yönetim biçimleri ve paraların darp edildiği şehirler hakkında bilgi sunmaktadır. Bu bilgilerin yanında paralar üzerindeki şekil, motif, bezeme ve yazı gibi unsurlar aynı zamanda o dönemin estetik anlayışı hakkında bilgi verir. İnce işçilik, kabartmalar ve motifler o dönemim sanat anlayışını ve teknik becerisini gösterir. Sikkeler, ait olduğu zamanın bir anlamda fotoğrafı niteliğindedir. Bu yüzden paralar sadece bir değişim aracı olmanın ötesinde bir toplumun geldiği noktayı gösteren somut delilleridir.

Sikkeler, başta kazı çalışmaları, satın almalar ve devletin el koymaları olmak üzere çeşitli yollarla elde edilirler. Sikkeler, bulundukları bölgenin ve dönemin tarihlendirilmesinin yanı sıra o bölgenin bilinmeyen, keşfedilmeyen taraflarını da ortaya koymaktadır.

“Tokat Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmada, Tokat Müzesi envanterinde yer alan Anadolu Selçuklu Devleti’ne ait sikkeler incelenmiş ve bu sikkeler çeşitli yönleriyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yapılan literatür taramasında, Anadolu Selçuklu dönemine ait sikkelerle ilgili çok sayıda çalışma bulunduğu tespit edilmiş; ancak Tokat Müzesi özelinde gerçekleştirilmiş herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışma, Anadolu Selçuklu sikkeleri üzerine yapılan araştırmalara katkı sunmayı amaçlamış ve bu yönüyle tezin önemini açık bir biçimde ortaya koymuştur.

İncelenen Anadolu Selçuklu sikkeleri, on üç farklı sultana ait olup, toplam elli adet sikke tez çalışmasının ana materyalini oluşturmuştur. Tokat Müzesi koleksiyonunda yer alan bu sikkelerin çok sayıda hükümdara ait olması, çalışmanın kapsamını genişletmiş ve Anadolu Selçuklu sikke geleneğinin bütüncül bir biçimde değerlendirilmesine imkân tanımıştır. Böylece, hemen her sultanın sikke anlayışına değinilerek dönemin genel ikonografik ve estetik yaklaşımlarına dair kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, Tokat Müzesi envanterinde yer alan Anadolu

Selçuklu sikkelerinin sistematik biçimde incelendiği ilk araştırma olması bakımından çalışma, literatürde özgün bir konuma sahip olmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Biz bu çalışmamızı yaparken çeşitli amaçları hedeflenmektedir. Söz konusu amaçlar;

1. Tokat Müzesinde bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait elli sikkeyi tarih, süsleme, malzeme, basım tekniği gibi başlıklar altında inceleyip küçük bir katalog oluşturmak,
2. Sikkeleri sahip oldukları özellikler açısından kendi içerisinde ve farklı müzelerde yer alan örneklerle karşılaştırarak genel bir değerlendirme yapmak,
3. Anadolu Selçuklu dönemine ait sikkelerle ilgili yapılan sanat tarihi çalışmalarına bir yenisini daha ekleyerek hem alandaki bir boşluğu doldurmak hem de daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak oluşturmak,
4. Ayrıca Tokat Müzesi'nin tanıtılmasına da katkı sunmayı düşünüyoruz.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Müze müdürlüğünün verdiği bilgilere göre Tokat Müzesi'nde tahmini 38000 sikke bulunmaktadır. Bu sikkelerin 24000 kadarı Anadolu Selçuklu dönemine, 14000'i ise diğer medeniyetlere aittir. Anadolu Selçuklu dönemine ait 24000 sikkenin 3200'ü altın, 19446'sı gümüş ve 1537'si ise bakır ve bronzdur. Bu veriler, Tokat Müzesi'nin hem Anadolu'nun hem de Orta Karadeniz Bölümü'nün en zengin müzelerinden biri olduğunu göstermektedir. Gerek klasik çağlara gerekse İslam medeniyetlerine ait birçok sikke, Tokat Müzesi'nin numizmatik koleksiyonunda önemli bir yer tutmaktadır.

Hazırlamış olduğumuz çalışma müzede yer alan Anadolu Selçuklu dönemine ait sikkeler ile sınırlıdır. Ancak uzman yetersizliği, güvenlik gerekçesi ve bazı sikkelerin teşhirde olması hasebiyle müze müdürlüğü 24000 sikkeden 50'sini incelememize izin vermiştir. Dolayısıyla çalışmamızda yer alan sikke örnekleri on üç farklı sultana ait olup bunlardan elli tanesi tezimizin kapsamını oluşturmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada 50 sikkeyi belirlerken bir veya birkaç sultana ait örnekler değil de çeşitlilik arz etmesi bakımından envanterde bulunan her sultana ait olmasına özen gösterdik. Bunun yanında aynı sultana ait birden fazla örnek seçilirken farklı şehir veya tarihte darp edilmiş olmasını da istedik. Genellikle sağlam ve okunabilirliğinin yanında

maden bakımından altın, gümüş, bronz ve bakır olarak çeşitlilik arz etmesi de Selçuklu ekonomisini anlayabilmek için önemli olacağını düşündük. Ancak altın sikke örneklerinden birkaçının teşhirde bulunması, büyük çoğunluğunun ise depoda yer alması ve çeşitli sebeplerle inceleme izni alamamamız nedeniyle bu örnekleri çalışmamıza dahil edemedik.

“Tokat Müzesindeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme” konu başlığının belirlenmesiyle birlikte araştırmaya başlamadan önce, konuyla ilgili mevcut akademik kaynaklar incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Tokat Müzesinde Anadolu Selçuklu sikkeleri üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Konuya ilişkin önceden yapılmış çalışmalar ayrıntılı olarak incelenmiş; özellikle sikkeler üzerine yazılmış temel kaynaklar ve akademik çalışmalar doğrultusunda kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda konuyu daha iyi anlayabilmek için madeni para tarihiyle ilgili temel kitaplar incelenerek teorik çerçeve oluşturulmuştur.

Tokat Müzesi’nde bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi sikkelerine yönelik araştırma kapsamında, öncelikle Tokat Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne resmi bir dilekçe sunularak, müzede inceleme ve veri toplama amacıyla gerekli izinler alınmıştır. Konuyla ilgilenen Arkeoloji uzmanı gözetiminde sikke envanter defteri kontrol edilmiştir. 24000 sikke içerisinden müze müdürlüğünün izin verdiği, Anadolu Selçuklu dönemine ait 60 adet sikke listesi çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra yine Arkeoloji uzmanının gözetiminde, müze deposunda yer alan sikkeler dönemlerine göre sıralanarak kutulardan çıkarılmış; her bir sikkenin ön ve arka yüzü ayrı ayrı fotoğraflanmış, çap ölçüleri alınmış ve hassas terazi kullanılarak ağırlıkları tespit edilmiştir.

Yapılan ölçüm ve belgeleme çalışmalarının ardından, sikkelerin fiziksel durumları değerlendirilmiş ve korunmuşluk durumu iyi olan 50 adet sikke seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Aynı darphanede basılmış ve benzer özellikler taşıyan örnekler arasından ise yalnızca temsil niteliği taşıyan bir veya birkaç sikke seçilmiştir. Tüm sikkelerin ön ve arka yüz fotoğrafları dijital ortamda düzenlenerek, Selçuklu sultanlarının saltanat yıllarına göre klasörlenmiştir. Bunun yanı sıra, Anadolu Selçuklu Devleti’nin tarihî ve coğrafi bağlamı ile dönemin ekonomik yapısını anlamaya yönelik kaynak taraması yapılmış; sikkelere dair temel başvuru eserleri ile akademik çalışmalar

incelenerek elde edilen veriler sistematik biçimde analiz edilip tez çalışmasına aktarılmıştır.

“Tokat Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında; araştırmanın konusu, önemi, özgünlüğü, amacı, kapsamı, yöntemi ve literatür değerlendirmesi ele alınmıştır. Ayrıca “Tokat’ın Kısa Tarihi” ile “Tokat Müzesi: Mekânının Tarihsel Gelişimi ve Koleksiyon Profili” başlıklarına da yer verilmiştir.

Birinci bölümde, “Sikkenin Tarihi ve Anadolu Selçuklu Sikkeleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle “Sikkenin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi” açıklanmış; ardından “Sikke Basım Teknikleri” arasında yer alan döküm tekniği, çekiçle darp tekniği ve mekanik darp tekniği detaylandırılmıştır. Devamında “Sikkenin Kullanımı” ve “Sikkenin İcadından Önce Ticaret” konuları ele alınmıştır. “Anadolu Selçuklu Tarihi ve Sikkeleri” başlığı altında ise Anadolu Selçuklu Devleti’nin kısa tarihi verilmiş, “Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri” kapsamında “Sikke Basımı”, “Adına Sikke Basılan Sultanlar”, “Malzeme” (altın, gümüş, bakır), “Darphaneler”, “Anadolu Selçuklularda Sikke Basım Teknikleri”, “Selçuklu Ekonomik Durumunun Sikke Üzerindeki Etkisi” ve “Sikke Kullanım Alanları” konuları işlenmiştir.

İkinci bölüm olan Katalog kısmında, “Tokat Müzesi’nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikke Örnekleri” başlığı altında, müze envanterine kayıtlı, tasnif edilmiş ve fiziksel olarak iyi durumda olan sikkeler incelenmiştir. Her bir sikke için; katalog numarası, envanter numarası, inceleme tarihi, müzeye geliş şekli ve tarihi, maden türü, sultanın adı ve saltanat dönemi (biliniyorsa), ölçüleri, ağırlığı, yazı karakteri, darp yılı, darp yeri ve formu gibi bilgiler verilmiştir. Ayrıca sikkeler üzerindeki yazıların anlamları da açıklanmıştır. Anlaşılabilirliği artırmak amacıyla, her sikkenin ön ve arka yüz fotoğraflarına katalogda yer verilmiş; fotoğrafların altında ise sikkeyi bastıran sultanın adı ve saltanat yılları belirtilmiştir.

Üçüncü bölüm, değerlendirme ve karşılaştırma kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde katalogdaki sikkeler; “darp yeri” (darphaneler), “darp tarihi”, “müzeye geliş yöntemi”, “malzeme” (altın, gümüş, bakır-bronz), “yazı karakteri” (kufi, sülüs) ve “süsleme” (bitkisel, geometrik, figürlü, nesneli) başlıkları altında analiz edilmiştir.

Sonuç bölümünde, tez boyunca elde edilen bulgular katalogdaki örneklerle birlikte değerlendirilmiş ve karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Çalışma, başvuru sürecinde kullanılan temel ve yardımcı kaynakların yer aldığı Kaynakça bölümü ile tamamlanmıştır.

5. LİTERATÜR DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapmış olduğumuz literatür taramasında sikkelerle ilgili yapılmış çok sayıda genel ve özel çalışmanın olduğunu gördük. Bu tezin hazırlanması sırasında doğrudan veya dolaylı olarak Anadolu Selçuklu sikkeleri hakkında bize yol gösterecek ve çalışmamıza katkı sağlayacak farklı kaynaklardan yararlanmaya çalıştık. Genel anlamda sikkelerle ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz kaynaklar şunlardır:

1. İbrahim ve Cevriye Artuk'un hazırladığı iki ciltlik "İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Yer Alan İslami Dönem Sikkeleri" eseri,
2. Atom Damalı'nın "150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri" eseri,
3. Halit Erkiletlioğlu ve Oğuz Güler'in hazırladığı "Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri" adlı eser,
4. Gündegül Parlar tarafından yayımlanan "Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler" adlı kitap,
5. Oğuz Tekin'in "Eski Çağlarda Para: Antik Nüsmatiğe Giriş" adlı kitabı,
6. "Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları" Mart 2019 isimli kitap,
7. Oğuz Tekin'in "Antik Nüsmatik ve Anadolu" adlı eseri,
8. Yılmaz İzmirli'nin "Anadolu Selçuklu Paraları" adlı kitabı,
9. Stefan Karwiese'e ait "Antik Numismatiğe Giriş" kitabı,
10. Zeliha Demiral Gökalp'e ait "Yalvaç Müzesi ve Bizans Sikkeleri" adlı kitabı,
11. 2018 yılında yayımlanan "Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bir Grup Anadolu Selçuklu Sikkeleri" adlı yüksek lisans tezi,
12. "Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde Bulunan XII. Ve XV. Yüzyıllara Ait Beylikler Dönemi Sikkeleri" isimli yüksek lisans tezi,
13. "Konya - Ereğli Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri" başlıklı yüksek lisans tezi,
14. "Burdur Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri" adlı yüksek lisans tezi,

15. “Alanya Arkeoloji Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri” adlı yüksek lisans tezi,

16. Reyhan Şahin’e ait sikke basım merkezlerini konu alan “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Para Basım Faaliyetleri” isimli yüksek lisans tezi,

17. “Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Seramik Yüzeylere Yansımaları” adlı yüksek lisans tezi,

18. “Konya Darplı Anadolu Selçuklu Sikkeleri” başlıklı Betül Teoman’ın İpek Yolu Dergisi’nde yayımlanan makalesi,

19. “Side Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II Alaeddin Keykubad Dönemi” başlıklı İstem Dergisi’nde 2018’de yayımlanan makale,

20. Sadi S. Kuçur’un, “Türkiye Selçukluları Sikkelerinde Unvan, Lâkab ve Künyeler” başlıklı ve Suna İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü tarafından, 2014 yılında yayımlanan bildirisi mevcuttur.

6. TOKAT’IN KISA TARİHİ

Tokat, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’nin, tarihi ve kültürel zenginliğiyle dikkat çeken bir şehridir. Tokat’ın hikâyesi Hitit dönemine kadar dayanmaktadır. Hititler’den sonra Frigler ve ardından Persler yönetmiştir. Ancak, Roma ve Bizans imparatorluklarının dönemi Tokat’ın önemli olduğu bir zamandı. Bu süre zarfında Tokat stratejik bir konumdaydı ve önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti.

Tokat’ın tarihi, Selçuklu ve Osmanlı zamanları arasındaki ticaret, eğitim ve kültürde kilit bir şehirdir. Aynı zamanda Hitit, Frig ve Roma medeniyetlerinin izlerini taşıyan çok eski bir şehirdir. Osmanlı döneminin üçüncü büyük şehri olan Tokat, Anadolu’nun en önemli şehirlerinden biri olmuştur (Afyoncu, 2014). Tokat’ın önemli özellikleri şehri kültürel bir hafıza alanı haline getirmiştir. Tokat’ın kültürel, tarihsel, ekonomik ve sosyokültürel özellikleri: “Kentsel sakinlerin geçmiş deneyimlerini hatırlamak” (Lynch, 2020) ve bu edebi eserleri ile yüzyıllar boyunca yaşamıştır.

Orta Çağ’da Tokat, Selçuklu İmparatorluğu’nun egemenliği altındaydı. Selçuklu döneminde şehirde birçok cami, medrese ve kervansaray inşa edildi. Bu yapılar Tokat’ın tarihsel dokusunu yaratan temel unsurlardan biridir. Osmanlı döneminde ise bu şehir, ticari ve kültür merkezi haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu sırasında Tokat, İpek Yolu’ndaki varlığı nedeniyle ekonomik olarak son derece önemliydi. Bu süre zarfında

şehirde Mahperi Hatun (Hicri 636 / Miladi 1236-38) kervansarayı gibi birçok kervansaray inşa edildi. Dahası, Gök Medrese ve Ali Paşa Camii gibi yapılar Osmanlı mimarisinin iyi örneklerini teşkil etmişlerdir ve Tokat'ta hayatta kalmıştır (Afyoncu, 2014).

Cumhuriyet ilanı ile birlikte Tokat, modern Türkiye'nin bir parçası haline gelmiştir. Bugün Tokat, zengin tarihi mirası, doğal güzellikleri ve kültürel aktiviteleriyle ziyaretçileri memnuniyetle karşılamaktadır. Şehir hala yerli ve uluslararası turistler için çekici bir yerdir. Tokat'ın tarihi boyunca birçok medeniyeti barındırması, şehrin kültürel çeşitliliğini ve servetini arttırmıştır. Bu Tokat'ı tarihsel ve kültürel öneme sahip bir şehir haline getirmiştir. Şehrin tarihi binaları, müzeleri ve doğal binaları Tokat'ın tarihine ışık tutmakta ve ziyaretçiler için eşsiz bir deneyim sağlamaktadır (Akın, 2009).

Karadeniz bölgesinin iç kesimlerinde yer alan Tokat, tarih boyunca Komana, Evdoksia, Dokeia, Dokat, Kan-cun, Dar'ün-Nusret ve Dar'ün-Nasr gibi isimlerle anılmıştır (Akın, 2009). Tokat adının kökeni hakkında farklı görüşler ve efsaneler mevcuttur. Bunlardan biri, şehrin Togayit Türkleri tarafından kurulduğu ve adının Togay kelimesinden geldiği düşüncesidir. Bir diğer görüş ise Tokat'ın, surlu şehir anlamına gelen toh-kat veya şişman at anlamına gelen tok-at kelimesinden türetildiğidir (Gökbilgin, 1979: 401-402).

Paul Wittek, sunduğu kanıtlarla Tokat'ın Bizans dönemine ait Dokeia şehri olduğunu ileri sürmektedir. Eski Yunanca'da dokeia kelimesinin çanak biçiminde arazi anlamına geldiği ve zamanla Tokat'a dönüştüğü düşünülmektedir. Şehrin tepelerle çevrili bir havzada yer alması bu düşüncüyü desteklemektedir (Erdem, 1987).

Tarih boyunca birçok devletin egemenliğinde kalan Tokat, 1074 yılında Danişmentli emir tarafından fethedilmiştir. Danişmentlilerden sonra Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Osmanlılar bölgeye hâkim olmuştur (Bütüner, 2015: 302). Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Tokat, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olmuştur. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Tokat, en yoğun inşaat dönemini 13. yüzyılda yaşamıştır. Anadolu Selçuklu döneminde, Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol valiler tarafından yönetilen Tokat, bu yüzyılda önemli inşaa faaliyetleri göstermiştir. 14. yüzyıl yapıları İlhanlılar ve Tacettinoğullarına; Osmanlı dönemine ait yapılar ise 15. yüzyıldan itibaren görülmektedir (Elpe, 2015).

7. TOKAT MÜZESİ: MEKÂNININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE KOLEKSİYON PROFİLİ

Şekil 0.1: Tokat Müzesi

Kaynak: Kalınsaz, 2025

Tokat'ın sahip olduğu en değerli kültürel varlıklardan biri olan Tokat Müzesi, ziyaretçilerine kentin ve çevresinin binlerce yıllık tarihine dair özgün bir deneyim sunmaktadır. Müze, ilk kez 1926 yılında, emekli öğretmen Halis Turgut Cinlioğlu'nun çevreden topladığı tarihî eserleri 13. yüzyıla tarihlenen Selçuklu eseri Gökmedrese'de bir araya getirmesiyle faaliyete geçmiştir (B. Özcan, 1985, s.12). Bu yapı, Selçuklu mimarisinin çarpıcı örneklerinden biri olup, uzun yıllar boyunca müzeye ev sahipliği yapmıştır.

Müzenin koleksiyonunun zamanla büyümesi ve sergileme alanı ihtiyacının artması üzerine, 2012 yılında Tokat şehir merkezinde bulunan, Osmanlı dönemine ait tarihi bedesten yapısına taşınmıştır. Kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, mimari özellikleri incelendiğinde bu yapının 15. yüzyılda, Sultan I. Mehmed döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir (M. Bilgen, 2013, s. 46). Tokat Bedesteni; kubbelerle örtülü ana salonu ve doğu-batı yönlerinde yer alan arasta birimleriyle geleneksel Osmanlı ticaret yapılarının özgün örneklerindendir.

Tokat Müzesi, üç temel koleksiyondan oluşmaktadır: arkeoloji, etnografya ve sikke. Arkeolojik bölümü, bölgenin tarih öncesi çağlardan itibaren Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerine kadar uzanan yerleşim geçmişine dair buluntuları içermektedir.

Neolitik taş aletler ve Roma dönemi heykel örnekleri bu bölümün dikkat çeken eserlerindendir. Etnografya koleksiyonu ise Tokat ve çevresinin geleneksel yaşam kültürünü yansıtan kıyafetler, ev eşyaları, el yazmaları ve sanat ürünlerinden oluşmaktadır. Özellikle Osmanlı dönemine ait el yazmaları ve baskılar ilgi çekicidir (Önder, 1999, s. 76).

Müzenin sikke bölümü, eski çağlardan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar olan süreçte bölgenin ekonomik yapısını gözler önüne seren geniş bir koleksiyona sahiptir. Ticaretin gelişimi, dönemler arası ekonomik ilişkiler ve yerel üretim biçimleri bu koleksiyon üzerinden izlenebilmektedir. Bu bağlamda, 1982 yılında Niksar'da gün yüzüne çıkarılan Selçuklu dönemi gümüş sikkeleri koleksiyonun önemli bir kısmını oluşturmaktadır (A. Erdoğan, 2010, s. 33).

Tokat Müzesi, yalnızca bir sergileme alanı olmanın ötesine geçerek; eğitim programları, geçici sergiler, seminerler ve atölye çalışmalarıyla da aktif bir kültürel merkez işlevi görmektedir. Özellikle öğrencilere yönelik yürütülen tarih ve arkeoloji temelli bilgilendirme faaliyetleri sayesinde, müze toplumun geniş kesimleriyle etkileşim kurmayı başarmaktadır. Bu bağlamda Tokat Müzesi, geçmiş ile günümüz arasında bir bağ oluşturarak, yerel mirasın korunması ve kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması konusunda önemli bir görev üstlenmektedir.

Şekil 0.2: Tokat Müzesi İç Görünüşü

Kaynak: Kalınsaz, 2025

1. BÖLÜM: SİKKENİN TARİHİ VE ANADOLU SELÇUKLU SİKKELERİ

1.1. SİKKENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TANIMI

Para, insanlık tarihinin en önemli icatlarından biridir. Ticaret ve iş dünyasının temel taşlarının bulunduğu çeşitli şekillerde ve formlarda üretilen paranın formlarından biri de “sikke”dir. Sikke, madeni para olarak bilinir ve tarih boyunca çeşitli medeniyetlerde kullanılmıştır. Madeni paralar, genellikle metalden yapılmış paralardır ve belirli bir otoriteyi veya belirli bir değere sahip hükümeti temsil eden semboller ve metinler içerir. Paralar genellikle altın, gümüş, bakır ve bronz gibi madenlerden yapılır. Madalyonun metni ve sembolleri basılı dönemin siyasi ve kültürel yapısını yansıtır. Madalyonun tarihine baktığımızda, MÖ 7. yüzyıl Lydia Krallığı'nda ilk örnekleri görüyoruz (Tekin, 2008).

Lidyalılar, altın ve gümüş alaşımı olan elektrumdan ilk sikkeleri üretmişlerdir. Bu sikkeler, ticaretin kolaylaşmasını sağlamış ve kısa süre içerisinde çevre uygarlıklar tarafından benimsenmiştir. Ardından, Eski Yunan ve Roma dönemlerinde sikke basımı yaygınlaşmış, farklı şehir devletleri kendi otoritelerini yansıtan sikkeler üretmeye başlamıştır. Bu dönemde sikkeler yalnızca ekonomik alışverişi kolaylaştıran araçlar değil, aynı zamanda iktidarın meşruiyetini pekiştiren ve siyasi mesajlar ileten birer propaganda unsuru olarak da işlev görmüştür.

Madeni para motifleri genellikle Tanrı figürü, hükümdar portresi ve zafer sahneleri gibi unsurları içermiştir. Orta Çağ'da, para baskıları Avrupa feodal sisteminin etkisi altında yerel lordlar ve krallar tarafından kontrol edilmiştir. Bu dönemde, sikkelerin kalitesi ve değeri genellikle değişiyordu. Bununla birlikte, Rönesans'ın sikkelerinin basımı ile standardizasyona başlamış ve modern finansal sistemin temelleri atılmıştır. Sikke basımı Osmanlı İmparatorluğu'nda oldukça önemliydi. Osmanlı İmparatorluğu, farklı metallerden sikke üreterek daha geniş ticaretlere izin vermiştir. Özellikle altın ve gümüş sikkeler imparatorluğun ekonomik gücünü temsil etmiştir. Madeni paralar artık yalnızca bir ticaret aracı olarak kalmamış aynı zamanda koleksiyoncular için de değerli nesneler haline gelmiştir.

Modern ekonomilerdeki sikkeler, banknotlar ve dijital para birimleri almakta ancak madeni paralar hala günlük yaşamda kullanılmaktadır. Merkez bankaları tarafından basılan madeni paralar, genellikle düşük değerli alımlar için kullanılırken, tarihi paralar alıcıların açık artırmalarda yüksek fiyatlarla bulmalarına izin verir. Ayrıca,

modern madeni para tasarımları ülkenin kültürel mirasını ve önemli olayları yansıtmak için kullanılmaktadır. Madeni paralar, tarih boyunca ekonomik sistemin temelidir ve medeniyetin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel süreçlerde birçok değişiklik yaşayan paralar bugün ekonomik ve kültürel öneme sahiptir. Madalya tarihini dikkate alarak, ekonomik sistemin geçmişten günümüze gelişimini anlamak mümkündür. Madeni paralar, yalnızca ekonomik alışverişi kolaylaştıran araçlar değil, aynı zamanda dönemin siyasi, kültürel ve sanatsal özelliklerini yansıtan birer tarihsel belge niteliği taşımaktadır (Tekin, 2008).

Yerleşik hayata geçmeden önce insanlar, temel ihtiyaçlarını kendileri karşılayabiliyor ve bu nedenle paraya ya da para kavramına ihtiyaç duymuyorlardı. Ancak yerleşik düzene geçişle birlikte, nesnelere değer verme ve bu nesnelerin eşdeğer ürünlerle değişimi, yani trampa sistemi ortaya çıktı. Fakat trampa sistemi bazı zorluklar taşıdığı için alışverişte pratik bir yöntem olamamıştır. Bu sistemde, ihtiyaç duyulan bir nesneye ulaşmak için mevcut bir ürünün olması, takas edilecek kişiyle karşılıklı bir ihtiyaç içinde bulunmak ve takasa konu olan nesnelerin değerinin eşitlenmesi gerekmektedir. Bu nedenlerden dolayı, toplumsal gelişimle birlikte trampa sisteminin sürdürülebilir olması mümkün olmamıştır (Demirel Gökalp, 2009, s. 2). Trampa sisteminin getirdiği zorluklar zamanla bir ağırlık sisteminin ortaya çıkmasına yol açtı ve belli ağırlıktaki metal parçalar ticarete kullanılmaya başlandı. Mezopotamya, Mısır ve Hint Vadisi'ndeki uygarlıklarda metal kullanımına dair kanıtlar bulunmaktadır. Özellikle M.Ö. 3. binyılın ortalarına tarihlenen Mezopotamya çivi yazılı tabletlerinde, belirli ağırlıklarda gümüş parçalarının değişim aracı olarak ticarete kullanıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Tabletlerle aynı döneme ait yapılan arkeolojik kazılarda, küçük gümüş parçaları da keşfedilmiştir. Sikkelerin kullanımından önceki dönemde, altın ve gümüş gibi değerli madenlerden belirli ağırlık ölçülerine göre dökülen külçeler ile spiral biçimindeki halkaların kesilerek değişim aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Metalin değişim ve ödeme aracı olarak tercih edilmesinin başlıca nedeni, pratik ve uygun bir materyal olmasıdır. Metalin belirli ağırlıklara ayarlanabilmesi, darbe için uygunluğu, kolay bozulmaması ve taşınabilir boyutuyla büyük değerleri temsil edebilme özellikleri, sikkelerin materyali olarak metalin seçilmesinde etkili olmuştur (Tekin, 2008).

İlk sikke darbına dair antik kaynaklardan elde edilen bilgiler, Lidyalıların elektron, gümüş ve altın sikkeler bastığını göstermektedir. Herodotos, altın ve gümüş

paraları ilk basan ve küçük ticaretle ilgilenen halkın Lidyalılar olduğunu belirtmektedir. Herodotos'un yaşadığı dönem ile sözünü ettiği olayların gerçekleştiği M.Ö. 5. yüzyıl arasında yalnızca iki kuşaklık bir zaman farkı bulunması, aktardığı bilgilerin güvenilirliğini artırsa da, ilk sikkenin darp edilmesine ilişkin farklı akademik görüşler günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Anadolu'da altın ve gümüş gibi değerli madenlerin varlığı, özellikle elektron alaşımının doğal olarak elde edilebilmesi, madeni para üretiminin başlamasında etkili olmuştur. Takas sisteminin ardından, M. Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinde sikkeler, ödeme aracı olarak tarih sahnesinde yer bulmuştur. İlk sikkeler, Batı Anadolu'daki Lydia Krallığı'nda basılmış ve buradan komşu bölgelere, özellikle Lydia'nın kontrolü altındaki İonya'ya hızla yayılmıştır. Sikke kullanılması, M.Ö. 610–561 yılları arasında hüküm süren Lidya Kralı Alyattes döneminde başladığı genel olarak kabul görmektedir (Tekin, 2008).

İlk sikkelerin hammadde kaynağı olan elektron, Lydia'nın başkenti Sardis'ten geçerek Paktalos Nehri (Sart Çayı) ve Hermos (Gediz Çayı) alüvyonlarında doğal olarak bulunmaktaydı. “Elektron” kelimesi, Antik Yunanca'da “kehribar” anlamına gelir ve bu alaşımın açık sarı renginden dolayı bu ismi almıştır. Herodotos, elektron için “beyaz altın” terimini de kullanmaktadır. İlk sikkelerin ön yüzelerinde genellikle yabancı hayvan betimlemeleri ve mitolojik figürlere yer verildiği gözlemlenmektedir.

Sikke ve para kavramları çoğu zaman eş anlamlı kullanılsa da, her sikke bir para birimi olarak değerlendirilebilirken, her para fiziksel olarak sikke olmak zorunda değildir (Tekin, 2008). Zira sikkelerin icadından önce de para mevcuttu. Tahıl ürünleri, aletler, uçayaklı kazanlar, baltalar, sığırlar gibi çeşitli unsurlar, o dönemde para olarak kullanılmaktaydı. Özellikle bu süreçte hayvanlar, değerli değişim araçları olarak kabul edilmiştir. Latince'de para anlamına gelen “Pecunia” terimi, yine Latince'de hayvan anlamını taşıyan “Pecus” kelimesinden türetilmiştir. Sikkenin tanımına geçmeden önce, paranın ne olduğunu kısaca açıklamak faydalı olacaktır. Para, ticari değişimlerde ve vergi ya da maaş ödemelerinde kullanılan temel bir değişim ve ödeme aracıdır. Sikkenin ortaya çıkmasından evvel daha önce de belirtildiği üzere tahıl ürünleri, aletler, uçayaklı kazanlar, baltalar ve sığırlar gibi çeşitli nesneler para işlevi görmekteydi. Hatta Homeros'un “İlyada” eserinde belirttiği üzere, *“Çok yarış kazanmış tek turnaklı atlar nasıl büyük hızla dönerlerse, sınırı, bir ölünün şerefine yapılır bu koşu; büyüktür ödülü,*

bir uçayaktır, ya da bir kadın” ifadesi, bazen bir kadının da uçayaklı bir kazan gibi para yerine geçebildiğini göstermektedir (Homeros, 1982).

Alman nümismat Kurt Regling’e göre sikke; günlük alışverişlerde ve ticari işlemlerde ödeme aracı olarak kullanılan, ağırlığı ile içerdiği değerli maden miktarı devlet güvencesinde belirlenmiş küçük madeni bir nesnedir. Oğuz Tekin ise bu tanımı daha kapsamlı biçimde ele alarak, sikkeyi; belirli bir ağırlığa ve metal içeriğine sahip, onu basan ve dolaşıma sokan devletin amblemini ya da işaretini üzerinde taşıyan, genellikle yuvarlak formda ve ana malzemesi metal olan bir değişim aracı olarak tanımlamaktadır. İlk sikkelerin, geleneksel kabul edildiği gibi M. Ö. 700 tarihinde değil, nümizmat E.S.G. Robinson'un 1904/5 yıllarında İngilizlerin Artemis Ephesia Tapınağı'nda yaptıkları kazılarda bulduğu en eski tapınak kalıntılarında yer alan, çoğu elektron'dan tasvirli ve tasvirsiz en ilkel sikkelerin yeniden değerlendirilmesi sonucunda M. Ö. 640/630 yıllarında basılmış olduğu tespit edilmiştir (S. Atlan, 1993). Böylelikle sikke, ödemelerdeki çeşitliliği ortadan kaldırarak standart bir işlem görme sağlayabilmiştir.

“Nümismatik” olarak bilinen sikke bilimi, sikkelerin tüm türleri ve biçimleriyle ilgilenmektedir. Günümüzde hâlâ günlük yaşamımızda kullandığımız bozuk paralar da birer sikke olarak kabul edildiğinden, nümismatik biliminin kapsamı, icadından itibaren oldukça geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır. Nümismatik biliminin ortaya çıkmasında ve ilerlemesinde, koleksiyonculuk faaliyetlerinin önemli bir katkısı vardır. Koleksiyonculuk, artık kullanımda olmayan sikkelerin biriktirilmesi ve değerli objeler olarak saklanması şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda, koleksiyonculuğun tarihi, sikkelerin tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Antik dönemlere ait tapınak ve yapı temellerinde kasıtlı olarak bırakılmış sikkeler bu durumun göstergesidir (Morrisson, 2002).

Sikkenin icadından önceki dönemlerde, ticaret ve alışveriş işlemlerinde tarım ürünleri, işlevsel araçlar, baltalar ve değerli maden külçeleri gibi farklı ödeme araçları para yerine kullanılmıştır. Yani, sikkelerin icadından önce tüm ticaret, takas yöntemleriyle gerçekleştiriliyordu. Misal olarak, bir kişi inek satın almak istediğinde, karşılık olarak birkaç kuzu ya da belirli ağırlıkta ölçülmüş değerli maden sunmak durumundaydı. İlerleyen dönemlerde yaşanan karışıklıklar, sikkenin basılma ihtiyacını doğurmuştur. Boş sikke pulu, iki kalıp arasına yerleştirilmekte ve sonra çekikle üst

kalıba vurularak basılmaktaydı. Sikke basımında kullanılan kalıplardan biri, genellikle ön yüz tasarımı için ya doğrudan örs üzerine kazınır ya da örs üzerinde bulunan özel bir yuvaya yerleştirilirdi. Bu yöntem, XVII. yüzyılda darp makinelerinin icadına kadar geçerliliğini korumuştur (Karwiese, 2004, s. 12). Tarihte standart ağırlığa sahip ilk sikkeler, M.Ö. 7. yüzyılda Anadolu’da, günümüzde Manisa il sınırları içerisinde yer alan Sardes (Sard) bölgesinde, Lidyalılar tarafından basılmıştır. Bu ilk örnekler, Lidya Kralı Kroisos (Krezus) dönemine ait olup, altın ve gümüşün doğal karışımı olan elektron madeninden, bakla biçiminde üretilmiştir. Sikkelerin ön yüzlerinde genellikle sırt sırta verilmiş şekilde tasvir edilen aslan ve boğa figürlerine yer verilmiştir. Bu tür paralar, yaklaşık 2500 yıl boyunca Makedonya’dan Çin’e kadar uzanan geniş bir coğrafyada, dünyanın pek çok bölgesinde basılarak kullanılmıştır (Tekin, 2009).

Sikkenin icat edilmesinin ardından, zamanla alışveriş için kullanımının yanı sıra hâkimiyetin ve bağımsızlığın göstergesi olarak da kabul edilmiştir. Sikkeler, ait oldukları dönemin tarihî belgesi niteliğindedir. Zira yalnızca dinî inanışları, örf ve âdetleri ya da sanatı değil; aynı zamanda mali, iktisadi, ticari, siyasi ve sosyal yapıları da yansıtan önemli materyallerdir (Tekin, 2009). Sikkeler üzerinde yer alan yazı, motif ve tasvirler aracılığıyla tarihî kişiliklerin portrelerine ve karakter özelliklerine, dönemin insan ve hayvan figürlerine, inanç sistemlerine ve mitolojik unsurlarına dair önemli bilgiler edinmek mümkündür.

İslamiyet’in kabul edilmesinin ardından, bu inancı benimseyen toplumlar, bir süre Bizans’a ait altın solidusları (Rumi dinar) ve Sasani menşeli gümüş dirhemleri kullanmaya devam etmişlerdir. Bu para birimleri, içeriklerindeki değerli madenler dolayısıyla İslâm coğrafyasında önemli bir alışveriş aracı olarak işlev görmeye devam etmiştir. Bizans’ın ekonomik ve ticari gücünün zayıfladığı dönemlerde, İslam devletlerinin dinarları, önceleri Bizans soliduslarının üstlendiği işlevi devralarak Akdeniz havzasında yaygın kabul gören bir ödeme aracı haline gelmiştir. Paralar üzerinde hükümdar ve halifelerin isimlerinin yer alması uygulaması ise ilk defa Emevîler döneminde başlamıştır (Aykut, 2000).

IX. yüzyıla ait İslâm sikkeleri incelendiğinde, İslâm sikkelerinin biçiminin belirli kurallara bağlandığı anlaşılmaktadır. Paralar üzerinde egemenliği tanınan halifenin ve hükümdarın ismi, sultanın veya melikin ismi ve babasının ismi, hükümdarlık unvanları, kelime-i tevhid, paranın basıldığı şehir ve darp tarihi basılmaya başlanmıştır. Bir

hükümdarın tahta geçmesiyle, önceki hükümdarın adına basılmış ve kullanımda olan sikkelerin toplanarak darphanelere gönderilip, yerine yeni hükümdarın adıyla basılmış sikkelerin çıkarılması, devletin geleneği olarak benimsenmiştir (Sağıt, 2012). Bu işleme tecdid-i sikke (sikkelerin yenilenmesi) ismi verilmektedir. Bir darphanenin üretim kapasitesi, bireylerce yenilenmek üzere getirilen gümüş akçeler, hurda gümüş ve devlet tarafından para basımı için temin edilen gümüş miktarına bağlıdır. Bu nedenle, üretim seviyelerinde önemli dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır. Özellikle tecdid-i sikke (para yenileme) dönemlerinde, darphane faaliyetlerinde kayda değer artışlar gözlemlenmiştir.

Sikke, ağırlığı önceden belirlenmiş, üzerinde devletin, hükümdarın veya resmi otoritenin simgesi veya yazısının yer aldığı, darp edilip tedavüle çıkarılan ve gerektiğinde geri alınacağını taahhüt eden madenî para türüdür. Söz konusu terim, Arapça kökenli olup “damga veya nakış basmak için hazırlanmış kalıp, demir kalıp” anlamına gelmektedir. Kelimenin çoğulu olan "meskûkât" ise “damga ile damgalanmış” manasını taşımaktadır. Sikke, ticari hayatta alışverişin kolaylaşmasını sağlarken, kağıt paraya göre daha fazla itibar görmüştür; bunun ana sebebi, paranın yapılmış olduğu madenin cinsinden kaynaklanan değeridir (Tekin, 2009).

Sikke, bir yüzüyle manevi, diğer yüzüyle maddi bir hakimiyet ve hükümdarlık sembolü niteliğindedir. Sikkenin yardımıyla, hükümdarın unvan ve lakapları ve zamanın ekonomik durumu hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Sikkenin, hükümdarın siyasi statüsünü yansıtması açısından (bağımsız ya da tâbi bir hükümdar olup olmadığını göstermesi bakımından) tarihî bir belge niteliği taşıdığı açıktır. Ayrıca devletin yönetim yapısı ve hükümdarlık sınırları hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu noktada, sikke incelemeleri neticesinde birçok tarihi olay ve gerçek ortaya çıkabileceği gibi, kaybolmuş bir şehir ismi veya yıkılmış bir bina gibi unsurlar hakkında da bilgi edinmek mümkün olabilmektedir (İ. Artuk ve C. Artuk, 1970).

Kesin ve somut bilgiler içermeleri nedeniyle, sikkeler tarihçiler için en güvenilir kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. İslamiyet’in ilk dönemlerinde Bizans ve Sasani paraları kullanılmış, ilk bağımsız İslam sikkesi ise Hicrî 74 (milâdî 695) yılında Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân tarafından bastırılmıştır. Daha sonra İslam dünyasında birçok merkezde altın dinar, gümüş dirhem ve bakır fels sikkeleri darp edilmiştir. Abbasîlerin siyasi otoritesinin zayıflamasıyla birlikte, 9. yüzyılın ortalarından itibaren yerel hanedanlıklar da kendi adlarına sikke bastırmaya başlamıştır (Özgündenli,

2011). Nümismatik veriler, özellikle vekayinamelerin yetersiz kaldığı ya da çelişkili bilgiler sunduğu durumlarda, hükümdarların tahta çıkış ve tahttan iniş tarihleri, kullandıkları unvanlar, siyasi ayaklanmalar, taht mücadeleleri ve egemenlik ilişkilerinin belirlenmesi açısından Orta Çağ tarihi araştırmalarında vazgeçilmez bir kaynak niteliğindedir.

Sikkeler, birçok tarihsel meseleye ışık tutarak, eksik kalan bilgileri tamamlamada ve konulara bütünlük kazandırmada önemli bir kaynak işlevi görmektedir. Bu yönleriyle taşıdıkları değerin tartışmasız olduğu açıktır.

1.2. SİKKE BASIM TEKNİKLERİ

Sikke basımı, tarih boyunca insanlığın en eski ve en kıymetli zanaat dallarından biri olarak kabul edilmektedir. İlk sikke basımının kökenleri Lidya Krallığı dönemine kadar uzanmaktadır. Bu süreçten itibaren, para birimi olarak kullanılan metallerin işlenmesi ve basılması, ekonomik düzenin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Sikke basımının tarihsel gelişimi, M.Ö. 7. yüzyıla kadar izlenebilmektedir. Tarihte bilinen ilk sikkeler, altın ve gümüşün doğal bir karışımı olan elektumdan üretilmiş ve bu paralar Lidya Krallığı tarafından basılmıştır (Tekin, 1992). Bu erken dönem sikkeleri, basit bir damgalarla işaretlenmiş ve genellikle kralın veya krallığın sembollerini taşımıştır. Roma İmparatorluğu döneminde sikke basımı, bronz, gümüş ve altın gibi farklı metallerin kullanımının artmasıyla daha da ilerleme göstermiştir. Roma sikkeleri, yüksek sanatsal değerleri ve detaylı tasarımları ile dikkat çekmiş; bu dönemde sikke basımı, devlet kontrolü altında gerçekleştirilmiş ve mali düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Orta Çağ döneminde, sikke basımı feodal lordlar ve kilise tarafından kontrol edilmiştir. Bu dönemde sikke kalitesinin genellikle düşük olduğu ve sahtecilik sorunlarının sıkça yaşandığı gözlemlenmiştir. Ancak Rönesans ile birlikte sanat ve bilim alanındaki ilerlemeler, sikke basım tekniklerine de yansımış ve daha detaylı ve estetik tasarımlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise sikke basımı, ileri teknoloji ve mühendislik prensipleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Günümüzde üretilen sikkeler, genellikle nikel, bakır, çinko ve alüminyum alaşımlarından imal edilmektedir. Altın ve gümüş gibi değerli metaller ise daha ziyade koleksiyon veya yatırım amaçlı sikkelerde kullanılmaktadır (Tekin, 1992). Metal seçimi, sikkenin dayanıklılığı, maliyeti ve kullanım amacına uygun olarak belirlenmektedir. Sikke basımında kalite kontrol

süreçleri büyük bir önem arz etmekte olup, her bir sikenin ağırlığı, boyutu ve tasarımı titizlikle incelenmektedir. Ayrıca, sahtecilikle mücadele etmek amacıyla çeşitli güvenlik önlemleri alınmıştır. Örneğin, mikroskobik yazılar, hologramlar veya özel alaşım özellikleri eklenerek sikkelerin taklit edilmesi güçleştirilmiştir. Zaman içinde sikke basım teknikleri gelişmiş, teknolojik yeniliklerin etkisiyle daha hassas ve ileri düzey uygulamalar ortaya çıkmıştır. Günümüzde modern darphaneler, ileri teknoloji ve gelişmiş makineler kullanarak yüksek kaliteli sikkeler üretmektedir. Sikke basımı, ekonomik araçlar olmalarının yanı sıra kültürel ve tarihî mirasın somut bir yansımasıdır. Her bir sikke, basıldığı dönemin ekonomik, politik ve sanatsal özelliklerini yansıtan bir belge niteliği taşımaktadır.

Sikke basımının gerçekleştirilmesi, öncelikle metal külçelere erişimle mümkündür. Yazılı kaynaklar, sikke üretiminde kullanılan metallere yalnızca maden ve ganimetler üzerinden değil; aynı zamanda tazminatlar, diplomatik armağanlar, satın alma yoluyla edinimler ve mevcut eşyaların eritilmesi gibi farklı yollarla da ulaşıldığını ortaya koymaktadır. Eski ve yabancı sikkelerde eritilmiş metalin yeniden sikke olarak kullanıldığı bilgisi de mevcuttur (Howgego, 1998).

Metal, darphanede sikkeye dönüştürülmekteydi. Sikke basımına ilişkin gravürler, bugüne ulaşan kalıp örnekleri ve sikkeler üzerinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar, geçmişte kullanılan darp teknolojileri hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Büyük sikkeler, darp tekniğine uygun olmadıklarından, dökme tekniği ile üretilmekteydi. Fakat Antik Çağ sikkelerinin büyük bir bölümü, üzerinde desen veya yazı bulunan iki kalıp arasında yer alan metal pulun darp edilmesi üretilmiştir (Howgego, 1998). İlk sikke basım uygulamalarında üç temel araç kullanılmıştır: ham metal parça, damga niteliğindeki çivi ve çekiç. Sert bir zemin üzerine yerleştirilen metal topağına, ucu yassılaştırılmış bir çivi tek darbeyele çukur bir iz bırakacak şekilde vurulmakta; bu işlem hem darpın izini oluşturmakta hem de madenin saflığını belirlemeye yönelik bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Ayrıca, çivi ucunun biçimi, darphanenin tanımlanmasını sağlamakta da katkıda bulunmaktadır (Karwise, 1995).

Küçük metal topakların aksine, daha büyük boyutlu olanlarda genellikle iki veya üç darbe izine rastlanmaktadır. Bu izlerin bazen tek bir çivi ile vurulduğu için tek aşamada basılmadığı anlaşılmaktadır. Birçok örnekte iki çukur (genellikle kare

biçiminde çivi izleri, modern bilim tarafından “Quadratum Incusum” olarak adlandırılmaktadır) birbirinin üzerine bindirilmiştir (Karwise, 1995). Lidya’da basılan elektron sikkelerde rastlanan Incusum’lar, hem kullanılan çivi uçlarının izlerini ve biçimlerini hem de iki vuruşun yerleşimi ile etkilerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer Incusum’lar ise daha az derin olabilmektedir. Ancak çivinin temel amacının, toprak üzerinde daha derin bir oyuk yaratmak olduğu görülmektedir. Böylece kontrol çivisi olarak adlandırılan damga veya damgalar ilk olarak elektron topağına vurulduktan sonra, toprak çevrilerek ön yüz için belirlenen damga basılmıştır. Bu iki aşamalı darp yönteminde, ikinci basım sırasında bazen ilk basılan yüzeye müdahale edildiği izlenimi oluşmaktadır. Ancak bu durum, yalnızca metal topağın sert bir destek yüzeyine yerleştirilmesi halinde gerçekleşmektedir. (Tekin, 1992).

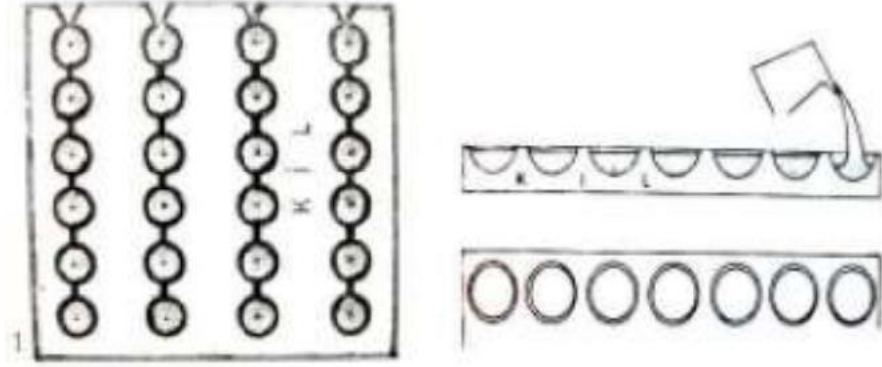
Basım işleminin gerçekleşebilmesi için belirli koşulların sağlanması gerekmektedir; ancak yumuşak bir altlık, örneğin kumla doldurulmuş bir deri yastık, bu tür bir değişime neden olmamaktadır. Erken dönem basım işleminin iki aşamada gerçekleştirildiğini gözlemledikten sonra, M. Ö. 6. yüzyılda kullanılmaya başlanan yeni bir tekniği incelemek faydalı olacaktır. Numizmatik bilim açısından başlangıçtan itibaren kullanıldığı kabul edilen örs basım tekniğinin, yapılan yeni araştırmalar neticesinde çok daha sonraki dönemlerde, M.Ö. 500 yılı civarında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Howgego, 1998). Bu teknikte üst kalıp, çubuk şeklindeki ıstampanın arka yüzüne yerleştirilirken, alt kalıp ön yüz için örs üzerindeki bir yuvaya konumlandırılmaktaydı. Seri üretim söz konusu olduğunda, darp yöntemi döküm tekniğinden daha avantajlı kabul edilmiştir. Ön yüz kabartmasının içbükey, arka yüzün dışbükey olması ise sikkelerin yönlerinin kolayca ayırt edilmesini sağlamıştır. Klasik darp yöntemi olarak adlandırılan bu uygulama, düzenli ve iyi yapılandırılmış bir darphane organizasyonunu gerektirmektedir. Tek kişinin sikke basabilmesi mümkün olmasına rağmen, bu işlem daha fazla kişi ile daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilirdi. Dolayısıyla büyük bir darphanede, esas basım çalışmalarını yürütmek için sadece üç kişiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte görev paylaşımı yapılmaktaydı: bir kişi önceden hazırlanmış ham sikkeleri örs üzerine yerleştirirken, bir diğeri damga çivisini el ya da pense yardımıyla sikkenin üstüne konumlandırır; üçüncü kişi ise çekiçe çiviye darbeyi gerçekleştirirdi. Bu şekilde çalışan bir ekip, kısa süre içinde yüksek sayıda sikkenin basımını mümkün kılabilirdi. Darphaneler, Atina ve Roma’dakiler gibi özel

yapılardan oluşabileceği gibi, kentteki diğer yapılardan farksız olan genel amaçlı yapılar içinde de bu işlevi görebilmekteydi (Howgego, 1998).

Darphanelerin kısa veya uzun süreler boyunca faaliyet göstermemesi, genellikle durumlarını fazla etkilememekteydi; elbette, bu durum büyük darphaneler için geçerlidir; çünkü küçük darphaneler sıkça yer değiştirme imkânına sahip olabiliyordu. Bir darphane, sürekli veya geçici bir kuruluş olabileceği gibi, seferde bulunan ordu veya kral ile beraber hareket eden seyyar darphane niteliği de taşıyabilirdi. Kalıplar, bir darphaneden diğerine taşınabilir ve bir kentteki darphane, başka bir bölge veya kent için sikke basımında kullanılabilirdi. Aristoteles'in Oikonomika adlı eserinde, Persli Didadeles'in askerlerine yapacağı ödemeler için Amisos'a gümüş götürdüğüne dair bilgiler yer almaktadır.

1.2.1. Döküm Tekniği

Döküm yöntemi, Antik Çağ'dan beri sikke üretiminde başvurulan en eski tekniktir. Sikke yapımında ilk aşama, metalin bir kalıba dökülmesidir; bir sonraki aşama ise, üzerinde resmi bulunan kalıplar kullanılarak dövülmesidir. Döküm, sıvı metali, üretilecek nesnenin şeklindeki bir boşluğa sahip kalıplara dökerek yapılır. İlk döküm teknolojisi, erimiş sıvı bakırı genellikle kil malzemeden yapılmış bir kalıba dökmeye dayanıyordu. Arkeolojik veriler, döküm tekniğinin kökenlerinin M.Ö. 4000'li yıllara kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Eski döküm fırınlarında, metal genellikle katmanlıydı ve ayakla çalıştırılan keçi derisi körükleri sayesinde, eritilmiş metal, kalıplanmış ve pişirilmiş taş ve kilden yapılmış kalıplara dökülüyordu. MÖ 4. yüzyıldan itibaren, ana veya devlet darphanelerine dağıtılan paraların üretiminde kullanılan resmi kalıptan taş, pişmiş toprak veya bronz döküm kalıpları yapılmıştır. Roma'da basılan ilk sikkelerin, döküm yöntemiyle üretildiği bilinmektedir. Çin sikkelerinde de bu teknik kullanımına 1890 yılına kadar devam edilmiştir (Morrisson, 2002).

Şekil 1.1: Sikkelerin Döküm Tekniği

Kaynak: Howgego, 1998

1.2.2. Çekiç İle Darp Tekniği

Erken Dönemde Roma'da ve Çin'de bronz veya çeşitli paralar için döküm daha yaygın olsa da, para üretimi için ana yöntem darbedir. Bir para darp etmek için önce ham madde olan metal gerekir. Bu sebeple doğal olarak oluşan metal, darphaneye gönderilmeden önce saflaştırma ve rafine etme işlemlerinden geçerek ham madde üretimini hazırlar. Sikke üretiminde kullanılan metal eritilerek levha şekline getirilir, sonra parçalara ayrılır, iki kalıp arasına yerleştirilir ve çekiçle vurularak para şekline getirilir. Bu kalıplar genellikle silindirik veya koniktir ve bronz, demir veya çelikten yapılır (Gökalp, 2009). Darp edilecek sikkenin iki yüzünde görünen yazıların ve desenlerin negatifleri sikke gravürü tarafından yapılır. İki kalıp arasında ısıtılan bu metal parçaların sabit kalması için kalıplara noktalar ve dişler yerleştirilir. Demir kalıplara su uygulanarak bir sertleştirme işlemi yapılır. Ayrıca, darp edilecek paranın iki yüzünde görünen yazıların ve desenlerin negatifleri, bu demir parçalar üzerine sikke gravürü tarafından yapılır. Alt kalıpta yazı ve paranın darphanesi gibi unsurlar bulunurken, üst kalıpta sultanın adı veya imzası bulunur (Grierson, 1975).

İlkel darphanelerde sikke basım süreci genellikle dört kişilik bir ekip tarafından yürütülmekteydi. Bu süreçte, bir görevli ocakta ısıtılmış metal pulu örs üzerindeki ön yüz kalıbına yerleştirir; bir diğeri, arka yüz kalıbını içeren ıstampayı pulun üzerine konumlandırır; üçüncü kişi çekiçle ıstampaya darbe uygular; dördüncü kişi ise basımı tamamlanan sikkeleri toplar. Üst kalıp doğrudan çekiç darbesine maruz kaldığı için, alt kalıba kıyasla daha çabuk yıpranmakta ve bu nedenle daha sık yenilenmesi gerekmektedir.

Yapılan denemelerde, antik tarzda bir ön yüz kalıbı ile on ile otuz beş bin arasında değişen sikke basımının gerçekleştirilebileceği tespit edilmiştir (Gökalp, 2009).

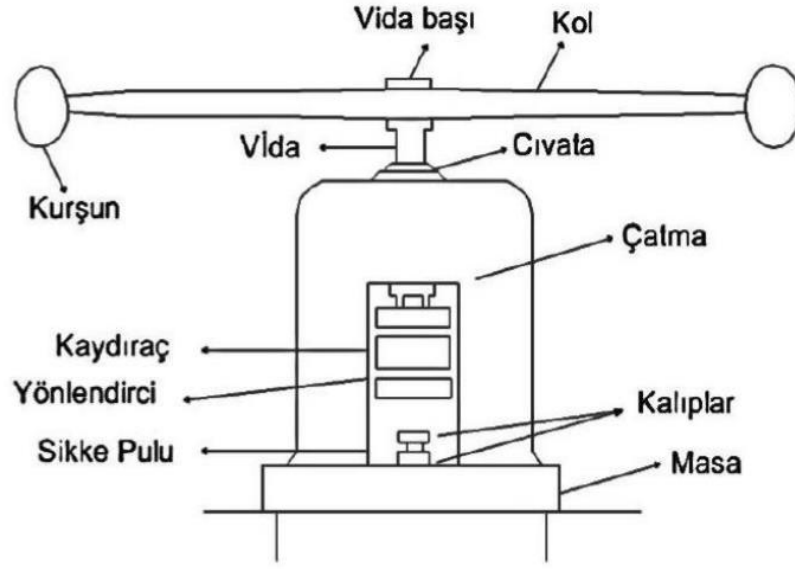

Şekil 1.2: Çekiç Darp Tekniği İle Sikke Basımı

Kaynak: Sağıt,2012

1.2.3. Mekanik Darp Tekniği

Mekanik darp işleminin kullanımı 15. yüzyılda görülmüştür. Bu teknik, Fransa'da 17. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanırken, İngiltere'de aynı yüzyılda sadece madalya üretimi için uygulandı. Zamanla gelişen mekanik darp tekniği, kalınlıkları üniform yuvarlak para pulu üretimine olanak sağladı ve ayrıca taklit edilmesi zor çaplar ve ağırlıklar oluşturarak sahte para basmayı neredeyse imkânsız hale getirdi (Günay, 2019, s. 193). Başlangıçta “merdaneli pres” makineleri, daha sonra “kaldıraçlı pres” makineleri ve nihayetinde önemi büyük olan buhar makineleri sikke darpında kullanılmıştır. Son aşamada, elektriğin sikke basımında kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, ön ve arka yüzün yanı sıra kenar işlemlerini de tek darbe ile oluşturabilen modern basım teknikleri geliştirilmiştir. 19. yüzyıldaki teknolojik ilerlemeler, sikke pulu ve kalıpların alaşım üretiminden nihai darbeye kadar olan süreci dönüştürmüş ve sikke üretiminin tüm aşamalarını otomatikleştirmiştir (Sahillioğlu, 1993).

Şekil 1.3: Mekanik Darp Tekniği

Kaynak: Günay, 2019, s. 193

1.3. SİKKENİN KULLANIMI

Sikkeler, tarihsel süreçte ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Eski zamanlardan günümüze, madeni para kullanımı şirketlerin ekonomik yapısını şekillendirmiştir ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

Sikkeler, her şeyden önce, Lidya’da, M.Ö. 7. yüzyılda kullanıldı. “Electrum” adlı bir ticarete altın ve gümüş karışımından para yapan Lidya, değişim sürecini kolaylaştırdı. Sikkeler genellikle madalyonun özgünlüğünü ve değerini sağlayan krallık yetkilileri veya sembolleri içerir. Zamanla, Yunanistan, Roma İmparatorluğu ve Fars İmparatorluğu gibi büyük medeniyetlerde paraların kullanılması yaygınlaştı. Her krallık, ekonomik sistemine göre çeşitli metallerden ve tasarımlardan kullanmış, farklı kültürler arasında artan ticaret ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Sikkelerin takas sistemine göre birçok avantaj sunmaktadır (Tekin, 1992). Mal veya hizmet alışverişi sırasında her iki tarafın ihtiyaçları takas sistemi ile tam olarak karşılanmak zorundaydı. Ancak, sikke, ekonomik süreci daha esnek hale getirmiştir. Sikkeler belirli bir değeri temsil ederek mal ve hizmet almayı ve satmayı kolaylaştırmıştır. Değerli metallerden yapılmış sikkeler, uzun mesafelerde taşınabilir ve

güvenli bir şekilde saklanabilir. Bu konular aynı zamanda uluslararası ticaretin geliştirilmesine de katkıda bulunmuştur.

Bugün, sikkelerin yerini banknotlar ve dijital para birimi ile değiştirir, ancak buna rağmen madeni paralar önemli ekonomik araçlar olarak kullanılır. Özellikle paralar genellikle günlük alımlar için tercih edilir. Ayrıca, kolektif amaçlar için basılmış özel paralar yatırım araçları olmuşlardır. Merkez bankaları, para arzını denetleyerek ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla para basım politikalarını belirler ve uygular. Bu süreç, ekonomi politikası çerçevesinde dikkatle yönetilmektedir (Tekin, 1994).

Tarih boyunca sikkeler, ekonomik yapıların gelişmesinde etkili bir araç olmuştur. Sunduğu faydalar sayesinde, takas sistemine göre, ticaretin teşvik edilmesine yardımcı oldu ve farklı medeniyetler arasındaki ekonomik etkileşimlerin artmasına katkıda bulundu. Bugün, madeni paralar hem günlük yaşam hem de kolektif ve yatırım amaçları için önemli kalabilir. Ekonomik sistemin gelişmesiyle, sikkelerin rolü değişmeye devam ediyor (Howgego, 1998). Tarihsel işlevi ve ekonomik yapıya olan katkıları dikkate alındığında, sikkelerin her dönemde önemini koruyan değerli bir unsur olarak kalacağını söyleyebiliriz.

Sikkelerin kökenine dair sorunun yanıtı, hem basit hem de karmaşık olabilir. Yaygın görüşlerden biri, sikkelerin vergi tahsilatı ve askeri harcamaların karşılanması amacıyla geliştirilen pratik bir ödeme aracı olarak ortaya çıktığını savunur. Başka bir görüş ise, sikkelerin icadının ana nedeninin günlük işlemler için standart bir ödeme aracına duyulan ihtiyaç olduğunu iddia etmektedir.

Belgesel kanıtlar, Helen dünyasında ve ötesinde sikkelerin kullanımının yayılmasını açıklayıcı bir şekilde ele almamıza izin vermez. Herhangi bir bölgede sikkelerin kullanımının sürekli bir gelişme gösterdiğini iddia edemeyiz, ne de bunun yalnızca bölgelerarası bir kullanım olduğunu söyleyebiliriz. Sikke dolaşımının ve üretiminin yaygınlaşmasının genel anlamda belirli bir anlamı vardır (Howgego, 1998). Bununla birlikte, bir bölgede sikkelerin bulunması veya üretimi, o bölgede madeni paranın kullanım derecesi ve niteliğinin kesin bir göstergesi değildir. Bununla birlikte, İskender ve Roma'nın fetihlerinin Doğu ve Batı'da madeni paranın kullanımının yayılmasında önemli bir etkisi olduğunda şüphe yoktur. Atina'da askerlere devlet ödemelerinin başlaması muhtemelen ekonominin bir parçası olarak madeni paranın kullanımına yol açmıştır. Donanma ve orduya ödemeler, esasen Attika Delos Birliği

döneminde yürütülen uzun askeri seferler sırasında gerçekleşmiştir. Genel askeri ödemeler, Peloponnes Savaşı'ndan önce günlük ihtiyaçları karşılamak için ödenen maaşlardan kaynaklanıyordu.

Devlet tarafından yapılan ödemeler ile günlük ücretleri ve günlük alışverişleri mümkün kılan küçük birimlerde para basımı arasında açık bir ilişki vardır. Ücretlerin hem nakit tabanlı piyasa ihtiyaçlarını zorunlu kıldığı hem de teşvik ettiği söylenebilir. Erken Helenistik dönemin sikkelerin işlevi hakkında görüş bildiren araştırmacılar, mevcut para birimlerinin sırasını dikkate almalıdır. Birkaç istisna dışında, çoğu şehirde sikke kıtlığının, küçük ölçekli alımlarda sikkelerin sınırlı kullanımını gösterdiği iddia edilmiştir. Bununla birlikte, bu gözlem, piyasa içindeki değişim sisteminin sikkenin ilk döneminde bir gelişme sürecinden geçtiğini ve bu nedenle, iddianın dayandığı temel gerçeklerin de değiştiğini dikkate almamaktadır (Howgego, 1998).

1.4. SİKKE’NİN İCADINDAN ÖNCE TİCARET

Ticaret, insanlık tarihi boyunca süreklilik gösteren ve en köklü ekonomik etkinliklerden biri olarak değerlendirilmektedir. İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla binlerce yıl boyunca çeşitli ticaret yöntemleri geliştirmişlerdir. Sikkenin icadı, ticaret alanında devrim niteliğinde bir yenilik teşkil etse de bu icat öncesinde de ticaretin karmaşık ve etkili biçimleri mevcut bulunmaktaydı (Tekin, 2006).

Sikkenin icadından önceki dönemde ticaret, genellikle takas ekonomisi üzerinden yürütülmekteydi. Takas, ekonomik işlemlerde para olmaksızın, tarafların sahip oldukları mal veya hizmetleri karşılıklı olarak değiştirmeleri sürecidir. Bu sistemde, taraflar arasında bir değer birimi bulunmadığı için, her iki tarafın da ürünlerin karşılıklı değerleri üzerinde anlaşması büyük önem taşımaktaydı. Örneğin, bir çiftçi buğdayını, ihtiyacı olan balıkla değiştirmek amacıyla bir balıkçıya verebilmekteydi ancak bu sistemin en büyük zorluğu, her iki tarafın da birbirinin mallarına ihtiyaç duymasını gerektiren “çifte örtüşme” problemidir. Takasın zorluklarını aşmak için bazı toplumlar, belirli malları doğal değer ölçüleri olarak kullanmaya yönelmişlerdir (Tekin, 1998). Bu mallar genellikle nadir bulunan veya uzun süre saklanabilen ürünlerden oluşmaktaydı. Örneğin, deniz kabukları, tuz, hayvan derileri veya tahıllar gibi ürünler, belirli bir topluluk içerisinde genel kabul gören değer ölçüleri işlevi görmektedir. Bu tür malların kullanımı, ticareti kolaylaştırarak daha geniş bir ekonomik etkileşim ağı oluşturmuştur.

Ticaretin gelişimi ile birlikte, kredi ve borç sistemleri de ortaya çıkmıştır. Bazı topluluklar, zamanla geri ödeme koşuluyla mal ve hizmet sunmaya yönelik uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu tür sistemler, özellikle tarım toplumlarında yaygın olarak görülmüştür; çiftçiler hasat zamanı gelene kadar borç alabilir ve ürünlerini sattıklarında borçlarını ödeyebilirlerdi. Bu tür anlaşmalar genellikle sözlü olarak gerçekleştirilmekte olup topluluk içerisindeki güvene dayanmaktaydı. Ticaretin karmaşıklığının artmasıyla, yazılı kayıtların tutulması ihtiyacı da doğmuştur (Tekin, 1998). Mezopotamya’da çivi yazısı ile kil tabletler üzerine yapılan kayıtlar, bu dönemin en eski ticari belgeleri arasında yer almaktadır. Bu belgeler, hangi malların hangi miktarlarda değiş tokuş edildiğini ve borçların nasıl düzenlendiğini belirtmekteydi. Yazılı kayıtlar, ticaretin daha sistemli biçimde yapılmasına imkan tanımış ve taraflar arasındaki anlaşmazlıkların azalmasına katkıda bulunmuştur (H. Atlan, 1976).

Sikke öncesi dönemde ticaretin önemli bir unsuru, ticaret yolları ve ağları olmuştur. Bu yollar, kara ve deniz üzerinden geniş mesafeler kat ederek farklı kültürler arasında mal alışverişine olanak tanımıştır. İpek Yolu gibi ünlü ticaret yolları, yalnızca mal taşımacılığına değil, aynı anda kültürlerin ve teknolojik bilgilerin yayılmasına da katkıda bulunmuştur. Ticaret ağları, toplumlar arasında ekonomik ve sosyal bağların güçlenmesine ve zenginleşmesine vesile olmuştur. Sikkelerin icadı, ticaretin daha etkin ve yaygın bir şekilde gerçekleşmesini sağlasa da öncesinde de oldukça gelişmiş sistemlerin mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Takas ekonomisi, doğal değer ölçüleri, kredi sistemleri ve yazılı kayıtlar gibi unsurlar, ticaretin temel yapı taşlarını oluşturmaktaydı (Tekin, 1994). Bu yöntemler, insanlık tarihindeki ekonomik evrim sürecinde belirleyici olmuş ve modern ekonomik yapıların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ticaretin evrimi, insanların ihtiyaçlarını karşılamak noktasında ne denli yaratıcı ve uyumlu olabileceğini ortaya koymaktadır.

Yerleşik hayata geçilmediği dönemlerde insanların para kavramı mevcut değildi. İnsanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken, mal değişimi veya malların değerinin belirlenmesi ancak yerleşik hayata geçişten sonra ortaya çıkmıştır. Neolitik dönemle birlikte insanların yerleşik hayata geçtiği ve sonrasında tarım ve ticaretin gelişmesiyle birlikte ticarete başlandığı görülmektedir. Tarım ve ticaretin gelişmesiyle birlikte takas sistemi ödeme yöntemi olarak kabul görmüştür. Takas sistemi çerçevesinde ticarete değerli mal olarak şu ürünler kullanılmıştır: Buğday, arpa, atlar,

inekler, öküz derisi, metal külçeler ve üç ayaklı kazanlar. M.Ö. 624 tarihli Drakon kanunlarında hayvanlara göre belirlenen cezalar yer almaktadır (Tekin, 2006).

Para anlamına gelen Latince, Pecunia sözcüğünün kökeni; hayvan veya sürü anlamındaki Pecus kelimesine dayanmaktadır Homeros destanlarında hayvanlar para yerine değer ölçütü olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ticaretin ve sosyal ilişkilerin artmasıyla birlikte hayvanlar ölçü birimi olarak kullanılmaya son verilmiş ve takas sistemi Lidyalılar tarafından para adı verilen metal parçalara bırakılmıştır. Batı Anadolu kent devletleri ile Lidya Krallığı'nın M.Ö. 7. yüzyılda ticari faaliyetlerde aktif rol oynamak istemesi, bu coğrafyada sikke kullanımının başlamasına neden olmuştur.

1.5. ANADOLU SELÇUKLU TARİHİ VE SİKKELERİ

Bu bölümde; “Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kısa Tarihi”, “Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri”, “Sikke Basımı”, “Adına Sikke Basan Selçuklu Sultanları”, “Malzeme”, “Darphaneler”, “Anadolu Selçuklu Sikke Basım Teknikleri”, “Selçuklu Ekonomik Durumunun Sikke Üzerindeki Etkisi” ve “Sikke Kullanım Alanları” konuları incelenecektir.

1.5.1. Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kısa Tarihi

Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde merkezi bir rol oynayarak Türk milletinin tarihsel sürecinde yön belirleyici bir aşama olmuştur. Askeri başarıları kadar kültürel ve ekonomik katkılarıyla da tarihteki yerini almıştır. Bu miras, günümüzde de Anadolu'nun tarihi ve kültürel kimliğinin temel yapılarından birisi olarak varlığını devam ettirmektedir. Alp Arslan'ın liderliğindeki Malazgirt Savaşı'nın (1071) ardından Anadolu'daki fetih mücadelesi hız kazanmıştır (M. Öztürk, 2007). Bu zaferde önemli rol oynayan Türkmen beylerine, Anadolu topraklarının hem Türkleştirilmesi hem de İslamlaştırılması görevleri verilmiştir. Bu isimlerden biri, Selçuk Bey'in torunu Arslan Yabgu'nun oğlu Süleyman Şah'dır. Süleyman Şah, Antakya'dan Anadolu'daki fetih harekâtına başlamış, 1075 yılında İznik'i fethederek Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini atmış ve burayı merkez olarak belirlemiştir. Bizans'ın içinde bulunduğu siyasi karmaşalardan faydalanarak 1077 yılında Konya'yı almış ve 1080 yılına kadar İstanbul Boğazı'nın Anadolu tarafındaki sahil bölgelerini Türkiye Selçuklu topraklarına katmıştır (Öngül, 2007).

Kılıç Arslan, babası Süleyman Şah'ın vefatından sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı olarak başa gelmiştir (Turan, 2018). Kılıç Arslan tahta

çıktığında Anadolu'da siyasi bir kaos hâkimdi. İzmir ve çevresi Çaka Bey'in yönetimi altındaydı. Danişmentliler, Mengücekliler ve Saltuklular gibi Türk beylikleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde hüküm sürmekteydi. Bu arada Bizans, Körfez sahillerini ve İzmit'i tekrar topraklarına katmayı başarmıştı. Kılıç Arslan, İzmit'te devlet teşkilatını gerçekleştirdikten sonra Çaka Beyliği'ni ortadan kaldırmıştır (Turan, 2018). Türkiye Selçuklu Devleti dönemindeki önemli olaylardan biri de Haçlı ordusunun Batı Anadolu'ya girmesidir. Haçlı seferlerinin ilki, 1096-1099 yılları arasında gerçekleşmiş ve bu süreçte İzmit kuşatılarak Kılıç Arslan, devletin başkenti konumundaki İzmit'ten geri çekilmek durumunda kalmış ve bölgeyi Bizans'a bırakmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni başkenti ise Konya olmuştur. Konya, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkentliğini üstlendikten sonra, hem siyasi otoritenin merkezi hem de kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yoğunlaştığı bir şehir haline gelmiştir (Turan, 2018). Bu dönemde, Türk birliğini tesis etmek amacıyla çeşitli Türk beylikleri üzerinde kayda değer başarılar sağlanmıştır (Turan, 2009).

Kılıç Arslan'ın vefatının ardından kardeşler arasında çıkan taht mücadelesinde, Danişmentli Beyliği'nin desteğini alan I. Mesud, 1116 yılında devlet yönetimini ele geçirmiştir (Çeçen, 2021). I. Mesud, 1143 yılında Çankırı, Ankara ve Kastamonu bölgelerini Danişmentlilerden alarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu alandaki üstünlüğünü tekrar sağlamıştır. 1144 yılında Elbistan'ı fethedip bölgenin yönetimini oğlu II. Kılıç Arslan'a bırakmıştır (Turan, 2004). İkinci Haçlı Seferleri bu dönemde gerçekleşmiştir. Haçlı Savaşları sırasında I. Mesud, kayda değer zaferler elde etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde 40 yıl süren yönetim hayatının ardından, I. Mesud 1155 yılında vefat etmiştir (Turan, 2018).

Sultan I. Mesud'un vefatının ardından, oğlu II. Kılıç Arslan tahta çıkarak hükümdarlığını pekiştirmiştir. Bu dönemde, Anadolu'daki Türk birliğini sağlamak amacıyla Türk beyliklerine seferler düzenlenmiştir (Turan, 2009). 1176 yılında Bizans'a karşı Türkmen birlikleri arasında gerçekleşen Miryokefalon Savaşı, Anadolu'nun Türk hakimiyetinden çıkarılamayacağını kesin biçimde göstermiştir. Bu savaş, Malazgirt Savaşı'ndan sonra kazanılan en önemli savaşlardan biridir (M. Öztürk, 2007).

II. Kılıç Arslan saltanatında sınırlar Fırat Nehri'ne kadar genişletilmiştir. Ancak yaşlanmasıyla birlikte devleti yönetmekten geri çekilen Kılıç Arslan, ülke yönetimini 11 oğlu arasında pay etmiştir. Bu paylaşım, kardeşler arasında iktidar mücadelesine ve

dolayısıyla devletin zarar görmesine neden olmuştur (Turan, 2018). İç karışıklıkların baş gösterdiği bu zamanda Üçüncü Haçlı Seferleri başlamış, Haçlılar Konya'ya girmiş ve buraya zarar vermiştir. II. Kılıç Arslan 1192 yılında öldüğünde, yerine oğlu I. Keyhüsrev geçmekle birlikte, tahta kalışı 1196 yılına kadar sürmüştür. Ardından, ülke yönetimine kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şah hâkim olmuştur. Süleyman Şah, devlet sınırlarını genişletmeye çalışırken aynı zamanda taht için kardeşleriyle mücadelesine devam etmiştir. Süleyman Şah'ın vefatından sonra, küçük yaşta olan oğlu III. Kılıç Arslan tahta çıkmıştır. Fakat Türkmen beylerinin Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'ya davet etmesi üzerine, I. Keyhüsrev tahta ikinci kez geçmiştir (Turan, 2009).

İkinci kez devletin yönetime geçen I. Keyhüsrev, tahta 6 yıl kalmıştır. Bu dönemde Dördüncü Haçlı Seferleri başlamış ve ayrıca Karadeniz ile Akdeniz'deki deniz ticareti için mücadeleler vermiştir. 1211 yılında savaş sırasında şehit düşen Gıyaseddin Keyhüsrev'in ardından tahta oğlu İzzeddin Keykavus geçmiştir (Turan, 2004). Dokuz yıllık hükümdarlığın ardından, 1220 yılında Malatya'da hayatını kaybeden I. İzzeddin Keykavus'un yerine kardeşi Alâeddin Keykubad tahta geçmiştir. Bu dönem, Kolonoras Kalesi'nin fethedilmesi gibi önemli olaylara sahne olmuştur; bu kale, zamanla Alaiye (Alanya) ismini alacak ve Türk denizciliğinin gelişiminde önemli bir adım olacaktır (Turan, 2009). Ayrıca, bu süreçte Moğol istilalarına karşı da mücadele edilmiştir. Alâeddin Keykubad, 45 yaşındayken verdimiş olduğu bir ziyafet esnasında zehirlenerek hayatını kaybetmiştir. Onun dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir; Keykubad, devletin her alanda önemli faaliyetler gerçekleştirerek büyük katkılarda bulunmuştur (Turan, 2018).

Alâeddin Keykubad'dan sonra devletin başına geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) zamanında, iç ikarışıklıkların en büyük sebeplerinden biri Baba İlyas Horasanî isimli bir Türkmenin isyanıdır. Bu isyan, Anadolu'da kısa sürede yayılma gösterip güçlenmiştir. İsyan bastırıldıktan sonra, 1243 yılında Köseadağ Savaşı ile Moğol ordusuyla karşılaşan Türkiye Selçuklu Devleti, bu savaşta mağlup olmuş ve yıkılma sürecine girmiştir (Turan, 2009). Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilen Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlılar'a bağlı bir vasal devlet haline gelmiştir (Turan, 2018). Bu durum, devletin siyasi gücünü zayıflatmış ve Anadolu'da beyliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Köseadağ Savaşı'ndan sonra, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar geçen süreçte, sırasıyla devletin başında bulunan sultanlar; II. İzzeddin Keykavus

(1246-1249), IV. Kılıç Arslan (1248-1249), II. İzzettin Keykavus, IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad (1249-1257), II. Keykavus'un ikinci kez tahta geçişi (1257-1259), IV. Kılıç Arslan (1257-1266), III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1283), II. Gıyaseddin Mesud (1283-1298), III. Alâeddin Keykubat (1298-1302) ve yine II. Mesud (1303-1308) olmuştur (Çınkırdağı, 2013).

13. yüzyılda Anadolu'daki Moğol baskısının azalmasıyla birlikte, Türk beyleri ve topluluklarının etkisiyle yeni siyasi oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yapılanmalar, Anadolu beylikleri adıyla anılan Germiyoğulları, Aydınoğulları, Karesioğulları, Pervaneoğulları, Sahipataoğulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Saruhanogulları, Eşrefoğulları, Candaroğulları, İnançoğulları ve Karamanoğulları gibi beylikler çatısı altında toplanmıştır. Aynı zamanda, ilerleyen dönemlerde koca bir imparatorluk haline gelecek olan Osmanogulları da Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra, bu devletin egemenlik sahasında yer alan bölgelerde ortaya çıkmıştır (Koca, 2012).

1.5.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri

“Anadolu Selçuklu Sikkeleri” başlığı altında “Sikke Basımı”, “Adına Sikke Basılan Anadolu Selçuklu Sultanları”, “Malzeme”, “Darphaneler”, “Anadolu Selçuklularda Sikke Basım Teknikleri”, Selçuklu Ekonomik Durumun Sikke Üzerine Etkisi” ve “Sikke Kullanım Alanları” hakkında bilgiler verilmiştir.

1.5.2.1 Sikke Basımı

11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyıl ortalarına kadar Anadolu'da hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir Türk-İslam devleti olmuştur. Bu dönem içerisinde, devletin ekonomik yapısının ve ticaret ağlarının gelişimini analiz etmek amacıyla sikke basımının önemi büyük bir yer tutmaktadır. Sikke basımı, ekonomik faaliyetlerin yanı sıra siyasi otoritenin bir simgesi ve devletin ekonomik stratejilerinin bir ifadesidir (Tabakoğlu, 2000, s.114). Anadolu Selçuklu Devleti'nin sikke basımı, devletin kuruluşuyla birlikte başlamış ve zaman içerisinde evrim geçirmiştir. Selçuklular, İslam dünyasında yer alan diğer büyük devletten örnek alarak kendi para birimlerini basarak ekonomik bağımsızlıklarını ve siyasi egemenliklerini güçlendirmişlerdir. Sikkeler, üzerinde hükümdarın adı ve unvanını taşıdığı için aynı zamanda hükümdarın otoritesini de temsil etmektedir. Sikke basımı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret hayatında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde,

tarım, hayvancılık, zanaat ve ticaret gibi ekonomik faaliyetler ön planda yer almaktadır. Ticaret yollarının kesişim noktası olan Anadolu, bu süreçte Doğu ile Batı arasında mühim bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu durum, sikke basımının önemini artırmış ve ticaretin güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuştur (Bedirhan, 2014).

Selçuklu sikkeleri genellikle gümüş malzemeden imal edilerek ticarete yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Sikkelerin üzerindeki yazı ve semboller, dönemin sanat anlayışı ile dini inançlarını yansıtarak, onları sadece ekonomik bir araç olmaktan çıkarıp kültürel bir belge haline de getirmektedir. Anadolu Selçuklu döneminde gerçekleştirilen sikke basımı, devletin ekonomik yapısını öğrenmek için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Sikkeler, hem ticaretin hem de siyasi otoritenin ve kültürel etkileşimlerin birer yansıması olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sikke basımı üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, dönemin ekonomik ve kültürel yapısını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Sikke basımı, Selçuklu Devleti'nin ekonomik bağımsızlığını ve siyasi gücünü pekiştiren önemli bir unsur olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (Bedirhan, 2014).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin sikke basımı ekonomik dengenin sağlanması ve ticari faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla titizlikle şekillendirilmiştir. Anadolu, değerli maden rezervleri açısından sınırlı olduğu için Selçuklu sultanları, bu konuda büyük bir titizlikle hareket etmiş ve kıymetli madenlerin ile değerli taşların ülke sınırlarından çıkarılmasına izin vermemiştir. Bununla birlikte, kıymetli madenlerin ülkeye girişinde gümrük vergisi alınmaması sağlanmış ve yabancı paraların, özellikle Avrupa devletlerinin altın paralarının, ülke içinde serbestçe dolaşımına teşvik edilmiştir. Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında bakır sikkeler kullanılmış, daha sonrasında ise altın ve gümüş sikkelerin yaygınlaşması sağlanmıştır (Tekin, 2002). Dinar ve dirhem dışında, bastırılan sikkeler, küsurat ihtiyacının karşılanması amacıyla kullanılmıştır. Devletin var olduğu sürede bastırılan sikkeler, genel olarak önemli değişimler göstermemiştir. İlk dönemlerde Anadolu'da Bizans ve İslam paraları kullanılmış, ancak Süleyman Şah ve Kılıçarslan dönemlerinden sikke örnekleri günümüze ulaşmamıştır. Ancak, Türkiye Selçuklu sultanlarının, muhtemelen Süleyman Şah döneminden itibaren sikke bastırdıkları öngörülmektedir. Süleyman Şah, Antakya'yı fethettikten sonra, Şerefüddeve Müslim b. Kureys'e verdiği yanıtta, "*Sultana (Melikşah) itaat meselesine*

geline, itaat benim uygulayıp yapageldiğim şeydir; hutbeyi onun adına okutur, ülkede sikkeyi de onun adına bastırırım...” demiştir (Merçil, 2007). Bu durum, Süleyman Şah’ın sikke bastırdığına dair bir kanıt teşkil etmekte olup, Türkiye Selçuklu sultanlarının Büyük Selçuklulara tabi olduklarını göstermektedir. Ancak, günümüzde bu sikkelere ulaşmak mümkün olmamıştır.

1.5.2.2. Adına Sikke Basılan Anadolu Selçuklu Devleti Sultanları

Selçuklu devletinde kendi adlarına sikke bastıran sultanlar, devletin gücünü ve istikrarını simgeleyen önemli şahsiyetlerdir. Bu sultanlar, saltanatları döneminde devletin sınırlarını genişletmiş ve iç ve dış politikada dikkate değer başarılar elde etmişlerdir. Anadolu Selçuklu sikkeleri, dönemin estetiğini, ekonomisini ve siyasi ilişkilerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Sikke basımı, sultanların ekonomik gücünü ve otoritesini güçlendirme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sikkelere genellikle sultanların adları, unvanları ve bazen de duaları işlenmiştir (Bozkurt, 2003).

Sikkeler, yoğun ticari faaliyetin olduğu şehirlerde ve önemli ticaret yollarında kullanılmıştır. Bu dönemde sikke bastıran önemli sultanlardan biri de I. Kılıç Arslan'dır. Rum Sultanlığı'nın kurucularından biri sayılan I. Kılıç Arslan döneminde basılan sikkeler, devletin kuruluş aşamasındaki ekonomik yapısını göstermektedir. Bir diğer önemli sultan ise II. Kılıç Arslan'dır. II. Kılıç Arslan, devletin en parlak dönemlerinden birini işaret etmiş ve onun saltanatı döneminde basılan sikkeler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünü ve zenginliğini simgelemektedir (Merçil, 2007). Bunun yanı sıra, sikke bastıran önemli sultanlar arasında I. Alaeddin Keykubat da öne çıkmaktadır. I. Alaeddin Keykubat, devleti en geniş sınırlara ulaştırmış aynı zamanda büyük bir ekonomik refah dönemi yaşatmıştır. I. Alaeddin Keykubat tarafından bastırılan sikkeler de dönemin estetiğini ve estetik değerlerini yansıtmaktadır. Özetle, kendi adlarına sikke bastıran Anadolu Selçuklu sultanları sadece ekonomik figürler değil, aynı zamanda siyasi güç ve kültürel etkinin önemli temsilcileri olmuşlardır. Bu sikkeler, günümüz tarihçileri için önemli kaynaklar teşkil etmekte ve Anadolu Selçuklu Devleti tarihini anlamamızda etkili bir rol oynamaktadır. Sikkelerde sultan unvanlarının kullanılması, Büyük Selçuklu Devleti zamanında ortaya çıkmıştır. Türkiye Selçukluları'ndan I. Mesud, “Sultan” unvanını kullanmaya başlayan ilk hükümdar olmuştur. Bu unvanın, II. Haçlı Seferleri sonucunda elde edilen zaferlerin ardından halifeden kendisine verilmiş olması muhtemeldir. Daha sonra “es-sultanu'l-muazzam” (ulu, en büyük sultan) ve “es-

sultanu'l-a'zam" (büyük sultan) unvanlarını da benimsemişlerdir. Ayrıca, Abbâsî halifesi II. Süleyman Şah'a bazı hâkimiyet ve hükümdarlık sembollerinin yanı sıra "es-Sultanü'l-Kahir" unvanını vermiştir. Sinop'u fetheden I. İzzeddin Keykâvus da "es-Sultanü'l-Galib" unvanını almıştır (Bozkurt, 2003). I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad, devletlerini sadece kara devleti ile sınırlandırmayıp, denizlere de ulaştırarak "es-Sultanü'l-Bahreyn" unvanını da kullanmışlardır. Bu sultanlar unvanlarının yanı sıra çeşitli lâkaplar da benimsemişlerdir (Bozkurt, 2003). Anadolu Selçukluları, halifelerin verdiği unvanların dışında, kendi siyasetleriyle ilgili olarak da lâkap almışlardır. Sultanların uygun gördükleri bu lâkaplar, onların genel siyasetlerini anlamamızda büyük bir önem taşımaktadır. Anadolu Selçukluları tarihinde sikkesi bilinen ilk sultan ise I. Mesud'dur. Basım yeri ve tarihi olmayan bakır sikkesi günümüze ulaşmıştır. Bu sikkesinin ön yüzünde bir süvari büstü, sağ elinde bir kâse ve sol elinde bir teber (balta) tutmaktadır. Arka yüzünde ise "es-Sultânü'l-muazzam Mes'ûd b. Kılıcarslan" ibaresi yer alır. I. Mesud'un vefatının ardından, kendisi sağlığında veliaht tayin etmiştir (Hacıgökmen, 2012).

II. Kılıcarslan dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi Konya'da bilinen ilk dirhem (H. 571) ile ilk dinar (H. 573) paralarının basıldığı dönem olarak tarih sahnesinde önemli bir yer tutar. Aynı zamanda, Selçuklu sikkelerine özgü olarak süvari tasvirli bakır paraları da ilk olarak II. Kılıcarslan bastırmıştır. Büyüyen devlet otoritesinin bir göstergesi olarak, Türkiye Selçuklularına bağlı diğer devletler de onun adına sikke darp etmişlerdir. Örneğin, Divriği Mengücekleri hükümdarı Seyfüddin Şahinşah, II. Kılıcarslan adına para bastırmıştır (Merçil, 2007).

I. Gıyâseddin Keyhusrev'in 1192-1196 yılları arasındaki birinci saltanat döneminde, Konya darphanesinde tarihli ve tarihi olmayan gümüş sikkeler ile isimsiz bakır sikkeler bulunmaktaydı. H. 589 yılında Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ilk sikkesini bastırdığını, ancak saltanat mücadelesi sırasında H. 590 ve 591 yılları arasında kardeşleriyle yaşanan çatışmalar nedeniyle adına para basılmadığını ve bu durumun neticesinde o yıllarda II. Kılıcarslan adına para basıldığını belirtmektedir (Merçil, 2007).

Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ikinci saltanatında basılan sikkelerde es-Sultânü'l-Muazzam ve Ebû'l Feth unvanları kullanılmıştır. Bu dönemde, sikkelere el-Minnetü Li'llah ifadesi ile birlikte isimlerinin yanı sıra mahlasları da eklenmiştir ve

adların sonuna ed-dîn sözcüğü de eklenmiştir. II. Süleyman Şah'ın hükümdarlığı süresince, Konya darphanesinde kendi adına altın sikkeler; Aksaray, Kayseri, Konya ve Sivas şehirlerindeki darphanelerde ise gümüş sikkeler darp ettirdiği bilinmektedir. (Yılmaz, 1984, s. 30-33). Ayrıca basım tarihi olan ancak basım yeri olmayan bakır sikkeler de üretilmiştir. Abbâsî halifesi el-Nâsır Li'dinillah tarafından II. Süleyman Şah'a "el-Kâhîr" unvanı verilmiştir. "Ebu'l-Feth" unvanının ise yine bu dönemde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Döneme ait dirhemler üzerinde "Süleyman", felslerde ise "Süleyman Şah" ibarelerine yer verilmiştir.

II. Rükneddin Süleyman Şah'a ait altın, gümüş ve bakır sikkelerde, başında hale bulunan ya da hale bulunmayan bir süvari tasviri yer almakta olup, bu figür sağ elinde üççatallı bir mızrak tutmaktadır. Bu süvari figürü, gümüş sikkelerde ilk defa II. Rükneddin Süleyman Şah'ın döneminde ortaya çıkmıştır. Sikkelerin üzerindeki darp yeri ise belirtilmemiştir. Babası I. Gıyâseddin Keyhusrev'in vefatının ardından, Malatya'daki meliklik görevinden ayrılan I. İzzeddin Keykâvus, 1211 yılında Kayseri'de Anadolu Selçuklu tahtına oturmuş ve tüm emirlerin bağlılığıyla hükümdarlığını ilan etmiştir.

İzzeddin Keykâvus, Selçuklu tahtında bulunduğu süre boyunca, altın sikkelerin Konya ve Sivas'ta; gümüş sikkelerin ise Sivas, Konya ve Tokat darphanelerinde basımını gerçekleştirmiştir (Bal, 2005). Bu sikkelerde genellikle Abbâsî halifesi Nâsır Li'dinillah tarafından verilen "Sultanü'l-Galib" unvanı kullanılmıştır. Halifenin bu unvanı, I. İzzeddin Keykâvus'un 1214'deki Sinop seferi sonrasında verdiği düşünülmektedir. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlığı döneminde ekonomik açıdan büyük bir gelişme yaşanmış, bu refah ortamında basılan sikkeler altın, gümüş ve bakır olmak üzere genellikle Konya, Sivas ve Kayseri gibi önemli Selçuklu şehirlerinde darp edilmiştir. Ayrıca Darülcelal, Ankara, Bilveran, Erzincan, Malatya ve Erzurum gibi yerlerde de gümüş ve bakır sikkeler üretilmiştir. Bu dönemde çeşitli türlerde oldukça fazla sayıda altın, gümüş ve bakır sikke basılmıştır. Bu sikkelerin ön ve arka yüzlerinde, daha önceki kufi yazı yerine Selçuklu sülüsü tercih edilmiştir (Yılmaz, 1984, s. 30-33).

Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra, oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev Türkiye Selçuklu sultanı olmuştur. Bu dönemde darp edilen dinarlar, Konya ve Sivas darphanelerinde basılmıştır. Konya'da 635 yılında basılan bir dinar, 134,25 gram

ağırlığındadır ve benzeri bir örneğine rastlanmamıştır. Bu sikkenin bir tane olması, onun madalyon olma ihtimalini artırmaktadır. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hükümdarlığı döneminde basılan sikkelerin çoğunluğu gümüş ve bakır olup, altın sikkelerin basımı ise azaltılmıştır (Teoman, 2018).

II. Gıyâseddin Keyhusrev dönemine ait sikkelerin en belirgin özelliği, İslamiyetten önce İran sikkelerinde görülen Aslan-Güneş tasvirinin Anadolu'da ilk kez kullanılmasıdır. Bu sikkelerde yer alan aslan figürü; güç, kudret, erdem, doğruluk, aydınlanma, hâkimiyet ve hükümdarlık gibi kavramların sembolü olarak kullanılmıştır. Gıyâseddin Keyhusrev'in vefatından sonra tahta çıkan II. İzzeddin Keykâvus, düzenli olarak sikke basımını sürdürmüştür (Tekin, 2002). Sikkelerinin bazıları kare çerçeveler içine alınmıştır. II. İzzeddin Keykâvus'un sikkelerinde kûfi yazıdan vazgeçilerek, klasik Arap hatları kullanılmıştır. Emîr Celâleddin Karatay, IV. Rükneddin Kılıcarslan ile birlikte, II. Alâeddin Keykubad'ın da aralarında bulunduğu kardeşleriyle ortak bir saltanat dönemi planlayarak, bu üç kardeşi tahta çıkartmayı başarmıştır.

II. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra, Moğollar ile Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ortak girişimleri sonucunda IV. Kılıcarslan, Türkiye Selçuklu tahtına çıkarılmıştır. IV. Kılıcarslan döneminden günümüze kadar, Konya darı 658, 661 ve 633 tarihli dinarlar, ayrıca Konya, Kayseri, Sivas, Gümüşpazar, Lulue, Madenşehir, Malatya, Erzincan, Antalya, Develi, Amid ve Amasya'da basılmış dirhemler ulaşmıştır. Özellikle Konya'da kesintisiz olarak 660-664 yılları arasında dirhemler basılmıştır. Ancak, Konya darı felslerin bulunmadığını belirtmek gerekir.

III. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde, Konya'da kendisini Selçuklu sultanı olarak ilan eden sahte hükümdar Alâeddin Siyavuş, kendi adına sikke bastırmış ancak saltanatı sadece otuz yedi gün sürmüştür. Alâeddin Siyavuş'un bastırdığı üç dinar, 8,65, 8,85 ve 8,90 gram ağırlığındadır. Bu sikkeler, Selçuklu dinarlarının ağırlığının iki katı olmasıyla çifte dinar olarak adlandırılmıştır. Dirhemler ise resmi dirhem ağırlığına uygun bir şekilde basılmıştır (Bal, 2005).

Alaeddin Siyavuş'a ait ilk dirhemi 1943 yılında Osman Ferit Sağlam bulmuştur. Bu dirhemlerin birçok harfinde noktalar eksiktir. Alaeddin Dünyâ bölümünde elif harfi yazılmamıştır. Tarihler, onlar basamağı için divani rakamlarla, yüzler basamağı için Arap rakamlarıyla yazılmıştır. Gıyâseddin Keyhusrev III.'nin ölümünden sonra Selçuklu tahtına geçen Gıyâseddin Mesud II.'nin paraları genellikle Gıyâseddin Keyhusrev III.'ün

paralarına benzer. Kaligrafi ve motiflerin çoğu amorf bir görünüme sahiptir. Paraların ağırlığı ve ayarları bir ölçüde korunmuş olup, dinarların ağırlığı 4,35 ile 4,55 gram, dirhemlerin ağırlığı ise 2,70 ile 3,00 gram arasında değişmektedir. II. Gıyâseddin Mesud tarafından bastırılan bakır paralarda insan yüzlü aslan, insan yüzlü güneş, çift başlı kartal, atlı okçu, yırtıcı kuşlar ve tavşan gibi çeşitli motifler bulunur (C. Artuk, 1972, S. 290).

III. Alaeddin Keykubad dönemine ilişkin para izlenimleri bozuk ve yazımları düzensizdir. Paranın kompozisyonu kare bir kenarlık ile çevrilidir; bazı paralarında bu kenarlık yıldız şeklindedir. Ayrıca Moğol hükümdarı Gazan Han ile birlikte bastırdığı paralar da vardır (İzmirlier, 2009). Dirhemlerinin ağırlığı 2,80 gram veya daha fazladır. Türkiye Selçuklu paralarının genel özelliklerinin incelenmesi, dönemin tarihini, coğrafyasını, ekonomisini, kültürel yapısını, dilini, sanatsal anlayışını, inanç ve düşünce sistemini anlamaya yardımcı olur; ayrıca paralar üzerindeki süslemeler, sanat kolları arasındaki etkileşimlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesini sağlar.

1.5.2.3 Malzeme

Selçuklu Devleti zamanında Anadolu'da darp edilen sikkeler, altın, gümüş ve bakır gibi çeşitli kıymetli madenlerden yapılmıştır. Bu madenlerin seçimi, ticaret ilişkilerindeki ekonomik durumla yakından ilişkilidir. Altın ve gümüş genellikle yüksek kaliteli işlemler için kullanılırken, düşük değerli alımlar için bakır tercih edilir. Altın, tarihin en değerli metallerinden biri olarak kabul edildi. Prestij göstergeleri olarak kullanılan altın sikkeler ve bu paralar genellikle devletin gücünü ve zenginliğini temsil eder. Yerli ve yabancı ticaret faaliyetlerinde altın sikkeler, değerli bir değişim aracı olarak ön plana çıkmıştır. Gümüşün daha erişilebilir olması, ticareti daha geniş üslere yayar. Anadolu'da gümüş madenlerin varlığı, madeni para inşa ederken bu metalin tercih edilmesinin nedenlerinden biridir. Gümüş paralar genellikle günlük ticari işlemlerde kullanılır. Bakır madeni para üretimi ucuzdur ve bu nedenle büyük kalabalıklarla ilgilenir. Bu tür sikkeler toplum hayatında ekonomik faaliyette önemli bir yeri vardır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, sikke üzerindeki baskılar ekonomik değer taşımanın yanı sıra siyasi propaganda ve otoriteyi pekiştirme amacıyla da kullanılmıştır. Sikkeler üzerindeki yazılar ve semboller, hükümdarın gücünü ve ulusun ideolojisini yansıtır. Bu noktada kullanılan materyaller, devletin ekonomik güç ve ticaret ağını da

göstermektedir. Gümüş ve altın gibi metallerin kullanılması, Anadolu'nun Selçuklu Döneminde uluslararası ticaretteki yerini güçlendirmiştir. Özellikle, Bizans İmparatorluğu ve diğer komşu ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları bu metalleri sikke kullanılabilir hale getirdi. Ayrıca, sikke operasyonu ve ticaret yollarını kontrol etme gibi bu metali korumak için stratejik önlemler alınmıştır. Anadolu Selçuklu döneminde basılan madeni paraların bileşimi, dönemin ekonomik ve siyasi koşullarıyla sıkı bir ilişki içindedir. Altın, gümüş ve bakır gibi metallerin tercih edilmesi yalnızca ekonomik işlevlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dönemin kültürel ve tarihsel mirasını da yansıtmaktadır. Bu paralar bugün hem tarihçiler hem de koleksiyoncular için büyük önem taşımaktadır.

Anadolu Selçuklu devletinde altından yapılan paralar dinar, gümüşten yapılanlar dirhem, bakır ve bronzdan yapılanlar ise fels olarak adlandırılmıştır. Anadolu Selçuklu devletin'in resmi parası dirhemdir.

1.5.2.3.1. Altın

Altın sikke basımı, devletin mali durumuyla doğrudan ilgili bir faaliyet olduğundan, her devlet istediği zaman altın sikke basamıyordu. Ekonomik koşulların elverişli olduğu dönemlerde basılabilecek altın sikkelerin ilk kez Anadolu Selçuklu Devleti'nde I. Alaeddin Keykubad döneminde basıldığı bilinmektedir. Ancak zaman içinde yapılan araştırma ve kataloglamalar, ilk altın sikkenin (dinar) Sultan II. Kılıç Arslan tarafından 1178 (H. 573) yılında bastırıldığını göstermiştir. Sonrasında 1201 (H. 597) yılında II. Süleyman Şah'a ait olan, elinde mızrak tutan bir süvarinin tasvir edildiği sikkedir. Bundan hemen sonra I. Keykavus tarafından Sivas'ta bastırılan, kare bir çerçeve içerisinde Abbasi halifelerinin, sultanın ve babasının isimlerinin ve Kelime-i Tevhid'in yer aldığı sikke, I. Alaeddin Keykubad'dan önce basılan dinarlar arasındadır.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde en fazla altın sikke bastıran hükümdar I. Alaeddin Keykubad'dır. I. Alaeddin dönemine ait, üzerinde Abbâsî halifelerinin isimleri ile dua metinlerinin yer aldığı birçok altın sikke günümüze ulaşmış ve müzelerde yerini almıştır.

Şekil 1.4: II. Süleyman Şah İçin Bastırılmış Altın Sikke (Dinar) Örneği

Kaynak: Erkiletlioğlu ve Güler, 1996

Şekil 1.5: I. Alaeddin Keykubad İçin Bastırılmış Altın Sikke (Dinar) Örneği

Kaynak: Erkiletlioğlu ve Güler, 1996

1.5.2.3.2. Gümüş

Zahmetli bir süreç sonucunda elde edilen altın, kıymetli bir maden olup, işlenmesi maliyetli bir işlem gerektirmektedir. Gümüşün kolay bulunabilmesi, düşük maliyetle işlenebilir olması ve zahmetsiz üretim süreci, Anadolu Selçuklu Devleti tarafından tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bahsi geçen sikkeler “dirhem” olarak adlandırılmaktadır.

1.5.2.3.3. Bakır

Anadolu Selçuklu Devleti'nde gümüş malzemeden sonra önemli ölçüde gözlemlenen malzeme bakır 'fels' türüdür. Devletin ilk kuruluş dönemlerinde, diğer malzemelere kıyasla daha kolay elde edilebilmesi nedeniyle oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

1.5.2.4. Darphaneler

Selçuklu sultanları adına basılan sikkeler, yalnızca ticari işlemlerde kullanılan birer ödeme aracı değil, aynı zamanda siyasi egemenliğin bir sembolü olarak da işlev görmektedir. Bir hükümdarın adına sikke basmak, onun bağımsız bir güce sahip olduğunun bir işaretiydi. Bu nedenle darphaneler, siyasi gücün bir göstergesi olarak büyük önem taşıyordu. Anadolu Selçukluları döneminde Konya, Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Malatya, Erzurum, Niksar ve Diyarbakir gibi birçok şehirde darphaneler kuruldu. Bu şehirler coğrafi konumları ve ticaret yolları üzerindeki stratejik konumları nedeniyle önemli ekonomik merkezler haline geldiler. Her darphanede basılan sikkeler, o dönemin hükümdarının adını ve ünvanını ve bazen de dua yazılarını taşıyordu. Ayrıca bazı sikkelerde Arapça yazılar ve süslemeler vardı. Geçmişten günümüze madeni paralar, çoğunlukla altın, gümüş ve bakır gibi işlenebilir ve dayanıklı metallere dayanılarak basılmıştır. Altın ve gümüş sikkeler çoğunlukla büyük ticari işlemlerde kullanılırken, bakır sikkeler günlük alışverişlerde büyük talep görüyordu (Altıntaş, 2014).

Anadolu Selçuklu sikkeleri sadece ekonomik hayatı düzenlemekle kalmamış, üzerlerindeki motif ve yazılar aracılığıyla dönemin sanat anlayışını da yansıtan kültürel belge niteliği taşımaktadır. Sikkelerdeki yazılar, süslemeler ve hat sanatı bu dönemin estetik algısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu sikkeleri devletin ekonomik gücünün bir göstergesi ve siyasi bağımsızlığının bir sembolü haline gelmiştir. Söz konusu darphanelerde üretilen sikkeler, günümüz araştırmacılarına Anadolu Selçuklu dönemine dair değerli veriler sunan temel arkeolojik ve tarihî kaynaklar arasında yer almaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti, gerçekleştirdiği mücadeleler neticesinde yerleştiği Anadolu topraklarında kendi darphanesinin ve parasının bulunması gerekliliği, o zamanki Büyük Selçuklu, Bizans ve Abbâsî paralarının kullanılmaya devam etmesine sebep olmuştur. İslam dünyasında yaygın biçimde kullanılan ve örnek alınan Abbâsî sikkeleri, Anadolu Selçuklu Devleti sınırları içinde de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Abbâsî sikkeleri, zamanla Anadolu Selçuklu sultanları için basılan paraların şekil, yazı ve içerik açısından temel modelini oluşturmuştur.

Madeni paraları tanımlamak amacıyla kullanılan “sikke” kelimesi, Arapça kökenlidir. Bu paraların basıldığı yerler ise, Farsça ve Arapça kökenli olan “darphane”

terimiyle ifade edilir; burada, sikkeler genellikle devletin resmî mühürlerini, hükümdarın adını, lakabını ve unvanını taşır (Altıntaş, 2014). Sikke basımında kullanılan ölçü ve ayar sistemleri, dönemin siyasi otoritesi olan padişah, sultan ya da diğer yönetici merciler tarafından belirlenmiş ve darphanelerde bu esaslara göre üretim yapılmıştır. Basım sürecinde söz konusu kişilere veya otoriteler özgü atıflar işlem edilmiştir (Erkiletlioğlu ve Güler, 1996). Daha önce sikke basımında kullanılan yerler, küçük ve basit atölyelerden ibaret iken, zamanla gelişerek çeşitli işleme süreçlerinden geçirilen paraların basıldığı merkezler haline gelmiştir.

Sikkeler, temel olarak madenin cinsine bağlı olarak değer taşır ve belirli gramajlar ile ölçülere göre şekillendirilmiş madeni parçaların üzerine yazı ya da figürlü ifadelerin darp edilmesiyle oluşturulur. Bu işlemler, devletin kontrolü altındaki darphanelerde, yani para basım atölyelerinde dövme tekniğiyle gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin para basım faaliyetleri büyük ölçüde Konya, Sivas ve Kayseri darphanelerinde yoğunlaşmıştır. Konya darphanesi ise özellikle Selçuklu döneminin en kapsamlı ve etkin darphanesi olarak, ilk dinar, dirhem ve felşlerin üretildiği merkez olmuştur. Bu darphane, Alâeddin Camii'nin yanında yer alan İç Kale'de bulunmaktadır. Günümüzde ise adı geçen ve yerleri bilinmeyen bazı diğer darphaneler; Gümüşpazar, Madenşehir, Madenpazar ve Şarpazar olarak kaydedilmiştir.

Genel itibarıyla birçok farklı şehirde sikke darp edilmiştir. Bu şehirler ve darphaneler şu şekildedir:

Tablo 1.1: Anadolu Selçuklu Sultanlarının Sikke Bastırdıkları Şehirler ve Darphaneler

	Darphanenin Bulunduğu Şehirler	Sikke Darbettiren Sultanlar
1.	Afyonkarahisar	III. Aladdin Keykubad,
2.	Aksaray	II. Süleyman Şah, IV. Kılıcarşan
3.	Alâiye-Antalya	II. Mesud, III. Gıyâseddin Keyhusrev,
4.	Alaşehir-Manisa	IV. Kılıcarşan
5.	Amasya	IV. Kılıcarşan
6.	Ankara	Melik Muhiyiddin Mesud, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, II. İzzeddin Keykavus
7.	Antakya	III. Gıyaseddin Keyhusrev
8.	Antakya	III. Gıyaseddin Keyhusrev IV. Kılıcarşan, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
9.	Aymid/Amid-Diyarbakır	II. Gıyaseddin Keyhusrev
10.	Bafa-Aydın	III. Aladdin Keykubad, II. Mesud
11.	Bafra-Samsun	III. Gıyaseddin Keyhusrev, III. Aladdin Keykubad, II. Mesud

Tablo 1.1. devamı

12.	Bakırna	III. Gıyaseddin Keyhusrev
13.	Bartın	III. Aladdin Keykubad
14.	Bayburt	III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud
15.	Beklan/Baklan-Denizli	III. Aladdin Keykubad
16.	Beyşehir-Konya	IV. Kılıcarşan, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
17.	Bilveren/Bilveran/Belveran-Siverek	I. Aladdin Keykubad
18.	Bingöl/Çapakçur	III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
19.	Burdur	III. Aladdin Keykubad
20.	Cizre-Şırnak	II. Gıyaseddin Keyhusrev
21.	Denizli	I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
22.	Develi-Kayseri	II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan
23.	Diyarbakır	I. İzzeddin Keykavus, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, IV. Kılıcarşan
24.	Duluca (Bilinmiyor)	II. İzzeddin Keykavus
25.	Durmuş/Derbent (Diyarbakır Maden olabilir)	II. Mesud
26.	Eğridir-Isparta	II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
27.	Ergani-Diyarbakır	IV. Kılıcarşan
28.	Ermenek-Karaman	III. Aladdin Keykubad
29.	Erzincan	Erzurum Meliki Tuğrul Şah, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
30.	Erzincan, Gümüşhane	III. Gıyaseddin Keyhusrev
31.	Erzurum	Erzurum Meliki Tuğrul Şah, Cihan Şah, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
32.	Fethiye-Antalya	II. Mesud
33.	Finike-Antalya	II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
34.	Gümüşhacıköy-Amasya	II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Gıyaseddin Mesud
35.	Gümüşhane	IV. Kılıcarşan, III. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
36.	Halep-Suriye	II. Gıyaseddin Keyhusrev
37.	Hasangazi/Ulukışla/Lulua (Niğde)	II. İzzeddin Keykavus, Müşterek Saltanat (II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan, II. Alâeddin Keykubad), IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
38.	Kastamonu	III. Gıyaseddin Keyhusrev

Tablo 1.1. devamı

39.	Kayseri	I. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Süleyman Şah, I. İzzeddin Keykavus, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, Müşterek Saltanat (II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan, II. Aladdin Keykubad), İki Kardeşin Müşterek Saltanatı (IV. Kılıcarşan, II. Aladdin Keykubad), IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud
40.	Kızıltepe-Mardin	I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev
41.	Konya	II. Kılıcarşan, I. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Süleyman Şah, I. İzzeddin Keykavus, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, II. İzzeddin Keykavus, Müşterek Saltanat (II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan, II. Aladdin Keykubad), İki Kardeşin Müşterek Saltanatı (IV. Kılıcarşan, II. Aladdin Keykubad), IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, Aladdin Siyavuş, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
42.	Konya-Hasangazi	Aladdin Siyavuş
43.	Kozan-Adana	I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev
44.	Kürkçü Kalesi-Mut-Mersin	II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
45.	Madenpazar(Bilinmiyor)	II. Mesud
46.	Malatya	I. Gıyaseddin Keyhusrev, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, Müşterek Saltanat (II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan, II. Aladdin Keykubad), II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud
47.	Mardin	I. Aladdin Keykubad, II. Gıyâseddin Keyhusrev
48.	Milas-Muğla	II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
49.	Musul-Irak	II. Gıyaseddin Keyhusrev
50.	Mut-Mersin	II. Mesud, III. Alaeddin Keykubad
51.	Niğde	
52.	Samsun	III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
53.	Sandıklı-Afyonkarahisar	II. Mesud
54.	Sarıkavak-Mut-Mersin	III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Alaeddin Keykubad
55.	Sarız-Kayseri	IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud
56.	Sinop	IV. Kılıcarşan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud

Tablo 1.1. devamı

57.	Sivas	II. Kılıcarşlan, II. Süleyman Şah, I. İzzeddin Keykavus, I. Aladdin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, II. İzzeddin Keykavus, Müşterek Saltanat (II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşlan, II. Aladdin Keykubad), İki Kardeşin Müşterek Saltanatı (IV. Kılıcarşlan, II. Aladdin Keykubad), II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıcarşlan, III. Gıyaseddin Keyhusrev, II. Mesud, III. Aladdin Keykubad
58.	Şam-Suriye	II. Gıyaseddin Keyhusrev
59.	Şehirbazar (Bilinmiyor)	
60.	Tokat	I. Aladdin Keykubad
61.	Uluborlu-Isparta	III. Aladdin Keykubad

Kaynak: Erkiletlioğlu ve Güler, 1996

Türkiye Selçuklu Devleti, kuruluşunun erken dönemlerinde Anadolu'da kurduğu siyasi ve ekonomik yapılar sayesinde bölgenin güçlü aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu zamanda devletin sağladığı ekonomik istikrar, madeni paralara da yansımıştır. Selçuklu Devleti'ne ait, darp yeri ve tarihleri tam olarak bilinmeyen ilk sikkeler, I. Kılıcarşlan ve I. Mesud'a aittir. Ancak, darp yeri ve tarihi kesin olarak bilinen ilk dinar ve dirhemler II. Kılıcarşlan adına basılmıştır; bu dönemden sonra ise, 6 yıl boyunca madeni para basılmamıştır (Ö. Diler, 2009). II. Kılıcarşlan'ın hükümdarlığı sırasında 580 yılında yeniden para basımına başlanmış ve bu uygulama 589 yılına kadar sürmüştür. İlk zamanlarda Aksaray, Malatya, Ankara, Sivas, Kayseri ve Konya gibi şehirlerde sikke basılmış, I. Alâeddin döneminin sonlarına doğru ise Erzurum, Diyarbakır, Bilveran, Kızıltepe ve Kozan gibi yeni daphaneler de eklenmiştir. Moğol hegemonyasının 1243 yılında başlamasıyla birlikte sikke darbeden şehir sayısında bir azalma gözlemlense de ilerleyen zamanlarda yeni şehirler bu listeye dâhil olmuştur.

1.5.2.5. Anadolu Selçuklularda Sikke Basım Teknikleri

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, sikke basımı hem ekonomik sistemin temel taşlarından biri hem de siyasi gücün simgesi olarak önemli bir rol oynamaktaydı. Bu dönemdeki sikke basım teknikleri, hem dönemin teknolojik olanaklarını hem de sanatsal anlayışını yansıtır nitelikteydi. Selçuklu döneminde sikkeler, genellikle darphane adı verilen yerlerde üretilirdi. Bu darphanelerde çalışan ustalar, belirli kurallar çerçevesinde sikkeleri üretmekle sorumluydular. Bu üretim süreci, titizlik ve el becerisi gerektiren bir iş olup, her sikkenin hem ekonomik bir değer taşımayı hem de

hükümdarın ismini, unvanını ve bazen de dini ifadeleri doğru bir biçimde içermesini zorunlu kılardı (Morrisson, 2002).

Sikke basımında en yaygın kullanılan teknik, darp yöntemi idi. Bu yöntemde öncelikle, sikkelerin yapılmasında kullanılacak madenler (altın, gümüş ya da bakır) eritilerek, pul veya flan adı verilen küçük yuvarlak metal parçalar elde edilirdi. Bu metal parçalar daha sonra, üzeri işlemeli özel kalıplar arasına yerleştirilerek, bir çekiçe vurularak sikke haline getirilirdi (Tekin, 2009). Kalıpların bir yüzünde sultanın adı ve unvanı, diğer yüzünde ise darp yeri ve tarihi gibi bilgiler yer alırdı. Kalıplar genellikle demir veya bronzdan yapılır ve özenle detaylı süslemelerle bezeli olurdu. Kalıplar üzerindeki yazılar ve motifler, sanatkârlar tarafından titizlikle işlenirdi. Hat sanatı, oymacılık ve geometrik süsleme teknikleri, sikke tasarımında önemli bir yer tutardı; özellikle gümüş ve altın sikkelerde bu detaylar daha belirgin bir şekilde gözlemlenirdi. Sikke basımı, devletin izni ve kontrolü altında gerçekleşirdi. Her darphane, o dönemin hükümdarına ait sikkeleri basmakla yükümlüydü. Dolayısıyla, sikke üzerindeki yazılar hem ekonomik sistemin güvence altında olduğunu göstermekte hem de hükümdarın meşruiyetinin bir delili olarak önemli bir rol oynamaktaydı (Gökalp, 2009). Diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, Anadolu Selçuklu Devleti'nde de hükümdar olmanın önemli göstergelerinden biri sikke darp ettirmektir. Sikkeler, ticari işlemler ve günlük alışverişlerde ödeme aracı işlevi görmekle birlikte, devletin sosyal, ekonomik ve siyasi otoritesinin simgesi olarak da kullanılmıştır.

1.5.2.6. Selçuklu Ekonomik Durumunun Sikke Üzerindeki Etkisi

Selçuklu Devleti, siyasi istikrarın hâkim olduğu dönemlerde belirgin bir ekonomik gelişme göstermiştir. Tarım, hayvancılık, el sanatları ve ticaret alanlarındaki ilerleme, özellikle üretim ve gelir artışına katkı sağlamış; bu refah durumu, sikkelerin basımına doğrudan yansımıştır. Ekonomik koşullardaki değişimler, basılan sikkelerin şekli, tasarımı, yapımında kullanılan maden türü ve üzerlerindeki yazı gibi birçok unsuru etkilemiştir. Güçlü bir ekonomik yapı dönemlerinde, altın ve gümüş sikkelerin sayısında artış görülmüş; bu değerli metaller, devletin zenginliğini ve ticaret hayatının canlılığını simgelemiştir. Özellikle Konya, Sivas ve Kayseri gibi önemli ticaret merkezlerinde, uluslararası ticaret yollarının sağladığı imkânlarla yüksek kaliteli ve estetik açıdan dikkat çekici sikkeler basılmıştır. Bu paralar, hem iç ticarete hem de dış ticarete aktif biçimde kullanılmıştır. Ancak, ekonomik gücün zayıfladığı ve kıtlık ile

savaşların yaşandığı dönemlerde, daha az değerli madenlerin kullanıldığı sikkelerin basıldığı görülmüştür (Köymen, 1992). Bu sikkeler, halkın günlük alışverişlerinde sıkça tercih edilmiştir. Bununla birlikte, bazı dönemlerde ekonomik durgunluk ve üretim faaliyetlerindeki gerileme, sikke sayısının azalmasına neden olmuştur. Bu süreçte üzerlerindeki yazı ve süslemelerin daha sade hâle getirildiği görülmektedir. Söz konusu durum, ekonomik daralma ile birlikte sikke basımındaki kalite düşüşünün de bir göstergesidir. Ayrıca bazı dönemlerde, sikke tasarımında “tağsis” olarak adlandırılan özel bir uygulamanın yer aldığı tespit edilmiştir (Özergin, 1975). Bu durum, sikkelerde kullanılan değerli maden oranının düşürülmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, dış görünüşü gümüş sikkeye benzeyen bir paranın, aslında daha az gümüş ve daha fazla farklı metal içerebileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan, ekonomik refah dönemlerinde basılan sikkelerde, dini ifadelerin yanı sıra dönemin siyasi mesajlarını içeren ifadelerin de yer alması, yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayındır, 2005). Sikkeler, yalnızca birer ödeme aracı değil, aynı zamanda devletin gücünü ve meşruiyetini yansıtan önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Selçuklu Devleti’nin ekonomik durumu; sikkelerin üzerindeki yazılı içerikten görsel motiflere, kullanılan malzemeden üretim tekniklerine kadar pek çok unsuru doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla Selçuklu sikkeleri, dönemin ekonomik yapısını ve siyasi koşullarını belgeleyen değerli tarihî kaynaklar niteliğindedir.

Tablo 1. 2: Selçuklu Sultanları Ekonomik Durum ve Sikke Basımı

Sultan	Saltanat Dönemi	Ekonomik Durum	Sikke Basımı ve Özellikleri
Kutalmışoğlu Süleyman Şah	1077–1086	Kuruluş dönemi, sınırlı ekonomik faaliyet	Sikke basımı hakkında yeterli bilgi yok, Bizans etkisi devam ediyor
I. Kılıç Arslan	1092–1107	Haçlı Seferleri nedeniyle zayıf ekonomi	Sınırlı veya yerel sikke basımı, düşük kalite
II. Kılıç Arslan	1156–1192	Toparlanma ve gelişme dönemi	Gümüş sikkeler artıyor, sanatsal detaylar görülmeye başlıyor
I. Gıyaseddin Keyhüsrev	1192–1196 / 1205–1211	Antalya'nın fethiyle ticaret gelişiyor	Altın ve gümüş sikkeler basılıyor, ticaretin etkisi hissediliyor
I. İzzeddin Keykavus	1211–1220	Sinop'un fethiyle Karadeniz ticareti canlanıyor	Kaliteli, süslemeli sikkeler; devlet gücünü yansıtan unvanlar yer alıyor
I. Alaeddin Keykubad	1220–1237	Ekonominin zirve dönemi, dış ticaret çok güçlü	Altın, gümüş ve bakır sikkeler; zengin süslemeler, yüksek sanatsal değer
II. Gıyaseddin Keyhüsrev	1237–1246	Kösedağ Savaşı sonrası Moğol baskısı ve vergi yükü	Tağışlı (değeri düşürülmüş) sikkeler artıyor, kalite düşüyor
II. İzzeddin Keykavus – IV. Kılıç Arslan – II. Alaeddin Keykubad	1246–1260	İç karışıklıklar ve siyasi bölünme	Sikke basımı düzensizleşiyor, darphaneler zayıflıyor
II. Gıyaseddin Mesud	1284–1308	Moğol egemenliği altında zayıf ekonomi, devletin çözülme dönemi	Kalitesiz ve az sayıda sikke, bağımsızlık simgesi zayıflamış durumda

Kaynak: Yinanç, 1983

1.5.2.7. Sikke Kullanım Alanları

Anadolu Selçuklu devletinde, sikkeler ödeme yöntemlerinin ötesine geçen çok yönlü bir işleve sahiptir. Sikkeler; sosyal, kültürel ve politik küreler ve iş hayatında önemli bir rol oynadı. Bugüne kadar hayatta kalan sikkeler sadece zamanın ekonomik gücünü değil, aynı zamanda sanatlarını, inançlarını ve yönetim anlayışlarını yansıtmıştır. Bu bağlamda, sikkeler Anadolu Selçuklu'nun tarihini anlamak için önemli

bir kaynaktır. Sikkeler ekonomik, politik ve kültürel yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır ve zamanın sosyal yapısını anlamamıza yardımcı olur (Uğur, 1998).

1. Ticari işlemler: Sikkeler için en temel kullanım alanı işlem yapmaktır. Hem iç pazarlarda hem de uluslararası ticarete mal ve hizmetler için bir ödeme yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu sikkeler, pazarlarda, hanlarda alışveriş yaparken kullanıldı ve ticaretin güvence altına alınmasına izin verdi. Değerine bağlı olarak çeşitli alımlar için altın, gümüş ve bakırdan yapılmış paralar tercih edilmiştir.
2. Vergi Ödemesi: Bu vergilerin çoğu sikke halinde ödenmiştir. Tarım ürünleri tarafından alınan “öşür” gibi ödemeler veya hayvancılık için alınan “ağnam” vergisi alındı. Bu sikkeler ile devlet hazinesine düzenli olarak girmesini sağlamıştır.
3. Asker Maaşları: Özellikle normal askeri ve aşırı kalabalık bürokratik yapı dönemlerinde, sikke ihtiyacı artmış ve darphaneler daha fazla sikke basmışlardır.
4. Egemenliğin Göstergesi: Her bir sultanın sikke bastırması, bağımsızlık ve egemenliğin bir göstergesi olarak kabul edildi. Sikke üzerine isimler, başlıkları ve bazen dua ve dini ifadeler yazılmıştır. Bu, halk arasında Sultan'ın meşruiyetini ve gücünü güçlendirmek için kullanıldı.
5. Hediye ve Tören Amaçlı: Hediyeler ve tören amaçları için önemli günlerde, diplomatik ilişkiler ve resmî tatiller için özellikle basılan ve dağıtılan sikkeler de vardı. Bu sikkeler bazen yüksek sanatsal işçiliğe sahipti ve zamanın prestijinin bir sembolü oldu.
6. Tasarruf ve Tasarruf Aletleri: İnsanlar gelirlerinin bir kısmını değerli madenlerden gelen sikkelerle toplamıştır. Altın ve gümüş sikkeler özellikle zor zamanlarda saklanır ve mücevherler veya değerli taşlar şeklinde kullanılabilirdi (A. S. Yıldız, 2001).

2. BÖLÜM: TOKAT MÜZESİ'NDE BULUNAN ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNE AİT SİKKE ÖRNEKLERİ (KATALOG)

Çalışmanın bu bölümünde, “Tokat Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi'ne Ait Sikke Örnekleri” başlığı altında, fiziksel bütünlüğü ve yüzey özellikleri bakımından iyi durumda olan, 13 farklı sultana ait toplam 50 sikke sistematik olarak incelenmiştir. Katalogda yer alan sikkelerin sıralamasında öncelikle hükümdarların saltanat dönemleri esas alınmıştır. Ayrıca, aynı sultana ait birden fazla sikke bulunması ve bu sikkelerin darp tarihlerinin tespit edilebilmesi durumunda, ilgili örnekler kendi içinde darp yılı önceliğine göre kronolojik olarak düzenlenmiştir.

Sikkelerle ilgili olarak; katalog ve envanter numarası, incelendiği tarih, müzeye geliş yeri, yöntemi ve zamanı, ait olduğu maden türü, varsa sikkede adı geçen hükümdar ve onun saltanat süresi, sikkenin boyutları, ağırlığı, üzerindeki yazı karakteri, darp yılı ve yeri ile sikkelerin fiziksel formu gibi bilgiler başlıklar halinde sunulmuştur. Ayrıca, sikkeler üzerindeki yazıların içerikleri de açıklanarak çalışmaya yorum katılmıştır. Bilgilerin daha anlaşılır hale gelmesi amacıyla, her sikkenin önlü arkalı fotoğraflarına yer verilmiş, görsellerin altında ise ilgili hükümdarın adı, hüküm süresi ve katalog içindeki numarası gibi tamamlayıcı bilgilere yer verilmiştir.

2.1. II. İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ SİKKELERİ H. 551-588 / M. 1156-1192

Katalog No	: 1
Müze Envanter No	: 3315
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Maşathöyük kazı heyetinden
Müzeye Geliş Tarihi	: 14.12.1979
Müzeye Nereden Geldiği	: Maşathöyük (Zile)
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 1,9 cm / 0,15 cm
Ağırlığı	: 2,75 gr.
Yazı Karakteri	: Kufi
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Kılıç Arslan H. 551-588 / M. 1156-1192
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.

Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.
Sikke /Önü	: İnci dizili daire içerisinde: “ <i>Elinde mızrak tutan atlı süvari sağa gider durumda</i> ”
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisinde dört satır halinde: “ <i>Es-sultan El-muazzam Kılıç Arslan bin Mesud.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: En büyük Sultan Mesud oğlu Kılıçarslan

Önü

Arkası

Şekil 2.1: II. İzzeddin Kılıç Arslan Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz

2.2. II. SÜLEYMAN ŞAH B. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ DÖNEMİ SİKKELERİ H. 592/3-600/1 / M .1195/6-1203/4

Katalog No	: 2
Müze Envanter No	: 2384
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Hüseyin Yabaş’tan satın alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Zile
Malzeme	: Bronz
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,95 cm / 0,2 cm
Ağırlığı	: 6,6 gr.
Yazı Karakteri	: Kûfî
Darp Yaptıran Sultan	: II. Kılıç Arslan’ın oğlu II. Süleyman Şah (Tokat Meliki) H. 592/3-600/1 / M. 1195/6-1203/4
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.
Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.

Sikke /Önü	: Sikkenin dörtte üçü olacak şekilde inci dizili daire içerisine elinde üç çatallı yaba tutan atlı süvari sağa, başının üst kısmı yok. Başının solunda yıldız var.
Sikke /Arkası	: Sikkenin dörtte üçü olacak şekilde inci dizili daire içerisine üç satır halinde: “ <i>El-melik’ül kahir Süleyman Şah bin Kılıç Arslan</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Galip ve hâkim hükümdar Kılıçarslan oğlu Süleyman Şah.

Önü

Arkası

Şekil 2.2: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah (Tokat Meliki) H. 592/3-600/1

Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 3
Müze Envanter No	: 3426
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Sabri Aslan'dan satın alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 25.06.1980
Müzeye Nereden Geldiği	: Turhal
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,4 cm / 0,12 cm
Ağırlığı	: 5,60 gr.
Yazı Karakteri	: Kûfî
Darp Yaptıran Sultan	: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah (Tokat Meliki) H. 592/3-600/1 / M. 1195/6-1203/4
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.
Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.

Sikke /Önü	: İnci dizili daire içerisinde: “ <i>Sağa doğru elinde teber tutan başı haleli atlı süvari, başının solunda yıldız bulunuyor</i> ”
Sikke /Arkası	: İnci dizili daire içerisine: “ <i>El-melikül kahir Süleyman Şah bin Kılıçaslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Galip ve hâkim hükümdar Kılıçaslan oğlu Süleyman Şah

Önü

Arkası

Şekil 2.3: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah (Tokat Meliki) H. 592/3-600/1
Dönemi Sikkesi Ön/Arka Yüz Örneği 2

Katalog No	: 4
Müze Envanter No	: 3312
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Maşathöyük (Zile)
Müzeye Geliş Tarihi	: 14.12.1979
Müzeye Nereden Geldiği	: Maşathöyük kazı heyetinden
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 3 cm / 0,2 cm
Ağırlığı	: 7,30 gr.
Yazı Karakteri	: Kûfî
Darp Yaptıran Sultan	: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah H. 592/3-600/1 / M. 1195/6-1203/4
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.
Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.

Sikke /Önü	: İnci dizili daire içerisinde: “ <i>Sağa doğru elinde teber olan, başı haleli atlı süvari, başının solunda yıldız bulunuyor.</i> ”
Sikke /Arkası	: İnci dizili daire içerisine: “ <i>El-Sultan el-kahir Süleyman Şah bin Kılıçarслан.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Galip ve hâkim Sultan Kılıç Arslan oğlu Süleyman Şah.

Önü

Arkası

Şekil 2.4: II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah H. 592/3-600/1 Dönemi Sikkesi
Ön/Arka Yüz Örneği 3

2.3. TUĞRUL ŞAH B. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ SİKKELERİ H. 598/9-622 / M. 1202-1225

Katalog No	:5
Müze Envanter No	: 20900
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma Kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,4 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2.88gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yaptıran Sultan	: Erzurum Meliki Tuğrul Şah (II. Kılıç Arslan'ın oğlu) H. 598/9-622 / M. 1202-1225
Darp Yılı	: 613
Darp Yeri	: Erzurum

Sikke / Önü	: İnci dizili daire içerisine beş satır halinde: “ <i>el-imam La ilahe illallah Vahdehu la şerike leh El Nasır Lidini’llah emir’el Mü’minin</i> ”
Çevre	: “ <i>Duribe Hazed’dinar bi Erzurum</i> ” yazılmıştır.
Sikke / Arkası	: İnci dizili daire içerisine beş satır halinde: “ <i>Muhammed Resullalah. Mugis’ed-dünya ve’d-din Ebu’l- feth Tuğrul bin Kılıç Arslan.</i> ”
Çevre	: “ <i>sene selase aşar ve sittemie</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur; o tektir, ortağı yoktur. Mü’minlerin emiri Nasr Lidinillah. Allah’ın Rasulü Muhammed. Din ve dünya’nın yardımcısı, Fethin babası Kılıç Arslan oğlu Tuğrul. Bu dinar 613 yılında Erzurum’da darp edildi.

Önü

Arkası

Şekil 2.5: Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 598/9-622 Ön/Arka Yüz

2.4. I. GYASEDDİN KEYHÜSREV B. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ SİKKELERİ H.587-593/602-608 / M. 1191-1196/1205-1211

Katalog No	: 6
Müze Envanter No	: 3316
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müze Geliş Şekli	: Maşathöyük
Müze Geliş Tarihi	: 14.12.1979
Müze Nereden Geldiği	: Maşathöyük Kazı Heyetinden
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,1 cm / 0,1 cm

Ağırlığı	: 2,75 gr.
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yaptıran Sultan	: I. Gıyaseddin Keyhüsrev (H. 587-593/602-608 / M.1191-1196/1205-1211)
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.
Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.
Sikke /Önü	: İnci dizili daire içerisinde: “ <i>Silahlı bir süvari tasviri başının sağında ve solunda birer yıldız olup atının ayakları altında Rumi motifi vardır.</i> ”
Sikke /Arkası	: İnci dizili daire içerisine: “ <i>El Minnete lillah El-sultan ’ül muazzam Ebul feth Keyhüsrev bin Kılıçarşlan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Lütuf, bağış Allah'a aittir. En büyük sultan, fethin babası Kılıçarşlan oğlu Keyhüsrev.

Önü

Arkası

Şekil 2.6: I. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikke Örneği 1 Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 7
Müze Envanter No	: 23271
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Sabri Aslan'dan satın alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 25.10.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Turhal
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,1 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90gr.

Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yaptıran Sultan	: I. Gıyaseddin Keyhüsrev (H.587-593/602-608 / M.1191-1196/1205-1211)
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.
Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.
Sikke /Önü	: İnci dizili daire içerisinde: “Atın üzerinde silahlı bir süvari tasviri sağa doğru gider durumda. Başının sağında, solunda ve atın ayakları arasında yıldız vardır.
Sikke /Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “Es-sultan. El muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: En büyük Sultan, Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev.

Önü

Arkası

Şekil 2.7: I. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikke Örneği 2 Ön/Arka Yüz

2.5. I. İZZEDDİN KEYKAVUS B. KEYHÜSREV DÖNEMİ SİKKELERİ H.607-616 / M. 1210/ 1211-1219/20

Katalog No	: 8
Müze Envanter No	: 2585
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Ahmet Değirmenci’den satın alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 03.10.1977
Müzeye Nereden Geldiği	: Tokat
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,65 cm / 0,2 cm
Ağırlığı	: 6 gr.

Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yaptıran Sultan	: I. İzzettin Keykavus H. 607-616 / M.1210/1211-1219/20
Darp Yılı	: Yok, bulunmuyor.
Darp Yeri	: Sivas
Sikke /Önü	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>El-İmam el-Nasır Lidînallâh emirü'l-müminîn.</i> ” yazılmıştır.
Sikke /Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan El-galib Keykavus bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>bi-Sivas.</i> ”
Türkçe Anlamı	: Allah’ın dini için yardımcı, müminlerin emiri İmam Nasır, galip gelen Sultan, Keyhüsrev oğlu Keykâvus. Sivas’ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.8: I. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.607-616 / M. 1210/1211-1219/20 1. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 9
Müze Envanter No	: 23603
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Sadeddin Can’dan satın alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 22.07.1984
Müzeye Nereden Geldiği	: Turhal
Malzeme	: Bakır
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,9 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 4,80 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi

Darp Yaptıran Sultan	: I. İzzeddin Keykavus H. 607-616 / M.1210/1211-1219/20
Darp Yılı	: 610
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine üç satır halinde: “ <i>El-İmam el-Nasır Lidînallâh emirü'l-müminîn</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Sene aşar ve sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke /Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır halinde: “ <i>Es-sultan El-galip Keykavus bin Keyhüsrev</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-Sivas.</i> ”
Türkçe Anlamı	: Allah'ın dini için yardımcı müminlerin emiri İmâm Nâsır. Galip gelen sultan Keyhüsrev oğlu Keykâvus. Bu sikke 610 yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.9: I. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 607-616 / M. 1210/1211-1219/20 2. Örneği Ön/Arka Yüz

2.6. I. ALAEDDİN KEYKUBAD B. I. KEYHÜSREV DÖNEMİ SİKKELERİ H. 616-634 / M. 1219/1220-1236/1237

Katalog No	: 10
Müze Envanter No	: 6699
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm

Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: I. Aladdin Keykubad H. 616-634 / M. 1219/1220-1236/1237
Darp Yılı	: 617
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>El-imam En-Nasır Lidînallâh emirü'l mü'minin.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Sene seb'a, aşar ve sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>Es-sultan'ül muazzam. Keykubad bin Keyhüsrev</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe heza ed-dirhem bi-Sivas</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'ın dini için yardımcı, müminlerin emiri İmam Nasır. En büyük Sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad. Bu dirhem 617 yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.10: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.616-634 1.

Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 11
Müze Envanter No	: 7106
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş

Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,85 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: I. Aladdin Keykubad H. 616-634 / M. 1219/1220-1236/1237
Darp Yılı	: 619
Darp Yeri	: Kayseri
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>El-İmam En-Nasır Lidînallâh emirü'l mü'minin</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Sene tis'a aşar ve sittemie .</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>Es-sultan'ül muazzam Keykubad bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe heza ed-dirhem bi-Kayseriye</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'ın dini için yardımcı, müminlerin emiri İmam Nasır. En büyük sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad. Bu dirhem 619 yılında Kayseri'de darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.11: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 616-634 2.

Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 12
Müze Envanter No	: 7101
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar

Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: I. Aladdin Keykubad H. 616-634 / M. 1219/1220-1236/1237
Darp Yılı	: 625
Darp Yeri	: Duneysir
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine üç satır halinde: “ <i>Billah El-İmam, el-Mustansır el-Meliku'l Mansur Artuk.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Hamse ve işrin ve sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>Es-sultan'ül muazzam. Keykubad bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe heza ed-dirhem bi-Duneysir</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'ın yardımcısı olan önder Mustansır Billah, hükümdar Mansur (Artuk). En büyük sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad. Bu dirhem 625 yılında Duneysir’de darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.12: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 616-634 3.

Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 13
Müze Envanter No	: 4330
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023

Müze Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müze Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müze Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: I. Alaaddin Keykubat H. 616-634 / M.1219/1220-1236/1237
Darp Yılı	: 627
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisinde dört satır halinde: “ <i>El-İmam el-Muntansır Billahi emir’ül mü’minin.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Sene seb’a ısrıyn ve sittemia</i> ” yazılmıştır
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisinde üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan El-Muazzam Keykubad bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe haze ed-dirhem bi-Sivas</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’ın yardımcısı olan önder, mü’minlerin emiri Muntansır Billah. En büyük sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad. Bu sikke 627 yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.13: I. Alaeddin Keykubad b. I. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.616-634 4.

Örneği Ön/Arka Yüz

**2.7. II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV B. KEYKUBAD DÖNEMİ
SİKKELERİ H. 634-644 / M. 1236/1237-1246/1247**

Katalog No	: 14
Müze Envanter No	: 4279
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 634-644 / M.1236/1237-1246/1247
Darp Yılı	: 639
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine: “ <i>Yürür şekilde aslan üzerinde insan biçimli güneş tasviri.</i> ” yapılmıştır.
Çevresine	: Yarım daire olarak “ <i>El-imam ’ül-Mustansır Billah emir-ül mü ’minin.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan ’ül azam. Gıyas ’ed-dünya ve ’d-din. Keyhüsrev bin Keykubat</i> ”
Çevresine	: “ <i>Duribe fi-Konya; sene, tis’a selase sittemia.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Müminlerin emiri, Allah’ın yardımcısı olan önder Mustansır Billah Büyük Sultan, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) Keykubad oğlu Keyhusrev. 639 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2: II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H. 634-644 Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 15
Müze Envanter No	: 4277
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,15 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 634-644 / M.1236/1237-1246/1247
Darp Yılı	: 641
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine: “ <i>Ortada; Şir-i Hurşit tasviri (yürür şekilde aslan üzerinde insan biçimli güneş tasviri)</i> ”
Çevresine	: Yarım daire olacak şekilde; “ <i>El-imam’ül-Musta’sım Billah emir-ül mü’minin.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül-azam. Gıyas’ed-dünya ve’d-din. Keyhüsrev bin Keykubad.</i> ” yazılmıştır.

Çevresine	: “ <i>Duribe bi-Konya; fi sene vahid erba’in sittemiye.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Müminlerin emiri, Allah’ın yardımcısı olan önder Musta’sım Billah. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı Keykubad oğlu Keyhüsrev. 641 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.15: II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H. 634-644 2.

Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 16
Müze Envanter No	: 7054
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,4 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 634-644 / M. 1236/1237-1246/1247
Darp Yılı	: 643
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisindeki inci dizili kareye beş satır halinde: “ <i>Bismillahirrahmanirrahim. Lailahe illallah</i> ”

	<i>Muhammed Resulallah.El-imam, el-Musta'sım Billah emir'ül-mü'minin."</i> yazılmıştır.
Çevresine	: <i>"fi sene, selase ve erbain ve sittemie."</i> yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisindeki inci dizili kareye beş satır halinde: <i>"Es-sultan'ül azam. Zallallahu fi'l-alem Gıyas'ed-dünya ve'd-din Keyhüsrev bin Keykubad Kasım emir'ül mü'minin."</i> yazılmıştır.
Çevresine	: <i>"Duribe heza ed-dirhem bi mahrusad-ı Konya"</i> yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Büyük Sultan, âlemde Allah'ın gölgesi, dünyanın ve dinin yardımcısı Keykubad oğlu Keyhüsrev. Müminlerin emiri Kasım. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın Resul'üdür. Mü'minlerin emiri imam Musta'sım Billah. Bu dirhem 643 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil2.16: II. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad Dönemi Sikkeleri H.634-644 3.

Örneği Ön/Arka Yüz

2.8. II. İZZEDDİN KEYKAVUS B. KEYHÜSREV DÖNEMİ SİKKELERİ H. 644-647 / M. 1246/ 1247-1249/1250

Katalog No	: 17
Müze Envanter No	: 4322
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından

Müze Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müze Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Keykavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 644
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine çizilen inci dizili kare içerisine dört satır halinde; <i>"Lailahe illallah. Muhammed Resulallah. El-imam, El-Musta'sım Billah emir'ül-mü'minin"</i> yazılmıştır.
Kare çevresine	: <i>"Sene erba ve erbain sittemia."</i> yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine çizilen inci dizili kare içerisine dört satır hâlinde, <i>"Es-sultan'ül-azam. Zıl-allahü fil-alem. İzzed-dünya ve'ddin. Keykavus bin Keyhüsrev."</i>
Kare çevresine	: <i>"Duribe haze'd-dirhem Konya."</i> yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın Rasulü'dür. Mü'minlerin emiri imam Musta'sım Billah. Büyük Sultan, âlemde Allah'ın gölgesi, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsalcisi) Keyhusrev oğlu Keykâvus. Bu dirhem 644 yılında Konya'da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.17: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 Ön/Arka

Yüz

Katalog No	: 18
Müze Envanter No	: 7672
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,80 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 645
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>La ilahe ilallahu vahdehu la şerikeleh Muhammed Resulallah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>El-İmam El-Mustasım Billah. emir’ül-mü’minin.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül-azam İzz’ed-dünya ve’d-din Ebu’l Feth Keykavus bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe heza ed-dirhem bi-Konya; fi, sene hamse erba’in ve sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur; o tektir, ortağı yoktur, Muhammed Allah'ın Rasul'üdür. Mü'minlerin emiri İmam Musta'sım Billah. Fethin babası, büyük sultan dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) Keyhüsrev oğlu Keykavus. Bu dirhem 645 yılında Konya'da darp edilmiştir

Önü

Arkası

Şekil 2.18: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 2. Örneği

Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 19
Müze Envanter No	: 9963
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavüs H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 646
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine çizilen inci dizili kare içerisine dört satır hâlinde: “ <i>La-ilahe illallah. Muhammed Resulallah El-İmam El-Musta’sım Billah emir’ül mü’minin</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Sene sitte ve erba’in ve sittemie.</i> ” yazılmıştır.

Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine çizilen inci dizili kareye dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan ’ül-azam Zıl-allahü fi’l-alem İzz’ed’ed-dünya ve’d-din Keykavüs bin Keyhüsrev</i> ”
Çevresine	: “ <i>Duribe haze’d-dirhem bi-Konya.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın Rasulü’dür. Mü’minlerin emiri imam Musta’sım Billah. Büyük Sultan, âlemde Allah’ın gölgesi, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) Keyhusrev oğlu Keykâvus. Bu dirhem 646 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.19: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 3. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 20
Müze Envanter No	: 7053
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavus H. 644-647/ M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 646

Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisindeki inci dizili kareye dört satır halinde: “Lailahe illallah Muhammed Resulallah. El-İmam, El-Musta’sım Billah emir’ül-mü’minin.” yazılmıştır.
Çevresine	: “Sene, sitte ve erba’in ve sittemie.” yazılmıştır
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisindeki inci dizili kareye dört satır halinde: “Es-sultan’ül azam. Zallallahu fi’l-alem İzz’ed-dünya ve’d-din Keykavus bin Keyhüsrev” yazılmıştır.
Çevresine	: “Duribe haze’d-dirhem bi-Konya.” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın Rasul’üdür. Mü’minlerin emiri İmam Musta’sım Billah. Büyük Sultan, âlemde Allah’ın gölgesi, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) Keyhusrev oğlu Keykâvus. Bu dirhem 646 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.20: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 4. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 21
Müze Envanter No	: 4331
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar

Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,25 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Kevkavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 646
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine çizilen inci dizili kare içerisine dört satır hâlinde: <i>“La-ilahe illallah. Muhammed Resulallah El-İmam El-Musta’sım Billah emir’ül mü’minin.”</i> yazılmıştır.
Çevresine	: <i>“Sene sitte ve erba’in ve sittemie.”</i> yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine çizilen inci dizili kare içerisine dört satır hâlinde: <i>“Es-sultan’ül-azam Zalallahü fi’l-alem İzz’ed’ed-dünya ve’d-din Keykavus bin Keyhüsrev”</i>
Çevresine	: <i>“Duribe haze’d-dirhem bi-Konya.”</i> yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın Rasul’üdür. Mü’minlerin emiri İmam Musta’sım Billah. Büyük Sultan, âlemde Allah’ın gölgesi, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) Keyhüsrev oğlu Keykâvus. Bu dirhem 646 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.21: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H.644-647 5. Örneği

Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 22
Müze Envanter No	: 7064
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 647
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisindeki inci dizili kareye dört satır halinde: “ <i>Lailahe illallah Muhammed Resulallah. El-İmam, El-Musta’sım Billah emir’ül-mü’minin.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Sene, seb’a erba’in sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisindeki inci dizili kareye dört satır halinde: “ <i>Es-sultan’ül azam. Zallallahu fi’l-alemİzz’ed-dünya ve’d-dinKeykavus bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe heza ed-dirhem bi-Konya</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın Rasul’üdür. Mü’minlerin emiri imam Musta’sım Billah. Büyük Sultan, âlemde Allah’ın gölgesi, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi) Keyhüsrev oğlu Keykâvus. Bu dirhem 647 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.22: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 6. Örneği

Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 23
Müze Envanter No	: 8369
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavüs H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 656
Darp Yeri	: Develi
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>El-imam El-Musta’sım Billah emir’el mü’minin. Sene sitte hamsin ve sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül-azam İzz’ed’ed-dünya ve’d-din Keykavüs bin Keyhüsrev emir’el-mü’minin.</i> ”
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-Develi</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mü’minlerin emiri İmam Mustasım Billah. Büyük Sultan, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsalcisi)

Keyhusrev oğlu Keykâvus. 656 yılında Develide darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.23: İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 7. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 24
Müze Envanter No	: 7026
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 658
Darp Yeri	: Lulua
Sikke/Önü	: İnci dizili dairenin sarmaladığı düz dairenin ortasına: “El İzzetallah” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-Medinet-i Lu’lu’a; fi sene, semani hamsun sittemie</i> ” yazılmıştır.

Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “ <i>Es-sultan ’ül azam İzz’ed-dünya ve’d-din Ebu el-feth Keykavus bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: İzzet(şeref/değer) Allah’tandır. Büyük sultan, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi), fethin babası Keyhüsrev oğlu Keykavus. 658 yılında Lulue şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.24: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 8. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 25
Müze Envanter No	: 7032
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3,15 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 658
Darp Yeri	: Konya

Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisindeki ikinci inci dizili dairenin ortasına: “El-İzzetallah” yazılmıştır.
Çevresine	: İki inci dizisi arasına “ <i>Duribe, bi-medinet-i Konya fi sene, semani hamsin sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “ <i>Es-sultan’ül azam İzz’ed-dünya ve’d-din Ebu el-feth Keykavus bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: İzzet(şeref/değer) Allah’tandır. Büyük sultan, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi), fethin babası Keyhüsrev oğlu Keykavus. 658 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.3: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 9. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 26
Müze Envanter No	: 7044
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs

Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzettin Keykavus H. 644-647 / M. 1246/1247-1249/1250
Darp Yılı	: 660
Darp Yeri	: Antalya
Sikke/Önü	: İnci dizili dairenin ortasına: “El-İzzetallah” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe, bi-medinet-i Antalya; fi sene, sittin sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “ <i>Es-sultan ’ül azam İzz’ed-dünya ve’d-din Ebu el-feth Keykavus bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: İzzet(şeref/değer) Allah’tandır. Büyük Sultan, dünyanın ve dinin üzerindeki (temsilcisi), fethin babası Keyhüsrev oğlu Keykavus. 660’da Antalya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.26: II. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev Dönemi Sikkeleri H. 644-647 10.

Örneği Ön/Arka Yüz

2.9. ÜÇ KARDEŞLER MÜŞTEREKEN (KEYHÜSREV’İN ÜÇ OĞLU): II. İZZEDDİN KEYKAVUS; IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN; II. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ SİKKELERİ H. 647-655 / M.1249-1257

Katalog No	: 27
Müze Envanter No	: 4326
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982

Müze Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad (Üç Kardeşler Saltanatı Müşterek) H. 647-655 / M. 1249-1257
Darp Yılı	: 647
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisinde beş satır halinde; <i>“Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlullah, El-imâm El-Musta'sım Billâh emîrû'l- mü'minîn. Duribe fî Konya; sene, seb'a erbain sittemie”</i> yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisinde beş satır hâlinde: <i>“Es-selatin'ül-azam. İzz'ed'ed-dünya ve'd-din Keykavus. Rükneddünya ve'd-din Kılıçarslan . Ala'ed-dünya ve'd-din Keykubat bin Keyhüsrev berahin emir'ül-mü'minin”</i> yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir. Allah'ın yardımcısı olan önder, müminlerin emiri Musta'sım Billah. En büyük sultanlar, müminlerin emirinin tanığı; İzzeddünya veddin Keykâvus, Rükneddünya veddin Kılıçarslan, Keyhusrev oğlu Alaeddünya veddin Keykubad. 647 yılında Konya'da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.4: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H.

647-655 / M. 1249-1257 Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 28
Müze Envanter No	: 7121
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad (Üç kardeşler Saltanatı Müşterek) H. 647-655 / M.1249-1257
Darp Yılı	: 647
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine beş satır halinde: “ <i>Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlullah, El-imâm El-Musta'sım Billâh emîrû'l- mü'minîn. Duribe bi-Sivas; sene, seb'a erba'in sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine beş satır halinde: “ <i>Es-selatin'ül azam. İzz'ed-dünya ve'd-din Keykavus, Rük'n'ed-dünya ve'din Kılıçarslan, Ala'eddünya ve'd-din Keykubad bin Keyhüsrevberahin emir'ül mü'minin.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) O'nun elçisidir. Allah'ın yardımcısı olan önder, müminlerin emiri Musta'sım Billah. En büyük sultan, müminlerin emirinin tanığı İzzeddünya veddin Keykâvus, Rükneddünya veddin

Kılıçarslan, Keyhusrev oğlu Alaeddünya veddin
Keykubad. 647 yılında Sivas’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.5: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H.
647-655 / M. 1249-1257 2. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 29
Müze Envanter No	: 7141
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma Kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,80gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Keykavus, II. Rükneddün Kılıçarslan, IV. Aladdin Keykubad (Üç kardeşler Saltanatı Müşterek) H. 647-655 / M.1249-1257
Darp Yılı	: 652
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine beş satır halinde: “ <i>Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlullah, El-imâm El-Musta'sım Billâh emîrû'l- mü'minîn. Duribe fî sene isneyn hamsin sittemie bi-Konya</i> ” yazılmıştır.

Sikke/Arkası

: İnci dizili daire içerisine beş satır halinde: “*Es-selatin ’ül-azam İzz’ed-dünya ve’d-din Keykavus Rük’n’ed-dünya ve’d-din Kılıçarslan, Ala’ed-dünya ve’d-din Keykubad bin Keyhüsrev. berahin emir ’ül-mü’minin.*” yazılmıştır.

Türkçe Anlamı

: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) O’nun elçisidir. Allah’ın yardımcısı olan önder, müminlerin emiri Musta’sım Billah. En büyük sultanlar, müminlerin emirinin tanığı İzzeddünya veddin Keykâvus, Rükneddünya veddin Kılıçarslan, Keyhusrev oğlu Alaeddünya veddin Keykubad. 652 yılında Konya’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.6: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H.

647-655 / M. 1249-1257 3. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 30
Müze Envanter No	: 4332
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,1 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,60 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs

Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçaslan, II. Aladdin Keykubad (Üç kardeşler Saltanatı Müşterek) H. 647-655 / M. 1249-1257
Darp Yılı	: 653
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: Daire içerisinde dört satır hâlinde: “ <i>Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlullah, El-imâm El-Musta'sım Billâh emîr'ül-mü'minîn. Duribe bi- Sivas; sene, selâse ve hamsîn ve sitte mi'e</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: Daire içerisinde beş satır hâlinde: ““ <i>Es-selatin'ül-azam İzz'ed-dünya ve'd-din Keykavus, Rük'n'ed-dünya ve'd-din Kılıçaslan, Ala'ed-dünya ve'd-din Keykubad bin Keyhüsrev, berahin emir'ül-mü'minin.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) O'nun elçisidir. Allah'ın yardımcısı olan önder, müminlerin emiri Musta'sım Billah. En büyük sultanlar, müminlerin emirinin tanığı İzzeddünya veddin Keykâvus, Rükneddünya veddin Kılıçaslan, Keyhüsrev oğlu Alaeddünya veddin Keykubad. 653 yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.7: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçaslan, II. Aladdin Keykubad H. 647-655 / M. 1249-1257 4. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 31
Müze Envanter No	: 4522
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,1 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2.90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçaslan, II. Aladdin Keykubad (Üç kardeşler Saltanatı Müşterek) H. 647-655 / M. 1249-1257
Darp Yılı	: 655
Darp Yeri	: Konya,
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: <i>“Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlullah, El-imâm El-Musta'sım Billâh emîr'ül-mü'minîn. Duribe bi- Konya; sene hamse hamsin sittemia.”</i> yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine beş satır hâlinde: <i>“Es-sultan'ül azam. İzz'ed-dünya ved-din Keykavus ve Rük'n'ed-dünya ved-din Kılıç Arslan ve Alaaddünya ved'din Keykubad bin Keyhüsrev, berah'in emir'ül-mü'minin”</i> yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) O'nun elçisidir. Allah'ın yardımcısı olan önder, müminlerin emiri Musta'sım Billah. En büyük sultanlar, müminlerin emirinin tanıdığı İzzeddünya veddin Keykâvus, Rükneddünya veddin Kılıçarşlan, Keyhusrev oğlu Alaeddünya veddin Keykubad. 655 yılında Konya'da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.8: II. İzzeddin Kevkavus, IV. Rükneddün Kılıçarslan, II. Aladdin Keykubad H.

647-655 / M.1249-1257 5. Örneği Ön/Arka Yüz

2.10. II. ALAEDDİN KEYKUBAD B. KEYHÜSREV DÖNEMİ SİKKELERİ H. 647-652 / M. 1249/1254

Katalog No	: 32
Müze Envanter No	: 4327
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. Alaaddin Keykubat H. 647-652 / M. 1249/1254
Darp Yılı	: 6..
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “El iman El Musta’sım Billah emir’ül-mü’minin.” yazılmıştır.
Çevresine	: “Duribe Haze’ed-dirhem Sittemie.” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine iki satır hâlinde: “Es-sultânu’l azam Keykubad bin Keyhusrev” yazılmıştır.
Çevresine	: “Duribe haza’ed-dirhem bi-Sivas” yazılmıştır.

Türkçe Anlamı : Mü'minlerin Emiri İmam Musta'sım Billah. Büyük Sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad. Bu dirhem 6.. yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.9: II. Alaaddin Keykubat H. 647-652 / M. 1249/1254 Örneği Ön/Arka Yüz

2.11. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN 2. SALTANAT DÖNEMİ SİKKELERİ H. 655-664 / M. 1257-1265/1266

Katalog No	: 33
Müze Envanter No	: 4456
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2.95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266
Darp Yılı	: 655
Darp Yeri	: Mağden
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine iki satır hâlinde: “ <i>El-imam El-Musta'sım Billah emir'el-mü'minin.</i> ”
Çevresine	: “ <i>Duribe Mağden; sene hamse ve hamsin ve sittemia</i> ” yazılmıştır.

Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisinde dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan ’ül azam. Rük’n-ed-dünya ved-din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev Burhan emir ’ül- müminin</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'ın yardımcısı olan önder, müminlerin emiri Musta'sım Billah Büyük sultan, dünyanın ve dinin direği, mü'minlerin emirinin delili, Keyhusrev oğlu Kılıçarşlan. . 655 yılında Mağden’de darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.10: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M.1257-1265/1266 Örneği

Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 34
Müze Envanter No	: 4337
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M.1257-1265/1266
Darp Yılı	: 660
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisinde iki satır hâlinde: “ <i>Lailahe illallah. Muhammed Resulallah</i> ”

Çevresine	: “ <i>Duribe bi-Sivas. Sene sittin ve sittema.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine beş satır hâlinde: “ <i>El-minnetallah Es-sultan’ül azam Rûkn’ed-dünya ved’din ebu el feth Kılıç Arslan bin Keyhüsrev</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed(sav) Allah’ın Resul’üdür. Lütuf, bağış Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin direği, fethin babası Keyhusrev oğlu Kılıçarslan. 660 yılında Sivas’ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.11: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 2. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 35
Müze Envanter No	: 4282
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm/ 0,1 cm.
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M.1257-1265/1266
Darp Yılı	: 663
Darp Yeri	: Konya

Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-minnete lillah</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi medineti Konya fi sene selase sittin sittemie yazılmıştır.</i> ”
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört sıra halinde: “ <i>Es-Sultan’ül azam Rûkn’ed-dünya ved-din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Lütuf ve bağış Allah’a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin direği Keyhusrev oğlu Kılıçarслан. 663 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.12: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H.655-664 / M.1257-1265/1266 3. Örneği

Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 36
Müze Envanter No	: 4556
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs

Darp Yaptıran Sultan	: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266
Darp Yılı	: 663
Darp Yeri	: Konya
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-minnete lillah</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-medineti Konya; fi sene selase sittin ve sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül azam. Rük’n-ed-dünya ved-din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Lütuf ve bağış Allah’a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin direği Keyhusrev oğlu Kılıçarслан. 663 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.13: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 4. Örneği

Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 37
Müze Envanter No	: 6723
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma Kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 14.12.1979
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş

Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266
Darp Yılı	: 663
Darp Yeri	: Erzincan
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine üç satır halinde: <i>“Lailahe illallah. Muhammed Resulullah. El-imam, el-Masum emir’ül-mü’minin.”</i> yazılmıştır.
Çevresine	: <i>“Sene, selase sittin sittemie.”</i> yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: <i>Es-sultan’ül-azam Rükñ’ed-dünya ved-din. Kılıç Arslan bin Keyhüsrev. Burhan emir’ül-mü’minin.”</i> yazılmıştır.
Çevresine	: <i>“Duribe Erzincan.”</i> yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed(sav) Allah’ın Resulü’dür. Mü’minlerin emiri İmam Masum. Büyük sultan, dünyanın ve dinin direği, mü’minlerin emirinin delili Keyhüsrev oğlu Kılıçarslan. 663 yılında Erzincan’da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.14: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 5. Örneği
Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 38
Müze Envanter No	: 10720

İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266
Darp Yılı	: 664
Darp Yeri	: Konya
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>El-mülk’ü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi medinet-i Konya; fi sene erba siittin sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “ <i>Es-sultan’ül azam. Rük’n’ed-dünya ved-din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin direği Keyhusrev oğlu Kılıçarslan. 664 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.15: IV. Rükneddün Kılıç Arslan H. 655-664 / M. 1257-1265/1266 6. Örneği

Ön/Arka Yüz

2.12. III. GİYASEDDİN KEYHÜSREV B. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ SİKKELERİ H. 664-682 / M. 1266-1283

Katalog No	: 39
Müze Envanter No	: 4383
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 664
Darp Yeri	: Konya
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-medineti Konya fi sene sittin sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan ’ül azam. Gıyased-dünya ved-din ebu’l-feth Keyhüsrev bin Kılıç aslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Kılıçarşlan oğlu Keyhüsrev. 664 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.16: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 /

M. 1266-1283 Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 40
Müze Envanter No	: 7522
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,85 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 /M. 1266-1283
Darp Yılı	: 664
Darp Yeri	: Kayseri
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-medinet-i Kayseriyye; fi sen’e erba’a sittin sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül-azam Gıyas’ed-dünya ve’d-din ebu’l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük Sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev. 664 yılında Kayseri şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.17: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H .664-682 /

M. 1266-1283 2. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 41
Müze Envanter No	: 7304
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma Kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 666
Darp Yeri	: Konya
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-Medineti Konya fî sene, sitte sittin sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “ <i>Es-sultan ’ül-azam Gıyas’ed-dünya ve’d-din ebu’l feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan.</i> ” yazılmıştır.

Türkçe Anlamı

: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Kılıçarslan oğlu Keyhusrev. 666 yılında Konya şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.18: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 3. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 42
Müze Envanter No	: 4790
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3,05 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M.1266-1283
Darp Yılı	: 666
Darp Yeri	: Lulue
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ”
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-medineti Lulue; fi sene sitte sittin sittemie.</i> ” yazılmıştır.

Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan ’ül azam. Gıyas’ed-dünya ve’d-din ebu’l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev. 666 yılında Lulue şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.19: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 4. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 43
Müze Envanter No	: 4396
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3,05 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M.1266-1283
Darp Yılı	: 668
Darp Yeri	: Kastamoniye
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.

Çevresine	: “ <i>Duribe bi-medineti Kastamoniye; fi sene seman sittin sittemia.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: Daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül azam. Gıyas’ed-dünya ve’d-din. Keyhüsrev bin Kılıç</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev. 668 yılında Kastamonu şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.20: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 5. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 44
Müze Envanter No	: 4410
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 3 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H .664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 670
Darp Yeri	: Erzincan

Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe haze’ed-dirhem bi-medineti Erzincan; fi sene seb’in sittemiye.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine beş satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül azam. Gıyas’ed-dünya ve’d-din. Ebu’l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Aslan Burhan emir’ül-mü’minin.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, mü'minlerin emirinin delili, fethin babası Kılıçarслан oğlu Keyhüsrev. Dirhem 670 yılında Erzincan şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.21: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 6. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 45
Müze Envanter No	: 4291
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs

Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 670
Darp Yeri	: Lulue
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi-medineti Lulue; fi sene seb'in sittemie</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine, dört satır hâlinde, <i>Es-sultan'ül-azam Gıyas'ed-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Kılıçarşlan oğlu Keyhüsrev. 670 yılında Lulue şehrinde darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.22: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 7. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 46
Müze Envanter No	: 7538
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müzeye Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş

Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 671
Darp Yeri	: Antalya
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresinde	: “ <i>Duribe Antalya, fi sen'e ehad, seb'in sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan'ül-azam Gıyas'ed-dünya ve'd-din ebu'l-feth Key.....bin</i>” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük Sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev. 671 yılında Antalya'da darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.23: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H .664-682 / M. 1266-1283 8. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 47
Müze Envanter No	: 4358
İnceleme Tarihi	: 14.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından
Müzeye Geliş Tarihi	: 10.05.1982

Müze Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,3 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 676
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: “ <i>el-mülkü lillah.</i> ” yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi Sivas; sene sitte ve seb'in ve sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır hâlinde: “ <i>Es-sultan'ül azam. Gıyased-dünya ve'd-din. Keyhüsrev bin Kılıçaslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük Sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı Kılıçaslan oğlu Keyhüsrev. 676 yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.24: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 9. Örneği Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 48
Müze Envanter No	: 7671
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023

Müze Geliş Şekli	: Kurtarma kazısından.
Müze Geliş Tarihi	: 10.05.1982
Müze Nereden Geldiği	: Niksar
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,95 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: III. Gıyaseddin Keyhüsrev H. 664-682 / M. 1266-1283
Darp Yılı	: 677
Darp Yeri	: Sivas
Sikke/ Önü	: İnci dizili daire içerisine, düz çizgili daire formu ve onun da içindeki altı dilimli çiçek formunun ortasına: <i>el-mülkü lillah.</i> yazılmıştır.
Çevresine	: “ <i>Duribe bi Sivas sene, seb’a seb’in sittemie.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/ Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır hâlinde: “ <i>Es-sultan’ül-azam Gıyas’ed-dünya ve’d-din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Mülk Allah'a aittir. Büyük Sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev. 677 yılında Sivas'ta darp edilmiştir.

Önü

Arkası

Şekil 2.25: III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Dönemi Sikkeleri H. 664-682 / M. 1266-1283 10. Örneği Ön/Arka Yüz

2.13. II. GİYASEDDİN MESUD B. KEYKAVUS DÖNEMİ SİKKELERİ H. 682-697 /M. 1283-1297

Katalog No	: 49
Müze Envanter No	: 3331
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Sabri Aslan'dan satın alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 17.12.1979
Müzeye Nereden Geldiği	: Turhal
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,90 gr.
Yazı Karakteri	: Sülüs
Darp Yaptıran Sultan	: II. Sultan Mesud (Gıyaseddin) H. 682-697 / M. 1283-1297
Darp Yılı	: 68.
Darp Yeri	: Yok, bulunmuyor.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine üç satır halinde: “ <i>El-azemete lillah. “Es-sultânü’l-azam Gıyâse’-d-dünyâ ve’-d-dîn Mesud”</i> yazılmıştır.
Çevresine	: Okunmuyor.
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>.....Lailahe illallah. Muhammed’ün Resulullah.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed(sav) Allah’ın Resul’üdür. Büyüklük Allah'a aittir. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı Mesud.

Önü

Arkası

Şekil 2.26: II. Sultan Mesud (Gıyaseddin) H. 682-697 / M. 1283-1297 Ön/Arka Yüz

Katalog No	: 50
Müze Envanter No	: 23724
İnceleme Tarihi	: 15.08.2023
Müzeye Geliş Şekli	: Fevzi Çetin'den müsadere yoluyla alınmıştır.
Müzeye Geliş Tarihi	: 06.05.1985
Müzeye Nereden Geldiği	: Erba
Malzeme	: Gümüş
Ölçüsü (Çap/ Kalınlık)	: 2,2 cm / 0,1 cm
Ağırlığı	: 2,69 gr.
Yazı Karakteri	: Kûfî
Darp Yaptıran Sultan	: II. Sultan Mesud(Gıyaseddin) H. 682-697 / M.1283-1297
Darp Yılı	: Okunmuyor
Darp Yeri	: Okunmuyor
Sikke/Önü	: İnci dizili daire içerisine iki satır halinde: “ <i>La ilahe illallah Muhammed Resulalah.</i> ” yazılmıştır.
Sikke/Arkası	: İnci dizili daire içerisine dört satır halinde: “..... “ <i>Es-sultânü'l-azam Gıyas'ed-dünya ve'din. eb'ul-feth Mesud bin Keykavus.</i> ” yazılmıştır.
Türkçe Anlamı	: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed(sav) Allah'ın Resul'üdür. Büyük sultan, dünyanın ve dinin yardımcısı, fethin babası Keykavus oğlu Mesud

Önü

Arkası

Şekil 2.27: II. Sultan Mesud (Gıyaseddin) H. 682-697 / M.1283-1297 2. Örneği

Ön/Arka Yüz

3. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

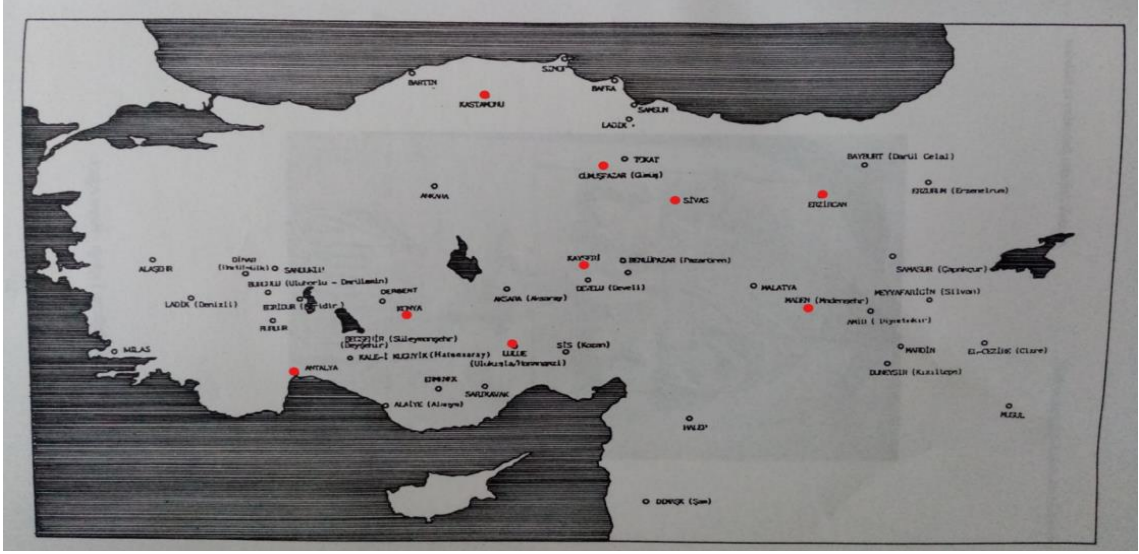
“Tokat Müzesindeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme” konulu tez çalışmamızda toplam 50 sikke incelenmiştir. Bu sikkelerden biri II. Kılıç Arslan, üçü II. Süleyman Şah, biri Erzurum Meliki Tuğrul Şah, ikisi I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ikisi I. İzzeddin Keykavus, dördü I. Alaeddin Keykubad, üçü II. Gıyaseddin Keyhüsrev, on beşi II. İzzeddin Keykavus, biri II. Alaeddin Keykubad, altısı IV. Kılıç Arslan, onu III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve ikisi II. Mesud dönemine aittir.

Çalışmamızda ele alınan sikkeler; darp yeri, darp tarihi, müzeye geliş yöntemi, malzeme ve süsleme başlıkları altında değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler sırasında sikkeler, hem ait oldukları dönem bağlamında hem de farklı dönemlerdeki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Konunun daha anlaşılır ve görsel olarak desteklenmesi amacıyla ilgili kısımlarda tablo ve şekillerden yararlanılacaktır.

3.1. DARP YERİ

Sikke basım süreci en basit haliyle, sikke kalıplarının temizlenmesi ve parlatılmasıyla başlar. Pullar daha sonra tartılır ve ısıtılır. Isıtılan kalıplar, madeni paraya işlenecek yazıları içeren metal kalıpların arasına yerleştirilir. Burada, çekiçle kuvvet uygulanarak yazılar pullara işlenir ve baskı işlemi tamamlanır. Ancak bu işlem elle yapıldığından, bazen eşitsizlik ve madeni paraların yer değiştirmesi gibi sorunlar ortaya çıkabilirdi. Bu yöntemle sikke basımı 16. yüzyıla kadar devam etti (Tekin, 2009: 179).

Selçuklular 45 farklı yerde sikke basmıştır; bunlardan 18'i Selçuklu basım merkezleri, 4'ü Şehzade Sancağı ve 23'ü yerel basım merkezleridir. Selçuklu hükümdarlarının bizzat darbe vurduğu yerler arasında; Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Ermenek, Develi, Tokat, Erzincan, Malatya, Dinar, Sandıklı, Beyşehir, Bayburt, Hasangazi, Altınhisar, Ververen, Yabanlu ve Gümüşhacıköy yer alıyor. Şehzade sancağına ait sikke basım merkezleri şunlardır: Tokat, Malatya, Ankara ve Erzurum (Parlar, 2001). Bu merkezlerin dışında bir de Anadolu Selçuklu Devletine bağlı bulunan beyliklerin Selçuklu Sultanlarına adına bastırdığı merkezler de vardır.

Şekil 3.1: Anadolu Selçuklu Darp Yerleri

Kaynak: Erkiletlioğlu ve Güler, 1996

Anadolu Selçuklu döneminde sikke basımı yapılan başlıca şehirler şunlardır:

- Konya (başkent, merkez darphane)
- Sivas
- Kayseri
- Malatya
- Erzurum
- Antalya
- Sinop
- Tokat

Katalogda sunulan tüm sikkeler, elle basım yöntemiyle üretilmiş olup Konya, Sivas, Lulue, Kayseri, Erzincan, Kastamonu, Erzurum, Develi, Maden, Duneysar ve Antalya olmak üzere toplam on bir farklı darphanede basılmıştır. Ancak Tokat Müzesi envanterinde incelediğimiz sikkeler arasında Tokat darphanesinde basılmış bir örneğe rastlanmamıştır.

Tablo 3.1: Katalogda Bulunan Sikkelerinin Sultanlara Göre Basıldığı Darphaneler

Sultanlar	Basıldığı Darphaneler
II. İzzeddin Kılıç Arslan	Yazmıyor
II. Süleyman Şah (Tokat Meliki)	Yazmıyor
Erzurum Meliki Tuğrul Şah	Erzurum
I. Gıyaseddin Keyhüsrev	Yazmıyor
I. İzzettin Keykavus	Sivas
I. Aladdin Keykubad	Sivas, Kayseri, Duneysir,
II. Gıyaseddin Keyhüsrev	Konya
II. İzzeddin Keykavus	Konya, Develi, Lulue, Antalya,
Üç Kardeşler (Müşterek)	Konya, Sivas
II. Aladdin Keykubad	Sivas
IV. Rükneddin Kılıçarslan	Mağden, Sivas, Konya, Erzincan,
III. Gıyaseddin Keyhüsrev	Konya, Kayseri, Lulue, Kastamoniye, Erzincan, Antalya, Sivas
II. Gıyaseddin Mesud	Yazmıyor

Çalışmada yer alan sikkelerden en fazla 18 adetle Konya darphanesinde basılmıştır. Konya'yı 10 adetle Sivas takip etmektedir. Lulue'de 3, Kayseri, Erzincan ve Antalya'da ise 2'şer adet sikke darp edilmiştir. Erzurum, Duneysir, Develi, Maden ve Kastamonu'da ise yalnızca 1'er adet sikke basılmıştır. Ayrıca darp yeri belirlenemeyen 8 adet sikke de çalışmada yer almaktadır.

Çalışmada 33 adet sikke, Anadolu Selçuklu hükümdarlarının bizzat darp ettirdiği yerler arasında olan Konya, Sivas, Kayseri, Erzincan ve Erzurum'da basılmıştır.

Konya'da basılan sikkelerden:

- II. Gıyaseddin Keyhüsrev; 14, 15 ve 16 katalog numaralı sikkeleri,
- II. İzzeddin Keykavus; 17, 18, 19, 20, 21, 22 ve 25 katalog numaralı sikkeleri,
- Üç Kardeşler (müşterek); 27, 29 ve 31 katalog numaralı sikkeleri,
- IV. Rükneddin Kılıçarslan; 35, 36 ve 38 katalog numaralı sikkeleri,
- III. Gıyaseddin Keyhüsrev ise 39 ve 41 katalog numaralı sikkeleri bastırmıştır.

Sivas'ta basılan sikkeler arasında:

- I. İzzeddin Keykavus; 8 ve 9 katalog numaralı sikkeleri,
- I. Alaaddin Keykubad; 10 ve 13 katalog numaralı sikkeleri,
- Üç Kardeşler (müşterek); 28 ve 30 katalog numaralı sikkeleri,

- II. Alaaddin Keykubad; 32 katalog numaralı sikkeyi,
- IV. Rükneddin Kılıçarslan; 34 katalog numaralı sikkeyi,
- III. Gıyaseddin Keyhüsrev ise 47 ve 48 katalog numaralı sikkeleri bastırmıştır.

Erzincan'da ise:

- IV. Rükneddin Kılıçarslan, 37 katalog numaralı sikkeyi,
- III. Gıyaseddin Keyhüsrev de 44 katalog numaralı sikkeyi bastırmıştır.

Çalışmada, şehzade sancağı olup da sikke basılan tek yer Erzurum'dur. Burada Erzurum Meliki Tuğrul Şah, katalog numarası 5 olan sikkeyi bastırmıştır.

Yerel basım merkezlerinde toplam 9 adet sikke darp edilmiştir. Bu merkezler ve sikkeleri bastıran hükümdarlar şunlardır:

- Duneysir'de; I. Alaaddin Keykubad adına 12 katalog numaralı sikke basılmıştır.
- Develi'de; II. İzzeddin Keykavus adına 23 katalog numaralı sikke basılmıştır.
- Maden'de; IV. Rükneddin Kılıçarslan adına 33 katalog numaralı sikke basılmıştır.
- Kastamonu'da; III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına 43 katalog numaralı sikke basılmıştır.
- Antalya'da; II. İzzeddin Keykavus adına 26 katalog numaralı sikke ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına 46 katalog numaralı sikke basılmıştır.
- Lulue'de; II. İzzeddin Keykavus adına 24 katalog katalog numaralı sikke ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına 42 ve 45 katalog numaralı sikkeler basılmıştır.

Ayrıca, basım yeri bilinmeyen toplam 8 sikke bulunmaktadır. Bunlar:

- II. İzzeddin Kılıç Arslan'a ait 1 katalog numaralı sikke,
- II. Süleyman Şah'a ait 1, 2, 3 ve 4 katalog numaralı sikkeler,
- I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 6 ve 7 katalog numaralı sikkeler,
- II. Gıyaseddin Mesud'a ait 49 ve 50 katalog numaralı sikkelerdir.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde hüküm süren 13 farklı sultana ait, 45 darphaneden 11'inde basılmış sikkelerin Tokat Müzesi koleksiyonunda yer alması, Tokat'ın söz konusu dönemde kültürel, ekonomik ve siyasi bakımdan ne kadar stratejik bir merkez olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca ele alınan sikkeler üzerinden yapılan değerlendirmeye göre, Anadolu Selçuklu Devleti'nde sikke basım faaliyetlerinin büyük ölçüde merkezî otoritenin kontrolünde yürütüldüğü, ancak buna paralel olarak yerel darphanelerin de sınırlı ölçüde aktif olduğu anlaşılmaktadır. Konya

ve Sivas gibi merkezî darphanelerde yoğun sikke basımı yapılmışken, Duneysir, Develi, Maden, Kastamonu, Antalya ve Lulue gibi yerlerde daha sınırlı sayıda, toplamda dokuz adet sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Bu durum, yerel darphanelerin genellikle kısa süreli ve belirli hükümdarlık dönemlerine özgü faaliyet gösterdiğini, merkezî otoritenin güçlü olduğu dönemlerde ise darphane işlevinin çoğunlukla başkent ve büyük şehirlerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Yerel darphanelerin sınırlı kullanımı, hem siyasi denetimin korunmasına yönelik bir tercih hem de üretim ve dolaşımın daha kontrollü sağlanması amacıyla açıklanabilir.

3.2. DARP TARİHİ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde (1077-1156), devlet henüz siyasi ve ekonomik açıdan tam anlamıyla oturmuş bir yapıya sahip değildi. Bu dönemde Bizans etkisi belirgin olup, ekonomik faaliyetler sınırlı kalmıştır. Para basımı ise düzenli olmaktan uzak, yerel sikkelerin kullanımıyla sınırlı kalmıştır. Bu durum, henüz merkezi otoritenin tam olarak tesis edilmediğini ve ekonomik kaynakların yeterince gelişmediğini göstermektedir (İnalcık, 1990, s. 45-50). 1156-1205 yılları arasındaki toparlanma ve gelişme döneminde ise devletin istikrar kazanmaya başladığı, ticaretin canlandığı görülmektedir. Bu dönemde, gümüş sikkelerin basımı artmış ve Konya ile Sivas gibi önemli merkezlerde sistemli darphaneler kurulmuştur. Bu gelişmeler, ekonomik yapının güçlendiği ve devlet otoritesinin daha etkili hale geldiğinin işaretlerindendir (İşbirli, 2005). 1205-1243 yılları arasındaki kurumsallaşma ve zirve döneminde ise Anadolu Selçuklu Devleti, özellikle dış ticarete önemli bir güç haline gelmiştir. Bu dönemde altın, gümüş ve bakır sikkeler basılmış; sikkeler hem kaliteli hem de estetik açıdan gelişmiş özellikler göstermiştir. Konya, Kayseri ve Antalya gibi darphane merkezlerinin ön plana çıktığı bu dönemde, sikke basımı devletin ekonomik zenginliği ve kültürel gelişmişliğinin bir yansıması olmuştur (Turan, 2001, s. 210-220). Ancak 1243'te Köseadağ Savaşı sonrasında başlayan Moğol hâkimiyetiyle birlikte devlet ekonomik ve siyasi açıdan zayıflamaya başlamıştır. Bu durum sikke basımına da yansımış; para kalitesinde düşüş gözlenmiş ve darphanelerin etkinliği azalmıştır. Moğolların kendi adlarına sikke bastıkları da bu dönemin özellikleri arasında yer almaktadır (Sümer, 1996). Son olarak, 1280-1308 yılları arasındaki çözülme döneminde ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi otoritesi büyük ölçüde zayıflamış ve Anadolu'da çeşitli beylikler güç kazanmıştır. Bu süreçte sikke basımı beyliklerin

kontrolüne geçmiş ve Selçuklu sikkeleri giderek nadirleşmiştir. Bu gelişme, siyasi parçalanmanın ekonomik göstergesi olarak değerlendirilebilir (Şimşirgil, 2011, s. 330-340) Sonuç olarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nde sikke basım faaliyetleri, devletin siyasi istikrarı, ekonomik gücü ve dış baskılarla doğrudan ilişkilidir. Sikke üretimindeki kalite ve miktar değişimleri, dönemin ekonomik ve siyasi koşullarını yansıtan önemli göstergeler olarak kabul edilebilir.

Çalışmada, Anadolu Selçuklu devletinin kuruluş ve geçiş dönemine ait sikke örneği yoktur. İncelenen sikkeler içerisinde en erken tarihli olan, toparlanma ve ilk gelişim dönemi (1156–1205) kapsamında değerlendirilen örnek (Katalog No: 1), II. Kılıç Arslan dönemine aittir. Üzerinde darp yeri ve tarihi bulunmamasına rağmen, bir yüzündeki “Es-sultân el-Muazzam Kılıç Arslan bin Mesud” yazısı, bu sikkenin II. Kılıç Arslan adına bastırıldığını göstermektedir. Ayrıca, sikkenin bakır olması ve dönemin ekonomik koşullarının yeterince gelişmemiş olması sebebiyle, saltanatının (1155–1192) ilk yıllarına ait olduğu düşünülmektedir.

II. Süleyman Şah dönemine ait üç adet sikkede darp yeri ve tarihi yer almamaktadır. Ancak bunlardan ikisinin (Katalog No: 2 ve 3) arka yüzünde yer alan “el-Melikü'l-Kâhir Süleyman Şah bin Kılıç Arslan” ibaresi, söz konusu sikkelerin Süleyman Şah'ın Tokat'ta melik unvanıyla görev yaptığı dönemde darp edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Diğer bir sikkede (Katalog No: 4) ise “el-Sultan el-Kâhir Süleyman Şah bin Kılıç Arslan” ifadesinin bulunması, bu sikkenin onun sultanlık döneminde bastırıldığını göstermektedir.

Erzurum Meliki Tuğrul Şah'a ait olan tek sikke 613 yılında Erzurum'da darp edilmiştir.

Anadolu Selçuklu devletinin kurumsallaşma ve zirve döneminde, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat yıllarına ait iki adet bakır sikke (Katalog No: 6 ve 7) üzerinde darp yeri ve tarihi yer almamaktadır. Ancak, 1192–1196 yıllarını kapsayan birinci saltanat döneminde, Konya darphanesinde tarihli ve tarihsiz gümüş sikkeler ile isimli bakır sikkeler bastırıldığı bilinmektedir. Buna karşılık, 6 ve 7 numaralı bakır sikkelerde sultanın isminin bulunması, bu sikkelerin I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat dönemine (1205–1211) ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde bastırılan sikkelerde sıklıkla kullanılan “el-minnetü lillah” ifadesi de bu dönemin ayırt edici bir unsuru olarak öne çıkmaktadır

(Erkiletlioğlu, 2005). Bu bağlamda, 6 numaralı sikkenin arka yüzünde yer alan “el-minnetü lillah el-sultânü'l-muazzam Ebü'l-Feth Keyhüsrev bin Kılıçarşlan” ifadesi, sultanın ikinci hükümdarlık devrinde bastırıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Katalogda darp tarihi H. 610 / M. 1213 olarak kesin biçimde belirtilen en erken tarihli sikke, I. İzzeddin Keykavus'un saltanat dönemine ait olan gümüş sikkedir (Katalog No: 9). Sultan'ın "Gâlib" lakabını kullanmaya başlaması, genellikle Sinop'un fethine (1214) dayandırıldığından; üzerinde tarih bulunmayan, ancak “es-Sultânü'l-Gâlib” ibaresi yer alan diğer bir İzzeddin Keykavus sikkesi (Katalog No: 8) muhtemelen 1214–1219 yılları arasına tarihlenebilir.

I. Alâeddin Keykubad'a ait dört gümüş sikkenin (Katalog No: 10, 11, 12 ve 13) hicrî takvime göre sırasıyla 617, 619, 625 ve 627 yıllarına ait olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu sikkelerin sultanın saltanatının ilk yıllarından itibaren düzenli olarak bastırıldığını göstermektedir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait üç adet sikkenin (Katalog No: 14, 15 ve 16) hicrî 639, 641 ve 643 yıllarına tarihlendiği ve tamamının Konya darphanesinde basıldığı görülmektedir. Bu döneme ait sikkelerin en dikkat çekici özelliği ise, İslamiyet öncesi İran sikkelerinde de rastlanan “Aslan-Güneş” tasvirinin, Anadolu'da ilk kez kullanılmasıdır ki 639 ve 641 tarihli sikkelerde de görmekteyiz. Bu ikonografik unsur, hem sanatsal hem de ideolojik anlamda dönemin siyasi sembolizmini yansıtmaktadır.

Moğol baskısı ve zayıflama döneminde, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından tahta geçen II. İzzeddin Keykavus'un birinci saltanat dönemine (H. 644–648) ait sikkelerden, 645, 646 ve 647 yıllarında düzenli olarak bastırılmış örneklerin bulunduğu görülmektedir (Katalog No: 18, 19, 20, 21 ve 22). İkinci saltanat döneminde ise, II. Alâeddin Keykubad, IV. Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus üç kardeş olarak müştereken sikke bastırmışlardır. Bu dönemde sikkelerde birden fazla sultanın adının yer alması, ortak iktidarın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Üçüncü saltanat dönemi olarak nitelendirilebilecek bir süreçte ise, II. İzzeddin Keykavus'un 656, 658 ve 660 hicrî yıllarında da sikke bastırdığına dair örneklerle rastlanmaktadır.

II. Alâeddin Keykubad, IV. Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus üç kardeş olarak 647, 648, 652, 653 ve 655 tarihlerinde müştereken sikke (Katalog No: 27, 28, 29, 30 ve 31) bastırmışlardır. Bu sikkeler, Selçuklu tahtında eşzamanlı olarak hüküm süren kardeşlerin siyasi birlikteliğini ve ortak iktidar anlayışını yansıtmaktadır.

II: Aladdin Keykubad dönemine (H. 649-652) ait olan 6.. tarihli Sivas darphı sikkede (Katalog No: 32) basım tarihi tam olarak okunamamıştır.

IV. Kılıç Arslan dönemine ait altı adet gümüş sikkenin (Katalog No: 33, 34, 35, 36, 37 ve 38) hicrî 655, 660, 663 ve 664 yıllarında, dört farklı şehirde darp edildiği tespit edilmiştir. Bu durum, sultanın hükümrancılığının farklı coğrafi bölgelerde tanındığını ve sikke basımı yoluyla siyasi meşruiyetin pekiştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait on adet sikkenin (Katalog No: 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47 ve 48), hicrî 664, 666, 668, 670, 671, 676 ve 677 yıllarında, yedi farklı darphane şehrinde darp edildiği görülmektedir. Bu durum, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in uzun süren saltanatı boyunca geniş bir coğrafyada siyasi hâkimiyetini sürdürdüğünü ve bunu sikke basımı yoluyla da belgelediğini göstermektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çözülme ve dağılma dönemine ait olan ve katalogda yer alan en son tarihli sikkede, 'Es-sultânü'l-a'zam Gıyas'ed-dünya ve'd-dîn Ebü'l-Feth Mesud bin Keykavus' ibaresi yer almakta olup, bu sikkenin Sultan II. Mesud'un saltanat yıllarına (H. 682-697 / M. 1283-1297) ait olduğu tespit edilmiştir.. II. Mesud'a ait bu sikkenin (Katalog No: 50), 49 numaralı sikkeden sonra basıldığı düşünülmektedir; çünkü Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanma sürecinde olması ve ekonomik zayıflamanın sikkelere de yansması, katalogdaki son sikkenin bir öncekine göre 0,21 gram daha hafif olmasından anlaşılmaktadır.

Sikke basım tarihleri incelendiğinde, Anadolu Selçuklu sultanlarının saltanatlarının farklı evrelerinde ekonomik ve siyasi güçlerini sikke aracılığıyla belgeledikleri görülmektedir. II. Kılıç Arslan ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde darp tarihi olmayan sikkeler yayginken, I. İzzeddin Keykavus'tan itibaren tarihli sikkeler artmaya başlamıştır. I. Alâeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde ise sikke basımı hem daha düzenli hâle gelmiş hem de daha geniş bir coğrafyada gerçekleştirilmiştir. Özellikle III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemindeki tarihli ve çok merkezli basımlar, uzun bir saltanatın göstergesi olarak öne çıkar. Bu gelişim, Selçuklu sultanlarının meşruiyetlerini pekiştirmek ve hâkimiyet alanlarını tanıtmak amacıyla sikke tarih ve darp yerlerini giderek daha belirgin hâle getirdiklerini göstermektedir.

3.3. MÜZEYE GELİŞ YÖNTEMİ

Tokat, tarih boyunca birçok medeniyet yaşamış ve özellikle Anadolu Selçuklu'da önemli bir ticari ve kültür merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle, Selçuklu döneminde birçok eser, özellikle sikkeler, arkeolojik kazılarda ve bölgenin çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Tokat Müzesi'nde sergilenen veya korunan Anadolu Selçuklu sikkeleri, müzenin koleksiyonuna çeşitli şekillerde getirildi. Bu yöntemler hem yasal hem de bilimsel süreçleri kapsamaktadır (Köylü, 2022).

Tokat ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, Selçuklu dönemine ait sikkelerin önemli bir kısmının gün yüzüne çıkmasına katkı sağlamıştır. Sulusaray (Sebastopolis), Zile, Niksar ve Erbaa gibi merkezlerde yapılan çalışmalar sonucunda çok sayıda sikke bulunmuş ve bu eserler, Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde Tokat Müzesi'ne teslim edilmiştir. Bu sikkeler, bulundukları arkeolojik bağlam (katmanlar ve çevresel veriler) dikkate alınarak bilimsel yöntemlerle belgelenmiş, böylece tarihî süreçlerin daha sağlıklı bir şekilde yorumlanmasına olanak tanınmıştır (Konyar, 2017).

Müzedede bulunan yaklaşık 24.000 sikkeden 18.000'i, Niksar'da gerçekleştirilen kazılar sonucunda müzeye kazandırılmıştır. Çalışmamızda yer alan sikkelerden 43 tanesi ise kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bunların kırk tanesi, katalog numaraları 5, 10–48 arasında yer alanlar, Niksar'daki kurtarma kazısında bulunmuş; üç tanesi ise katalog numaraları 1, 4 ve 6 olan sikkeler, Maşathöyük (Zile) kazısında ortaya çıkarılarak müzeye getirilmiştir.

Vatandaşların saha gezileri, inşaat çalışmaları veya doğa yürüyüşleri sırasında rastladıkları sikkeler, müze açısından önemli bilgi kaynaklarından biridir. Bu tür buluntular, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında devlete bildirilmek zorundadır. Duyarlı bireyler tarafından müzeye teslim edilen bu paralar, gerekli incelemeler yapıldıktan sonra koleksiyona kazandırılmaktadır. Ayrıca Tokat Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayıyla, yasal yollarla edinilmiş özel koleksiyonlar veya kurumlardan da sikke satın alabilmektedir. Bu şekilde elde edilen sikkeler, uzmanlar tarafından değerlendirilip envantere dâhil edilmektedir.

Çalışmada incelenen sikkelerden altısı, şahıslardan satın alma yoluyla Tokat Müzesi envanterine katılmıştır. Bu sikkelerden katalog numarası 2 olan Zile'den, 3, 7, 9 ve 49 numaralı olanlar Turhal'dan, katalog numarası 8 ise Tokat'tan temin edilmiştir.

Bahsi geçen eserler, koleksiyoncu veya özel şahıs olarak tanımlanan bireylerden mevzuata uygun biçimde satın alınarak müze envanterine kazandırılmıştır.

Anadolu’da gerçekleştirilen yasa dışı kazılar sırasında ele geçirilen veya yurt dışına kaçırılmak istenen sikkelere, güvenlik güçlerinin düzenlediği operasyonlar sonucunda el konulmakta ve bu eserler müzeye teslim edilmektedir. Tokat İl Jandarma Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğü’ne bağlı Kültürel Miras Şubesi ekipleri, koleksiyonların korunmasına yönelik birçok başarılı operasyona imza atmış; ilgili kurumlarla koordineli çalışarak pek çok kültürel varlığın müze envanterine kazandırılmasını sağlamıştır. Bu çalışmada yer alan sikkelerden yalnızca biri, müsadere (el koyma) yoluyla Tokat Müzesi koleksiyonuna dâhil edilmiştir. Erbaa’dan getirilen ve katalog numarası 50 olan bu sikke, II. Gıyaseddin Mesud dönemine aittir.

Bireysel koleksiyoncuların ya da ailelerin Tokat Müzesi’ne tarihî para bağışında bulunması, nadir rastlanan ancak oldukça kıymetli bir uygulamadır. Bu tür bağışlar genellikle uzun yıllar boyunca manevi değerle korunan özel koleksiyonlardan oluşur. Tokat Müzesi’nde yer alan Anadolu Selçuklu sikkeleri ise yalnızca ekonomik veriler sunmakla kalmaz; aynı zamanda tarihî, kültürel ve sanatsal açıdan da önemli ipuçları barındırır (M. H. Erdoğan, 2008). Arkeoloji biliminin bu eserlerin müzelere girişine katkısı, yerel halkın gösterdiği özen, yasal süreçlerin etkin işletilmesi ve kamu kurumları arasındaki iş birliği, sürecin başarısında temel unsurlardır. Müzeye kazandırılan her sikke, Anadolu’nun zengin geçmişine ışık tutan küçük ama etkili birer tarihsel belgedir. (Köylü, 2022). Çalışmada buna dair örneğimiz yoktur.

Tokat Müzesi’ne kazandırılan Anadolu Selçuklu sikkeleri, elde ediliş yollarının çeşitliliği bakımından kültürel mirasın korunmasında uygulanan farklı stratejileri yansıtmaktadır. Arkeolojik kazılar yoluyla elde edilen sikkeler, bilimsel belgelenme süreçlerinden geçerek hem tarihî verilerin güvenilirliğini artırmakta hem de buluntu yerleriyle olan bağları sayesinde dönemin yerleşim dokusu ve ticaret ağı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Buna karşılık, özel koleksiyonlardan satın alınan veya güvenlik güçlerinin el koyduğu sikkeler, yasal yollarla koleksiyona dâhil edilse de arkeolojik bağlamdan kopuk olmaları nedeniyle sınırlı bilimsel bilgi sağlamaktadır. Özellikle Tokat gibi tarihsel önemi büyük bir kentte, sikkelerin müzelere kazandırılma biçimi, yalnızca koleksiyonun zenginliği açısından değil; aynı zamanda kültürel varlıkların korunmasında toplum, devlet ve bilim dünyasının nasıl bir etkileşim içinde

olduğunu da gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle sikke koleksiyonları, sadece geçmişe ait değil, günümüzdeki kültürel miras bilincinin de bir göstergesidir.

3.4. MALZEME

Anadolu Selçuklu Devleti'nin para sisteminde genel ölçü birimi olarak dirhem (gümüş) kullanılmış ve bu dirhemlere “Akça-i Rum” adı verilmiştir (Yıldırım ve Tekin, 2018: 63). Katalogda tanıtılan sikkelerin çoğunluğunu gümüş ardından bakır ve bronz malzemesi olarak takip etmiştir.

Tablo 3.2: Katalogda Bulunan Sikkelerinin Sultanlara Göre Dağılımı

Sultanlar	Fels	Dirhem	Dinar	Toplam
II. İzzeddin Kılıç Arslan	1	-	-	1
II. Süleyman Şah	3	-	-	3
Erzurum Meliki Tuğrul Şah	-	1	-	1
I. Gıyaseddin Keyhüsrev	2	-	-	2
I. İzzettin Keykavus	2	-	-	2
I. Aladdin Keykubad	-	4	-	4
II. Gıyaseddin Keyhüsrev	-	3	-	3
II. İzzeddin Keykavus	-	10	-	10
Üç Kardeşler (Müşterek)	-	5	-	5
II. Aladdin Keykubad	-	1	-	1
IV. Rükneddin Kılıç Arslan	-	6	-	6
III. Gıyaseddin Keyhüsrev	-	10	-	10
II. Gıyaseddin Mesud	-	2	-	2
Toplam	8	42	-	50

Katalogda toplam 50 sikke yer almaktadır. Bu sikkelerin en eski tarihli olanı II. Kılıç Arslan’a aittir ve bakırdan darp edilmiş tek bir örneği bulunmaktadır. II. Süleyman Şah’a ait üç adet sikke mevcuttur; bunlardan biri bronz, diğer ikisi ise bakırdır. Erzurum Meliki Tuğrul Şah’a ait olan bir sikke gümüşten imal edilmiştir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev’e ait iki adet bakır sikke bulunurken, I. İzzeddin Keykavus’a ait iki adet sikke de bakırdır. Ayrıca, I. Alaeddin Keykubad adına dört adet gümüş sikke, II. Gıyaseddin Keyhüsrev adına üç adet gümüş sikke, Üç Kardeşler (II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad) adına beş adet gümüş sikke, II. Alaeddin Keykubad adına bir adet gümüş sikke, IV. Rükneddin

Kılıç Arslan adına altı adet gümüş sikke, III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına on adet gümüş sikke ve II. Gıyaseddin Mesud adına iki adet gümüş sikke basılmıştır.

Sayı bakımından katalogda en fazla temsil edilenler, on'ar adet gümüş sikkeye sahip olan II. İzzeddin Keykavus ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Toplam 50 sikkeden 7'si bakır, 42'si gümüş ve yalnızca 1'i bronzdur. Katalogdaki tek bronz sikke, II. Süleyman Şah'a aittir. Ayrıca, katalogda sultanlara ait altın sikke bulunmamaktadır.

3.4.1 Altın

Rengi nedeniyle, tarih öncesinden beri insanların ilgisini çeken ve günümüzde de değerini koruyan bu madenden, başta sikke olmak üzere çeşitli ziynet eşyaları ve araçlar üretilmiştir. Altın sikkeler, onları bastıran devletin ekonomik gücünü ve hükümdarın egemenliğini simgeleyen önemli nesneler arasında yer alır.

Selçuklu topraklarında bakır ve gümüş madenleri doğal olarak bulunması, bu materyallerin sikke yapımında kullanılmasını sağlamıştır. Ancak altın, bölgenin coğrafi ve jeolojik yapısı nedeniyle yerel kaynaklardan elde edilememiştir. Bu nedenle, altın dinarların üretimi için gerekli olan altın, çoğunlukla dış ticaretle ya da Selçuklu egemenliğindeki siyasi birimlerin ödediği vergi ve haraclar yoluyla ham ya da işlenmiş biçimde dışarıdan temin edilmiştir (Öztepe, 2001, s. 47-49). Ayrıca, devletin ilk yıllarında çevre ülkelerin paralarının kullanımda olması, ekonomik zayıflık ve ticaretin yeterince gelişmemesi gibi sebeplerle altın sikke basımı yapılamamıştır.

Ekonomik ve siyasi istikrarın sağlandığı 1156-1205 yılları arasında, Konya ve Sivas'ta kurulan ilk düzenli darphanelerle birlikte gümüş sikkelere geçiş olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nde altından basılan ilk sikkenin, Hicri 573 (Miladi 1177) yılında II. Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Sikkenin ön yüzünde "La ilahe illallah vahdehu la şerike leh el-Mustazi bi-emrillah emirü'l-mü'minin" yazısı, çevresinde ise "El-İmam, el-dinar bi-Konya duribe haza" ifadesi yer almaktadır. Arkasında ise "Muhammed resulullah, sallallahu aleyh, es-sultan el-muazzam Kılıçarslan bin Mesud" yazısı bulunmaktadır. Bu yazıtlar, sikkenin hem Kelime-i Tevhid içerdiğini hem de II. Kılıç Arslan tarafından Konya'da bastırıldığını göstermektedir (Erkiletlioğlu ve Güler, 1996).

Tokat Müzesinde incelediğimiz 50 sikke arasında altından yapılmış herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Bunun başlıca sebebi, Anadolu Selçuklu Devleti'nde ölçü birimi olarak genellikle gümüşün tercih edilmesidir. Bununla birlikte, müze

yetkililerinden alınan bilgiye göre, sergi salonunda altın sikkeler de yer almakla birlikte, bu örnekler üzerinde inceleme yapma izni verilmediği için çalışmamızda yer verilmemiştir.

3.4.2. Gümüş

Katalogda incelediğimiz 50 sikkenin 42'si gümüşten imal edilmiş olup, ağırlıkları 2,60 gram ile 3,15 gram arasında değişmektedir. Bu da gümüş sikkelerin ortalama ağırlığının yaklaşık 3 gram olduğunu göstermektedir. Çap açısından baktığımızda ise genel olarak tüm sikkeler 2 cm ile 2,5 cm arasında değişmektedir. Bu veriler, gümüş sikkelerin belli bir standarda göre üretildiğini ortaya koymaktadır.

II. İzzeddin Keykavus, gümüş sikkeler arasında en ağır olanları bastıran sultandır. Onun döneminde bastırılan en ağır gümüş sikke (Katalog No: 25) 3,15 gram ağırlığındadır. İncelediğimiz 50 sikkenin 10'u onun adına darp edilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin en ağır ikinci sikke örneği ise III. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a aittir. Gümüşten yapılmış olan bu sikkenin (Katalog No: 42) ağırlığı 3,05 gram olup, müzedeki gümüş sikkeler arasında en ağırlarından biridir. Katalogdaki en hafif sikke ise “Üç Kardeşler” (II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubad) döneminde müşterek olarak bastırılmıştır. Bu gümüş sikke (Katalog No: 30) 2,60 gram ağırlığında ve 2,1 cm çapa sahiptir.

3.4.3. Bakır-Bronz

Katalogda toplam yedi bakır ve bir bronz sikke yer almaktadır. Bu çalışmada yer alan tek bronz sikke (Katalog No: 2), II. Süleyman Şah'a ait olup 6,6 gram ağırlığında ve 2,95 cm çapa sahiptir. Aynı zamanda bu örnek, II. Süleyman Şah tarafından darp ettirilen ikinci sikke olma özelliği taşımaktadır.

Bakır malzemeden üretilmiş sikkeler ise ağırlık açısından 2,75 gram ile 7,30 gram arasında değişmekte, çapları ise 1,9 cm ile 3 cm arasında farklılık göstermektedir. Katalogda yer alan bakır sikkeler arasında en ağır olanı (Katalog No: 2), 7,30 gram ağırlığı ile II. Süleyman Şah dönemine aittir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde ekonomik yapının zayıf olması nedeniyle, daha çok bakır sikkelerin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu döneme ait katalogda yer alan bakır sikkeler, hem görsel açıdan sade hem de üretim açısından düzensizdir. Söz konusu sikkeler arasında gramaj farklarının bulunması ise, kanaatimizce bakır madeninin kolay erişilebilir olması ve hammadde temininde zorluk

yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, bakır sikkelerin gümüş sikkelere göre daha ağır ve düzensiz olduğu görülmektedir.

XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait para sirkülasyonu incelendiğinde, metalik para birimleri arasında hiyerarşik bir değer sisteminin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin tedavül oranlarına göre 1 dirhem (gümüş sikke) 120 fals (bakır sikke), 1 dinar (altın sikke) ise 20 dirhem karşılığında işlem görmektedir. Bu oranlar dikkate alındığında, 1 altın sikkenin parasal değeri 2400 bakır'a karşılık geldiği anlaşılmaktadır (Özgümüş, 2007, s. 85). Söz konusu oranlar, dönemin metalik para standardı ve parasal hiyerarşisi hakkında önemli veriler sunmaktadır.

3.5. YAZI

Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu sikkeleri, sadece parasal değer sunmakla kalmaz, aynı zamanda dönemin dini, siyasi ve kültürel kimliğine dair önemli bilgiler de aktarır. Bu sikkeler, genellikle Arapça ön planda olmakla birlikte, Farsça ve nadiren Türkçe gibi dillerin kullanımını da içeren çok dilliliği gözler önüne serer. Sikke üzerindeki yazılar, Selçuklu sultanlarının meşruiyet anlayışını, İslamî referansları ve şehirlerarası ekonomik ilişkilerin izlerini taşımaktadır. İslam devletlerinde, sikkelerde dekorasyon ve bilgi aktarımı için hat sanatından oluşan kompozisyonlar daha sık kullanılmıştır. Bu tercihin ardında, temsilin yasaklanması ve Arap devletlerinde yazı sanatı olarak benimsenmesi yatmaktadır. Selçuklu Sultanlığı başlangıçta Arap yazısını kullanırken, I. Alaeddin Keykubad dönemi sikkelerinde ilk kez Selçuklu yazısı kullanılmış ve böylece Selçuklu Sultanlığına özgü bir karakter oluşturulmuştur. Selçuklu sikkelerinde yazıya verilen önemin nedenlerinden biri, sultanların kendini ifade etme arzusudur.

Yazılı kompozisyonlarda sıkça görünen unsurlar arasında, ön yüzde kelime-i şahadet, kelime-i tevhit (Katalog No: 5, 16,17, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 37 ve 50) ve besmele (Katalog No: 6) yer almaktadır. Bu ifadeleri çevreleyen, darp yeri ve tarihine dair bilgiler, Abbasi Halifeliği sikke tiplerinden esinlenmiştir. Şahadet'in yanı sıra “el-minnetelillah” (Katalog No: 35 ve 36), “el-izzeteallah” (Katalog No: 24 ve 25) ve “el-mülkülillah” ((Katalog No: 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47 ve 48) gibi ifadeler de yaygın olarak kullanılmıştır. Bazı örneklerde, basım yeri ve tarihi sikkelerin her iki yüzünde de yer almaktadır. Hem yazı hem de rakam kullanan sikkeler de vardır. Kullanılan yazı tipleri arasında sülüs, kufi ve divani yazı tipleri yer almaktadır.

Sikkelerin arka yüzünde ise sultanların adları, unvanları ve sıfatları ile dönemin halifesinin adı tutarlı bir şekilde sunulmuş ve çarpıcı bir kompozisyon oluşturmuştur (Çaycı, 2008: 60).

Şekil 3.2: Kelime-i Tevhit Örneği: II. İzzeddin Keykavus Dönemi Sikkesi (Katalog No: 20)

Üzerinde çalışılan toplam 50 adet Anadolu Selçuklu sikkesinin tamamı Arapça yazı diliyle basılmış olup, bu sikkelerde kullanılan yazı karakterleri incelendiğinde 9’unda kûfi, 41’inde ise sülüs yazı karakterinin tercih edildiği görülmektedir.

3.5.1. Kufi

İslamiyet’in kabulünden sonra Arap alfabesi kullanılmaya başlanmış ve bu alfabenin sistemli bir şekilde ilk kez kullanıldığı yer olan Irak’ın Kufe şehri, “kufi yazı” adının kaynağı olmuştur. Bu yazı biçimi, özellikle düz çizgiler ve keskin köşelerle karakterize edilir ve erken dönem İslam sikkelerinde yaygın şekilde kullanılmıştır. Zaman içinde yalnızca küçük değişimlere uğrayarak uzun yıllar boyunca kullanılmaya devam eden kufi yazı, Anadolu Selçuklu ve ilk Osmanlı dönemi paralarında da sıkça tercih edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise bu yazı türü, işlevsel kullanımının ötesine geçerek dekoratif sanatlarda önemli bir yer edinmiştir (Parlar, 1999: 142)

Anadolu Selçuklu paralarının erken dönemlerinden itibaren yaygın olarak Kûfi hat kullanılmıştır. I. Alaeddin Keykubad (1220–1237) dönemine gelindiğinde ise bu yazı karakterine Sülüs hat da eşlik etmeye başlamıştır (M. Özçelik, 2005, s. 45-46). II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237–1246) devrinde her iki hat türünün birlikte kullanımı yaygınlaşmış; bu süreçte yalnızca Kûfi hatla yazılmış sikke örnekleri ortadan kalkmıştır (H. Yıldız, 2010). Takip eden dönemlerde ise Kûfi hat kullanımı tamamen terk edilmiş ve sikkelerde yalnızca Sülüs hat tercih edilmiştir (Sayar, 1999, s.113). Bu gelişmeler, I.

Alaeddin Keykubad döneminden itibaren Kûfî yazı karakterinin kademeli olarak kullanım dışı bırakıldığını ve yerini giderek Sülüs hatta bıraktığını göstermektedir.

Katalogda yer alan kûfî yazı karakterli sikkeler; II. İzzeddin Kılıç Arslan'a ait 1 adet (Katalog No: 1), II. Süleyman Şah'a ait 3 adet (Katalog No: 2, 3, 4), Erzurum Meliki Tuğrul Şah'a ait 1 adet (Katalog No: 5), I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 2 adet (Katalog No: 6, 7) ve I. İzzeddin Keykavus'a ait 2 adet sikkeden (Katalog No: 8, 9) oluşmaktadır. Katalogdaki sikkelere baktığımız zaman kufî yazının daha erken dönemde kullanıldığını görüyoruz.

Anadolu Selçuklu devletinde kufî yazı sikkelerin yanında, özellikle mimari yüzeylerde geometrik bezemeye bütünleşen süsleme ögesi olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Yapıların taçkapılarında ve silmelerinde tercih edilen kufî hat, hem kompozisyonel düzenlemeyi sağlamakta hem de kutsal metinlerin görsel temsiline olanak tanımaktadır (Kuran, 1995: 78–79). Örneğin, Sivas Divriği Ulu Camii'nin kuzey cephesindeki kapı kitabelerinde, taş yüzeye kazınmış kufî yazı kuşaklarının, yazı ile mimari eleman arasında sıkı bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir (Riefstahl, 1931: 51). Aynı şekilde, Konya Alaeddin Camii'nin mihrap bordürlerinde kullanılan kufî yazılar, yapının en erken süsleme örneklerinden sayılmakta ve dikkatli taş işçiliğiyle öne çıkmaktadır (Z. Artuk, 1966: 108).

Sivas Gök Medrese'nin taçkapısında yer alan kufî yazı kuşağı, ayet metnini içermekle birlikte, estetik anlamda da geometrik süsleme unsurlarıyla bütünleşmiş bir görsellik sunar (Erdmann, 1961, s. 93). Kayseri Döner Kümbet'te ise kufî hatla yazılmış “Tevhid” ibareleri, yapının inanç temelli sembolizmini taş yüzeyde açıkça ortaya koyar (Aslanapa, 1971, s. 139).

Anadolu Selçuklularda kufî yazılar, çini mozaik veya alçı süslemelerle desteklenmiş; özellikle Cacabey Medresesi gibi eğitim yapılarında, yazılar genellikle ilme ve Allah'a dair ayetlerle anlamlandırılmıştır (Karpuz, 1992: 119). Buna ek olarak, kufî yazının yalnızca görselliğe hizmet etmediği, aynı zamanda yapının inşa tarihi, vakfiye bilgisi ya da dini içeriği hakkında da bilgi verdiği gözlemlenmektedir (Tabbaa, 2001: 65–66).

3.5.2. Sülüs

Sülüs yazı, belirgin yuvarlaklık ve eğrisel hatlarıyla tanınan estetik bir hat türüdür. Bu yazı stili, hicretin yaklaşık dördüncü yılından itibaren ortaya çıkmış olup,

İslam hat sanatının temel taşlarından biri haline gelmiştir (Parlar, 1999: 143) Sülüs, zamanla birçok farklı yazı stiline kaynaklık etmiş; diğer yazı çeşitleri bu temel yapıdan türetilmiş ya da küçük değişikliklerle şekillenmiştir. Özellikle dini metinlerin, levhaların ve cami süslemelerinin yazımında yaygın olarak kullanılmıştır.

Sülüs yazı karakteriyle yazılmış olan sikkeler: I. Alaeddin Keykubad dönemine ait 4 adet (Katalog No: 10–13), II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 3 adet (Katalog No: 14–16), II. İzzeddin Keykavus'a ait 10 adet (Katalog No: 17–26), Üç Kardeşler dönemine ait 5 adet (Katalog No: 27–31), II. Alaeddin Keykubad'a ait 1 adet (Katalog No: 32), IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a ait 6 adet (Katalog No: 33–38), III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 10 adet (Katalog No: 39–48) ve II. Gıyaseddin Mesud'a ait 2 adet (Katalog No: 49, 50) sikkeyi kapsamaktadır.

Katalogda yer alan sikkeler incelendiğinde, erken dönemde kûfî yazı karakterinin tercih edildiği; ilerleyen dönemlerde ise yerini daha süslemeci ve estetik kaygılarla biçimlenen sülüs yazıya bıraktığı görülmektedir. Bu durum, yazı üslubundaki değişimin sanatsal anlayıştaki dönüşümü yansıtmaları bakımından dikkat çekici bir gelişim sürecine işaret etmektedir.

Sülüs yazı sadece Anadolu Selçuklu paralarında değil cami, medrese, külliye, kervansaray kümbet gibi birçok alanda kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinde yazı süslemeleri, yalnızca bilgilendirici değil aynı zamanda dekoratif bir işlev de görmüştür. Bu amaçla kullanılan en yaygın yazı türlerinden biri sülüs olup, estetik formu sayesinde cami, medrese ve türbe gibi yapılarda sıkça tercih edilmiştir (Kuran, 1995: 82–84). Örneğin, Konya Alaeddin Camii'nin taçkapı ve mihrap çevresinde yer alan yazılar, sülüs hattının taş işçiliğiyle uyum içinde kullanıldığı erken örnekler arasında yer alır (Z. Artuk, 1966: 112–114; Aslanapa, 1971: 134–136). Benzer biçimde, Sivas Gök Medrese'deki kitabeler, hem kompozisyon hem de yazı türü bakımından özenli bir sülüs uygulamasını ortaya koyar (Erdmann, 1961, s. 94–96). Kayseri Huand Hatun Külliyesi girişinde bulunan inşa kitabesi sülüs hatla yazılmış olup, yapı süslemesinde yazının mimariyle bütünleştiği örneklerden biridir (Karpuz, 1992: 141). Niğde Alaeddin Camii'nde ise taçkapıdaki sülüs yazı, taş üzerine oyularak geometrik bordürlerle çevrelenmiştir (Öney, 1971: 58–60).

Kayseri Döner Kümbet'te, sülüs hatla yazılmış dua ve ayet kuşakları, sekizgen planlı yapının cephelerinde estetik bir ritim oluşturur (Aslanapa, 1971: 144–145). Bu

yazılar, yapının manevi işlevine uygun olarak, hem anıtsallığı hem de kutsal mesajı yansıtır. Bu döneme ait yazı uygulamaları, çoğunlukla taş üzerine oyma, daha az oranda alçı kabartma ya da çini süsleme teknikleriyle gerçekleştirilmiştir. Yazılar genellikle besmele, kelime-i tevhid ve kısa ayetlerden oluşur (Tabbaa, 2001: 67–70). Sülüs hat, bu bağlamda hem estetik bir tercih hem de dini içeriği ifade eden görsel bir araç olmuştur (Kuran, 1995: 83).

3.6. SÜSLEME

Anadolu Selçuklu sikkelerinde yaygın olarak dairesel form kullanılmıştır. Bu formun etrafı genellikle inci dizileri ya da düz çizgilerle çevrilmiştir. Bazı örneklerde, bu dairesel düzenlemenin iki veya daha fazla halkadan oluştuğu görülmektedir (A. Özcan, 2014). Sikke yüzeyinin iç kısmında ise süsleme amacıyla çeşitli motifler kullanılmıştır. Bunlar arasında altı yapraklı çiçek formu, uğur düğümü (saadet düğümü), palmet ve rumî motiflerinin yer aldığı kompozisyonlar dikkat çeker (Küçük, 2010). Bu bezemeler yalnızca estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda yazıların sınırını belirleyen fonksiyonel bir çerçeve olarak da kullanılmıştır. Katalogda yer alan birçok örnek bu şekilde çok katmanlı ve simetrik süsleme düzeni göstermektedir. Ayrıca bazı sikkelerde, daire formunun dışında iç yüzeyde kare biçimli çerçeveler de yer alır. Bu kare kompozisyonlar da tıpkı dairesel olanlar gibi inci dizileri ve düz çizgilerle zenginleştirilmiştir (Aydın, 2006). Bunun yanı sıra, bazı örneklerde inci dizisi ve düz çizgilerin sırayla kullanıldığı, örneğin bir sıra inci dizisinin ardından düz çizgi ve tekrar inci dizisinin geldiği düzenlemeler görülmektedir. Öte yandan II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine (1237-1246) ait bazı sikkelerde, "Şîr-i Hurşîd" yani aslan ve güneş tasvirinin yer aldığı kompozisyonlar da dikkat çeker. Bu sahnede merkezde güneş motifi, altında ise ön ayakları havada, kuyruğu yukarı kıvrılmış bir aslan figürü bulunmaktadır (E. Yıldız, 2019). Bu tür figüratif düzenlemeler, Anadolu Selçuklu sikkelerinde nadir rastlanan sembolik anlatımlardandır.

Araştırma kapsamında süsleme öğeleri, içerik ve biçim özelliklerine göre bitkisel, geometrik ve figürlü süslemeler şeklinde üç temel grupta değerlendirilecektir.

3.6.1. Bitkisel Süslemeler

Katalogda incelenen sikkelerde bitkisel süsleme unsurları olarak rûmî, palmet ve penç motiflerine yer verilmiştir.

Anadolu Selçuklu paralarında bitkisel süsleme öğeleri, dönemin estetik anlayışını ve İslam sanatının süsleme geleneğini yansıtan önemli motifler arasında yer alır. Bu süslemelerde özellikle palmet, rûmi, penç ve stilize edilmiş yaprak gibi desenler dikkat çeker. Sikke üzerindeki bitkisel bezemeler genellikle kenar bordürleri, yüzey dolguları veya yazı kuşakları etrafında yer alır. Bu süslemeler hem paranın görsel değerini artırmış hem de o dönemde sanat ve zanaat alanındaki incelikli işçiliği ortaya koymuştur. Figüratif tasvirin sınırlı olduğu İslam sanatında, bitkisel motifler soyut ve sonsuzluğu çağrıştıran düzenleriyle manevî bir anlam da taşımıştır.

3.6.1.1. Rumi

Tablo 3.3: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Rumi Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Rumi Motifleri		
Katalog No: 2 II. Süleyman Şah Dönemi 	Katalog No: 3 II. Süleyman Şah Dönemi 	Katalog No: 6 I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 18 II. İzzettin Keykavüs Dönemi 	Katalog No: 23 II. İzzettin Keykavüs Dönemi 	Katalog No: 23 II. İzzettin Keykavüs Dönemi
Katalog No: 24 II. İzzettin Keykavüs Dönemi 	Katalog No: 25 II. İzzettin Keykavüs Dönemi 	Katalog No: 26 II. İzzettin Keykavüs Dönemi

Tablo 3.3. devamı

Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 28 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi
Katalog No: 31 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 34 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 36 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 36 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 38 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 39 III: Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 40 III: Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 41 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi

Tablo 3.3 devamı

Katalog No: 42 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 44 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 45 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 45 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 46 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 47 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 47 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 48 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 48 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 50 II. sultan Mesud Dönemi 		

Türk süsleme sanatında estetik bir motif olarak öne çıkan rûmî, tarihî ve kültürel bağlamı açısından derin anlamlar taşır. “Rûmî” kelimesi, etimolojik olarak “Rûm’a ait” ya da “Anadolu’ya özgü” anlamında kullanılmaktadır. Bu adlandırma, Roma

İmparatorluğu'nun uzun süre Anadolu topraklarında egemenlik kurmuş olmasından ve bu bölgenin İslam dünyasında “Diyâr-ı Rûm” (Rûm diyarı) şeklinde anılmasından kaynaklanır (Aytaç, 2007, s. 45; Konyalı, 1995, s. 18). Dolayısıyla motifin ismi, yalnızca coğrafi bir aidiyetin değil, aynı zamanda tarihsel sürekliliğin de bir yansımasıdır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde en sık karşılaşılan süsleme öğelerinden biri, stilize bitkisel formlar şeklinde düzenlenmiş rumî motiflerdir. Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan rumî motif, iki yana simetrik olarak açılan yapraklardan oluşan stilize bitkisel bir süsleme olarak dikkat çeker. Bu motif, çoğunlukla sikkenin yazı kuşağının ortasında (Katalog No: 24, 33, 34, 35, 36, 50), üst bölümdeki tepeliklerde (Katalog No: 2, 3, 18, 23, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48) veya alt kısmında (Katalog No: 6, 25, 35, 36, 44, 45, 47, 48) kompozisyonu tamamlayıcı unsur olarak kullanılmıştır. Selçuklu süsleme sanatında önemli bir yere sahip olan rumî motifi, sikkelerde hem estetik bir denge unsuru hem de sanat anlayışının para tasarımına yansımaları olarak görülmektedir (Öney, 1986, s. 87).

Selçuklular rumî motifini sadece paralar üzerinde değil, tüm dekoratif alanlarda yaygın olarak kullanmışlardır. Yazı kompozisyonlu paralarda da rumî motif sıklıkla görülür. Bu motif, paraların çizgi ayraç ve üst süslemesi olarak görünür ve bazen de mutluluk düğümüyle (Katalog No: 23, 33, 34, 35, 36, 45, 47, 48) birlikte paranın ortasında da gözlemlenir. Özellikle altı gül yapraklı para kompozisyonlarında (Katalog No: 36, 44, 45, 47, 48), iç birleşme noktasında simetrik olarak basit ve çatalı rumî motiflerin bulunması, Anadolu Selçukluları paralarının has bir özelliğidir (Parlar, 2001: 481).

Rumi motif, günümüzde Anadolu sanat geleneğiyle sıkça ilişkilendirilse de, kökeni oldukça eskiye dayanan ve geniş bir coğrafyada benimsenmiş süsleme öğelerinden biridir. Selçuklu döneminden önce Gazneliler, Karahanlılar, Abbasiler, Endülüs Emevileri ve Fatımi Devleti gibi birçok İslam medeniyeti tarafından mimari ve sanat eserlerinde kullanılmıştır (H. Özçelik, 2020). Dahası, rumi motifine benzer kıvrımlı ve stilize bitkisel desenlerin, M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Akdeniz çevresindeki birçok antik uygarlık tarafından da kullanıldığına dair bulgular mevcuttur. Bu durum, motifin İslamiyet öncesi köklere dayandığını ve zamanla farklı medeniyetlerce yeniden yorumlandığını ortaya koymaktadır (E. Yıldız, 2021, s. 27-35).

Çalışmamız kapsamında incelenen sikkelerden toplam 34 tanesinde arkalı önlü olmak üzere rumi motifi tespit edilmiştir. Bu motiflerin dönemlere göre dağılımı şu şekildedir: II. Süleyman Şah dönemi 2 adet, I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi 1 adet, II. İzzettin Keykavus Dönemi 6 adet, Üç Kardeşler dönemi 4 adet, IV. Kılıç Arslan dönemi 8 adet, III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi 12 adet ve II. Mesud Dönemi 1 adettir. Bu dağılım, rumi motifinin özellikle III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve IV. Kılıç Arslan dönemlerinde daha yoğun kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, söz konusu dönemlerin sanat anlayışı, estetik tercihleri ve sembolik anlatım biçimleri açısından dikkat çekici bir göstergedir. Motiflerin kullanımındaki bu artış, dönemin siyasi ve kültürel atmosferiyle ilişkilendirilerek, Selçuklu sanatının gelişim sürecine ışık tutmaktadır.

3.6.1.2. *Palmet*

Tablo 3.4: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Palmet Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Palmet Motifleri		
Katalog No: 10 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 11 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 14 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 15 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 17 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 17 II. İzzeddin Keykavus Dönemi

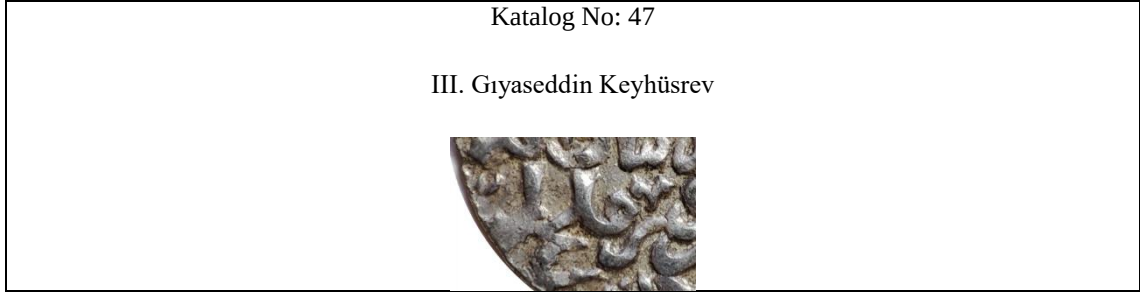
Tablo 3.4. devamı

Katalog No: 18 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 18 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 19 II. İzzettin Keykavus Dönemi
Katalog No:19 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 20 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 21 II. İzzettin Keykavus Dönemi
Katalog No: 21 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 22 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 22 II. İzzettin Keykavus Dönemi
Katalog No: 23 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 23 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 24 II. İzzettin Keykavus Dönemi

Tablo 3.4. devamı

Katalog No: 26 II. İzzettin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi
Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 30 Üç Kardeşler Dönemi
Katalog No: 31 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 31 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 34 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 36 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 37 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 38 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 43 III. Gıyaseddin Keyhüsrev

Tablo 3.4. devamı

Palmet motifi, temel olarak bir orta eksenin iki yanına yerleştirilen ve alt ile üst bölümleri kıvrımlı bitki saplarından oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Bu sapların uç noktalarındaki boşluklar da yine simetrik biçimde doldurularak, beş ana hattan oluşan, çiçek tomurcuğunu andıran bir kompozisyon ortaya çıkar. Şematik yapısı palmiyeyi andırdığı için bu motife “palmet” adı verilmiştir (Aslanapa, 1991: 116).

Anadolu Selçuklu Devleti’nden önce, palmet motifinin çeşitli biçimleri Büyük Selçuklular ve Zengiler dönemlerinde Şam ve Musul’da bulunmaktadır. Ancak bu motifin Anadolu Selçuklu Devleti’ndeki kadar gelişip eserlerinde bu denli yoğun kullanıldığı söylenemez. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti’nde üç parçalı palmet tipi sıkça kullanılmıştır (Ögel, 1987, s. 86).

Palmet motifi, özellikle Osmanlı dönemi sikkelerinde dekoratif bir tamamlayıcı unsur olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde palmetler, sikke yüzeyinde boş kalan alanları doldurmak amacıyla kullanılmış ve çoğunlukla tuğra çevresine rastgele biçimde yerleştirilmiştir. Motifin bu bağlamdaki işlevi, estetik olduğu kadar yüzeydeki simetri dengesini sağlamak açısından da önemlidir (Öney, 1976a, s. 92).

Şekil 3.3: Osmanlı Devleti Paralarında Palmet Örneği

Kaynak: Akkaya, 2011, s. 499

Çalışmamız kapsamında incelenen sikkelerden arkalı önlü olmak üzere toplam 34 tanesinde palmet motifi tespit edilmiştir. Bu motiflerin dönemlere göre dağılımı şu şekildedir: I. Aladdin Keykubad dönemi 2 adet, II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi 2 adet, II. İzzeddin Keykavus dönemi 15 adet, Üç Kardeşler dönemi 7 adet, IV. Kılıç Arslan dönemi 6 adet ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi 2 adettir. Bu motifler, genellikle sikke yüzeyindeki boşlukları dengelemek amacıyla tek başına yer almakta ya da rumî motif ile birlikte kompozisyon bütünlüğü içinde süsleme unsuru olarak kullanılmaktadır. Palmet, bu bağlamda hem bağımsız bir dekoratif öge hem de daha karmaşık bitkisel süsleme düzenlerinin bir parçası olarak kullanılmıştır. Örneğin I. Alaeddin Keykubad dönemine ait 10 ve 11 numaralı sikkelerde, Rumi motiflerinden oluşan ters palmet süslemeleri görülmektedir. Aynı zamanda bu motifler sikkelerin tam merkezine yerleştirilerek bezemelere vurgu yapılmıştır. IV. Kılıç Arslan dönemine ait 35 ve 36 numaralı parada palmet motifi, sikkenin tabanına tersten yerleştirilmiştir.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde palmetin bu denli çok kullanımı, darphanelerdeki bezeme anlayışının yalnızca işlevsel değil, bilinçli ve sembolik tercihlere de dayandığını göstermektedir.

3.6.1.3. Penç

Tablo 3.5: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Penç Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Penç Motifleri		
Katalog No: 3 II. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 18 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 23 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 24 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 25 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi

Tablo 3.5. devamı

Katalog No: 38 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi	Katalog No: 44 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi	Katalog No: 47 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
		

Penç motifi, Farsça “beş” anlamına gelen *penç* kelimesinden türemiştir ve genellikle merkezden simetrik biçimde çıkan beş yapraklı bir formda karşımıza çıkar. Bu yönüyle stilize edilmiş bir çiçek ya da yaprak demeti olarak yorumlanabilir. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı sanatında taş işçiliğinden çini süslemeye, el yazmalarından metal işçiliğine kadar çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur (Yürekli, 2007: 84–85).

Sanatsal bağlamda, penç motifi zaman zaman rumî ve hatâî motifleriyle birlikte kullanılarak kompozisyonu zenginleştirmiştir. Özellikle Osmanlı klasik süsleme anlayışında 16. yüzyılda natüralist çiçek motifleriyle bütünleşerek daha estetik ve zarif bir form kazanmıştır (Kuban, 2010: 412).

Bazı yorumlara göre penç motifi, İslam kültüründe beş vakit namazı ya da Ehl-i Beyt’i sembolize edecek şekilde anlamlandırılmıştır. Ancak bu tür sembolik yorumlar daha çok halk anlatılarına dayanır ve her kullanım bağlamında geçerli değildir (Kaptan, 1996: 109–110).

Çalışma kapsamında incelenen katalogda yer alan sikkelerden toplam 9 adedinde penç (pençe) motifi bulunmaktadır ve hepsi de altı kolludur. Bu motiflerin Anadolu Selçuklu sultanları dönemlerine göre dağılımı şu şekildedir: II. Kılıç Arslan dönemi 1 adet, II. İzzettin Keykavus dönemi 4 adet, Üç Kardeşler dönemi 1 adet ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi 3 adettir.

Katalogda yer alan örnekler arasında penç (pençe) motifinin en erken kullanımı, II. Kılıç Arslan dönemine ait olan ve 3 numaralı katalog kaydında yer alan sikke üzerinde tespit edilmiştir. Bu sikkede penç motifi, dikkatli bir incelemeyle, atın ayakları arasında silik bir şekilde fark edilebilmektedir. Bu kullanım, motifin dönemin darphane estetiği içinde henüz belirginleşmemiş olduğunu düşündürmektedir.

II. İzzeddin Keykavus dönemine ait 23, 24 ve 25 numaralı sikkelerde ise penç motifi daha belirgin bir şekilde, sikkelerin ortasında yer alan rumî motifin sağına ve soluna simetrik olarak yerleştirilmiş, böylece zengin ve dengeli bir kompozisyon oluşturulmuştur. Aynı sultanın 18 numaralı sikkesinde ise penç motifi doğrudan merkeze yerleştirilerek merkeziyetçi bir tasarım anlayışı yansıtılmıştır.

Üç Kardeşler dönemine tarihlenen 27 numaralı sikke ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait 44 numaralı sikkede penç motifi, kompozisyonun tepelik bölümünde konumlandırılmıştır. Özellikle 27 numaralı sikkede, penç motifinin Kelime-i Tevhid'in hemen üzerinde yer alması, motifin sadece süsleme amacıyla değil, aynı zamanda tevhid inancını pekiştirme amacıyla da kullanıldığını düşündürmektedir. Benzer şekilde, 44 numaralı sikkede "el-mülkü lillah" ibaresinin üst kısmına yerleştirilen penç, Allah'ın mutlak mülk sahibi olduğunu ve dünyevî saltanatın geçiciliğini vurgulayan sembolik bir anlam da taşıyor olabilir.

Ayrıca III. Gıyaseddin dönemine ait 38 ve 47 numaralı sikkede bulunan penç motifi, altı kollu yıldız formuna benzerliğiyle dikkat çekmektedir. Bu durum, motifin hem dekoratif hem de sembolik anlamlar barındırdığına işaret etmektedir.

3.6.2. Geometrik Süslemeler

Çalışmada incelenen sikkeler geometrik süsleme olarak yıldız, çarkifelek saadet düğümü, benek ve bordür motifleri bulunmaktadır.

3.6.2.1. Yıldız

Tablo 3.6: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yıldız Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yıldız Motifleri		
Katalog No: 2	Katalog No: 3	Katalog No: 4
II. Süleyman Şah Dönemi	II. Süleyman Şah Dönemi	II. Süleyman Şah Dönemi
		

Tablo 3.6. devamı

Katalog No: 6 I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 7 I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 10 I. Aladdin Keykubad Dönemi
Katalog No: 10 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 11 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 11 I. Aladdin Keykubad Dönemi
Katalog No: 12 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 13 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 13 I. Aladdin Keykubad Dönemi
Katalog No: 14 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 15 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 15 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi

Tablo 3.6. devamı

Katalog No: 17 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 18 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 18 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 19 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 20 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 21 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 22 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 24 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 24 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 26 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi

Tablo 3.6. devamı

Katalog No: 30 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 30 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 31 Üç Kardeşler Dönemi
Katalog No: 32 II. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 34 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 36 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 38 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 38 IV. Kılıç Arslan Dönemi

Tablo 3.6. devamı

Katalog No: 39 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 39 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 40 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 40 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 41 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 41 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 42 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 42 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 43 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi

Tablo 3.6. devamı

Katalog No: 43 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 46 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 46 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 47 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 		

İslam sanatında geometrik motiflerin sınıflandırılmasında, kol sayısı on ve üzerinde olan formlar genellikle "güneş", daha az kollu olanlar ise "yıldız" olarak adlandırılmaktadır. Anadolu Selçuklu sanatında yıldız motifi; mutluluk, aydınlık, bolluk ve bereket gibi olumlu kavramların sembolü olarak kullanılmıştır (Özçayır, 2011: 94).

Yıldız motifi, İslam madeni paralarında hem görsel estetik sağlamak hem de yazıtlar arasında ayırt edici bir unsur olarak tercih edilmiştir. Üç, beş, altı, yedi ve sekiz köşeli biçimlerde işlenen bu motifler; tek başına veya tekrarlı düzenlemelerle sikke yüzeyine yerleştirilmiş şekilde görülmektedir. Özellikle Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemine ait paralarda dikkat çeken yıldız süslemeleri, İlhanlılar ve Anadolu Beylikleri gibi daha sonraki siyasi oluşumların darphane ürünlerinde de kullanımını sürdürmüştür (Demir, 2013: 88).

Üç köşeli yıldızlar, çoğu zaman bir çizgiyle yazılardan ayrılmış halde ve altı köşeli yıldızlarla birlikte sikkelerin köşelerinde yer alırken; altı ve sekiz köşeli yıldızlar ise genellikle sultan isimlerinin üzerinde ya da ifadelerin sonunda konumlandırılmıştır.

Bu yıldızların uçları bazen çatallı, bazen açılı veya rozet benzeri biçimlerde stilize edilmiştir. Özellikle altı köşeli yıldız, iki iç içe geçmiş üçgenden oluşması nedeniyle İslam dünyasında “Süleyman Mührü” olarak adlandırılmış, koruyucu ve tılsımlı bir unsur olarak kabul edilmiştir. Ancak bu özel sembolün doğrudan sikkelerde yer almış olması ihtimali sınırlıdır (Demir, 2013: 88).

Öte yandan, üst üste binmiş iki kareden oluşan sekiz köşeli yıldız motifine sikkelerde daha sık rastlanmakta, bu şeklin on parmağı simgelediği ve her köşesinin farklı anlamlar taşıdığı düşünülmektedir. Sekiz köşeli yıldız, özellikle Selçuklu sanatında hem sembolik hem de yapısal bir anlam taşıdığından, sikkeler üzerinde bilinçli bir sembol olarak kullanılmış olma ihtimali oldukça yüksektir (M. Can, 2015: 67).

Yıldızlar, Türk kültüründe tarih boyunca önemli bir yer tutmuştur. Eski Türk toplulukları, yıldızlardan günlük yaşamın pek çok alanında yararlanmışlardır. Özellikle gece vakitlerinin tayininde, yön bulmada, yolculuk sırasında rota belirlemede, mevsim geçişlerinin izlenmesinde ve hava durumunun (örneğin sıcak ya da soğuk hava) öngörülmesinde yıldızlara başvurulmuştur. Bu tür göksel gözlemler, toplumun yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesi adına pratik bilgiler sunarak önemli katkılar sağlamıştır (Kafesoğlu, 2003: 167).

“Tokat Müzesindeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: Seçilmiş 50 Örnek Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmada, on üç farklı sultana ait sikkeler incelenmiş; bunlardan dokuzuna ait arkalı önlü toplam 51 sikkede yıldız motifinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu oran, yıldız motifini katalogda en yaygın kullanılan süsleme ögesi konumuna getirmektedir. Ancak II. Kılıç Arslan, Erzurum Meliki Tuğrul Şah, I. İzzettin Keykavus ve II. Gıyaseddin Mesud dönemlerine ait sikkelerde yıldız motifine rastlanmamıştır.

Yıldız süslemeleri, üçten dokuza kadar değişen kollarda tasvir edilmiş olup; üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz ve dokuz kollu örnekler gözlemlenmiştir.

II. Süleyman Şah dönemine ait üç sikkede (Katalog No: 2, 3 ve 4) altı kollu birer yıldız motifi yer almaktadır. Bu motifler, elinde teber tutan atlı süvarinin başının soluna konumlandırılmıştır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait iki sikkede (Katalog No: 6 ve 7) yıldız motifi kullanılmıştır. 6 numaralı sikkede, atlı süvarinin başının sağında yer alan yıldız altı kolludur. 7 numaralı sikkede ise üç adet altı kollu yıldız bulunmakta; bunlar

süvarinin sağında, solunda ve ayakları arasında yer almaktadır. Bu kullanım, II. Süleyman Şah dönemindeki tasvir geleneğinin I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde de sürdüğünü göstermektedir.

I. Alaeddin Keykubad dönemine ait dört sikkede (Katalog No: 10, 11, 12 ve 13) yıldız motifine rastlanmaktadır. 10 numaralı sikke, ön yüzünde 9, arka yüzünde 2 olmak üzere toplam 11 yıldızla katalogda en fazla yıldız içeren örnektir. Bu dönemde yıldız motifleri ağırlıklı olarak altı ve sekiz kollu olarak işlenmiş, bazı örneklerde yedi ve dokuz kollu yıldızlara da yer verilmiştir. Özellikle 10 numaralı sikkede, arka yüzde sultanın adının hemen üzerinde bulunan sekiz kollu yıldız, hükümdarın azametini vurgulayan bir sembol olarak değerlendirilebilir. 10 ve 11 numaralı sikkelerde yıldız motifleri rumî süslemelerle iç içe geçerek yazı kuşağını ayırıcı bir unsur olarak görev yapmıştır. 10 ve 12 numaralı sikkelerde ise yıldız motifleri merkeze yerleştirilerek görsel vurgu ögesi haline getirilmiştir. Diğer örneklerde ise genellikle boşlukları doldurma amacıyla kullanılmıştır. 13 numaralı sikkede yer alan yıldız motifi, biçimsel olarak palmiye ağacını andırmaktadır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait iki sikkede (Katalog No: 14 ve 15) yıldız motifleri bulunmakta olup altı, yedi ve sekiz kollu yıldız örneklerine yer verilmiştir. Bu motifler, aslan figürünün bacakları arasında ve güneşin solunda konumlanmıştır. I. Alaeddin Keykubad'a ait 10 numaralı sikkede olduğu gibi, 14 numaralı sikkede de sultanın adının üstüne yerleştirilen sekiz kollu yıldız dikkat çekmektedir.

II. İzzeddin Keykavus dönemine ait sekiz farklı sikkede (Katalog No: 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24 ve 26) yıldız motifi yer almaktadır. Bu dönemde altı kollu yıldız yaygın olmakla birlikte, üç, dört ve beş kollu örnekler de görülmektedir. Önceki sultanların sikkelerinde yer verilmeyen üç kollu yıldız motifi, ilk kez bu döneme ait 17, 18, 19, 21 ve 22 numaralı sikkelerde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde yedi, sekiz ve dokuz kollu yıldızlardan vazgeçildiği gözlemlenmektedir. 19 numaralı sikkede, inci dizili kare formunun sağ, sol ve alt kenarlarında ikişer, kare içinde ise bir adet olmak üzere toplam yedi adet üç kollu yıldız yer almaktadır. Bu özellik, söz konusu sikkeyi Anadolu Selçuklu sikkeleri arasında üç kollu yıldız motifi açısından eşsiz kılmaktadır. Aynı zamanda, üzerinde en fazla üç kollu yıldız taşıyan tek sikke olma özelliğini taşır. Bu sikkenin inci dizili kare formu içindeki üç kollu yıldız, biçimsel olarak palmet motifiyle benzerlik göstermekte ve onunla bütünleşik bir duruş

sergilemektedir. 18 numaralı sikkede yıldız motifi, bir yüzde tepe kısmına yakın, diğer yüzde ise taban kısmına yerleştirilmiştir. 24 numaralı sikkede ise yıldız motifi tepelik, orta ve taban bölümlerinde konumlandırılmıştır.

Üç Kardeşler dönemine ait dört farklı sikkede (Katalog No: 27, 29, 30 ve 31) yıldız motifine yer verilmiştir. 27 numaralı sikkede yedi kollu, 29, 30 ve 31 numaralı sikkelerde ise altı kollu yıldız motifleri bulunmaktadır. 30 numaralı sikkede, üç sultanın isminin hemen önüne yerleştirilen üç adet yıldız motifi dikkat çekicidir. Bu düzenleme, Üç Kardeşler'in eşit otoriteye sahip olduklarını simgeleyen sembolik bir anlam taşımaktadır. 29 ve 31 numaralı sikkelerde ise yıldız motifi, ön yüzde tepelik kısmına ve "kelime-i tevhit" in hemen üstünde iki nokta arasına konumlandırılmıştır. Bu kullanım, yıldız motifinin yalnızca dekoratif bir unsur değil, aynı zamanda tevhit inancını vurgulayıcı bir sembol olarak da değerlendirildiğini göstermektedir.

II. Alaeddin Keykubad dönemine ait bir sikkede (Katalog No: 32) yıldız motifine yer verilmiştir. Sikkenin ön yüzünde üç adet sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bu motifler, halifenin ismi ve unvanının yazılı olduğu kuşağı ikiye ayıracak şekilde yerleştirilmiştir. Aynı sikkenin bir yüzünde yer alan üç adet altı kollu yıldız motifi ise II. Süleyman Şah ve II. İzzeddin Keykavus dönemlerinden sonra, bu tür yıldız kullanımının üçüncü örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, altı kollu yıldız motifinin belirli bir geleneği yansıttığını ve bu gelenekte II. Alaeddin Keykubad'ın da yer aldığını göstermektedir.

IV. Kılıç Arslan dönemine ait beş sikkede (Katalog No: 33, 34, 35, 36, 38) dört, altı ve yedi kollu yıldız motifleri kullanılmıştır. 33 numaralı sikkenin ön yüzünde, ortadaki saadet düğümüyle düğümlemiş rumî motifin sağına bir adet altı kollu, soluna ise biri dört kollu, diğeri altı kollu olmak üzere üç yıldız motifi yerleştirilmiştir. Arka yüzde ise, tepelikteki rumî motifin altına bir altı kollu yıldız motifi eklenmiştir. 34 numaralı sikkenin arka yüzünde bir adet dört kollu yıldız motifi bulunur. 35 numaralı sikkenin ön yüzünde "Allah" kelimesinin altında bir yedi kollu yıldız motifi yer alırken, ayrıca ön yüzde ikisi altı kollu, biri yedi kollu olmak üzere üç yıldız motifi daha vardır. 36 numaralı sikkede sultanın isminin altına ve üstüne birer altı kollu yıldız motifi yerleştirilmiştir. Aynı sikkenin ön yüzünde ise toplam dört adet altı kollu yıldız motifi görülmektedir; bunlardan üçü "Allah" kelimesinin çevresinde, biri ise sol kenarda konumlanmıştır. 38 numaralı sikkenin ön yüzünde de, sultanın isminin üstünde ve

altında ikişer olmak üzere toplam dört adet altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bu döneme ait sikkelerde en çok kullanılan yıldız tipi altı kollu olanlardır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait yedi sikkede (Katalog No: 39, 40, 42, 43, 46 ve 47) altı kollu yıldız motifine yer verilmiştir. Bu döneme ait sikkelerde genellikle altı kollu yıldız kullanılmış olmakla birlikte, bazı örneklerde yedi, sekiz ve nadir olarak dokuz kollu yıldız motifleri de görülmektedir. 39, 40, 41, 43, 46 ve 47 numaralı sikkelerde, "el-mülkü lillah" ifadesinin altına ikişer adet altı kollu yıldız motifi yerleştirilmiştir. Arka yüzlerde ise bu yıldızların hükümdar adının altına, üstüne ve kenar boşluklara konumlandırıldığı gözlemlenmektedir.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde ender rastlanan dokuz kollu yıldız motifine, daha önce yalnızca I. Alaeddin Keykubad dönemine ait bir örnekte rastlanmışken, III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 40 ve 41 numaralı sikkelerde tekrar kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu motifin bu dönemde daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Bununla birlikte, bu döneme ait sikkelerde en yaygın kullanılan motifin yine altı kollu yıldız olduğu dikkat çekmektedir.

3.6.2.2. Çarkıfelek

Tablo 3.7: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Çarkıfelek Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Çarkıfelek Motifleri		
Katalog No: 39 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 42 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 45 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 46 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 		

Anadolu Selçuklu dönemi sikkelerinde yer alan süsleme unsurları arasında dikkat çeken motiflerden biri de çarkıfelek (çark-ı felek) motifidir. Bu motif, biçimsel olarak merkezden dışa doğru ışınsal şekilde dağılan çizgiler veya çok kollu yıldızlar şeklinde tasvir edilmiştir. Estetik yönünün yanı sıra taşıdığı sembolik anlamlarla da dönemin düşünsel dünyasına ışık tutmaktadır.

Çarkıfelek, klasik İslam kozmolojisinde evrenin hareketini, kaderin döngüsünü ve zamanın sürekliliğini simgeleyen bir figürdür. Bu bağlamda sikke üzerine yerleştirilmesi, hükümdarın kader üzerindeki tasarrufunu ya da ilahi düzene olan bağlılığını simgesel olarak ortaya koyar (M. Can, 2015).

Motif, genellikle sikkelerin arka yüzeylerinde ya da yazıların çevresinde konumlandırılır. Kullanımı sırasında rumî, palmet ya da geometrik bordürlerle birlikte kompozisyonu tamamlayıcı bir unsur olarak işlenmiştir. Bazı örneklerde sekiz kollu yıldız formlarında veya güneşi andıran ışınsal desenlerde yer verilmiştir (Yalman, 2010: 130).

Nitekim II. İzzeddin Keykavus ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait bazı sikkelerde çarkıfelek motifine yer verilmesi, bu motifin yalnızca süsleme amacıyla değil, aynı zamanda sultanın kozmik düzen içerisindeki rolünü vurgulayan bir sembol olarak değerlendirildiğini düşündürmektedir (Y. Özçelik, 2009, s. 87).

Anadolu Selçuklu sikkelerinde çarkıfelek motifi, süsleme geleneği içerisinde zaman, hareket ve dönüşüm kavramlarını somutlaştıran görsel bir metafor olarak değerlendirilebilir.

Katalogda yer alan sikkeler arasında çarkıfelek motifi oldukça nadir olup, çalışma kapsamında incelenen örnekler arasında yalnızca dört sikkede (Katalog No: 39, 42, 45 ve 46) bu motife rastlanmıştır. Bu motiflerin tamamı III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait olup, her birinde çarkıfelek arka yüzün tam merkezine konumlandırılmıştır. Bu döneme ait bazı sikkelerde çarkıfelek motifinin kullanılması, bu sembolün yalnızca dekoratif bir unsur olmaktan öte, hükümdarın kaderle ilişkisini ve evrensel düzen içerisindeki yerini simgelemek amacıyla tercih edildiğini göstermektedir (Y. Özçelik, 2009, s. 92). Aynı zamanda III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in iktidarını ilahi bir düzene dayandırma arzusunun görsel bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir.

3.6.2.3. Saadet Düğümü

Tablo 3.8: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Saadet Düğümü Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Saadet Düğümü Motifleri		
Katalog No: 11 I. Aladddin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 23 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 34 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 35 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 36 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 37 IV. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 38 IV. Kılıç Arslan Dönemi
Katalog No: 45 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 47 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 48 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi

Tablo 3.8. devamı

Katalog No: 50 II. Sultan Mesud Dönemi 	Katalog No: 50 II. Sultan Mesud Dönemi
--	---

Anadolu Selçuklu sikkelerinde rastlanan saadet düğümü motifi, hem biçimsel yapısı hem de sembolik anlamı bakımından dikkat çekici süsleme unsurlarından biridir. Motif; uçları bulunmayan, iç içe geçmiş ve sonsuz döngüyü andıran yapısıyla birlik, bütünlük, sonsuzluk, düzen ve kaderin çözülmezliği gibi kavramları simgeler. Türk sanatında “Türk düğümü” ya da “sonsuzluk düğümü” olarak da adlandırılan bu motif, özellikle mimari bezemelerde, ahşap ve maden işçiliğinde sıkça karşımıza çıkmakla birlikte, Anadolu Selçuklu sikkelerinde sınırlı sayıda örnekle temsil edilmektedir.

Saadet düğümünün sikke yüzeyinde genellikle yazı alanlarının dışında kalan boşlukları süslemek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu bezemenin yalnızca dekoratif bir unsur olarak değil, aynı zamanda hükümdarın adaletini, ilahi düzeni ve devletin sürekliliğini temsil eden sembolik bir anlam taşıdığı da düşünülmektedir (Öney, 1976: 114).

Saadet düğümünün kökeni yalnızca Anadolu Selçuklu sanatına özgü olmayıp, Orta Asya Türk kültüründen izler taşır. Özellikle Uygur sanatıyla benzerlik göstermesi, motifin İslam öncesi dönemlerden itibaren Türk sanatında bilindiğini ve Anadolu’ya bu geleneksel anlayışla taşındığını göstermektedir. Ayrıca, motifin Budist, Çin ve Tibet sanatlarında da benzer biçimlerde yer alması, onun evrensel bir sembol olduğunu ortaya koymaktadır (Ögel, 1987: 103–104).

Çalışma kapsamında incelenen katalogta yer alan sikkelerden toplam 12 adedinde (Katalog No: 11, 23, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 45, 47, 48 ve 50) saadet düğümü motifine rastlanmıştır. Bu motiflerin Anadolu Selçuklu sultanları dönemlerine göre dağılımı şu şekildedir: I. Alaeddin Keykubad dönemine ait 1 adet, II. İzzeddin

Keykavus'a ait 1 adet, IV. Kılıç Arslan'a ait 7 adet, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 3 adet ve II. Mesud'a ait 2 adet. Toplamda ise 14 adet saadet düğümü tespit edilmiştir.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde nadir rastlanan saadet düğümü motifine en erken I. Alaeddin Keykubad dönemine ait bir sikkede rastlanmaktadır. Bu tarihten sonra I. İzzeddin Keykavus dönemine ait bir sikkede görülen motif, IV. Kılıç Arslan döneminde yoğun şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu döneme ait sikkelerde tespit edilen 7 adet saadet düğümü, motifin özellikle bu dönemde yaygınlık kazandığını göstermektedir.

Katalogdaki örnekler incelendiğinde, saadet düğümünün Selçuklu sikkelerinde özellikle devletin son dönemlerinde daha sık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 11, 23, 33, 34, 35, 36, 38 ve 50 numaralı sikkelerde motif genellikle sikkelerin orta kısmında, rumî motiflerle birlikte düzenlenmiştir. IV. Kılıç Arslan dönemine ait 37 numaralı sikkede ise motifin sağ kenara yerleştirildiği görülmektedir ve bu tek bir örnektir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait 45, 47 ve 48 numaralı sikkelerde saadet düğümü, tepelik kısmında konumlandırılarak, I. Alaeddin Keykubad, II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıç Arslan ve II. Mesud dönemlerinden biçimsel olarak ayrılmaktadır.

Sonuç olarak, Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan saadet düğümü motifi, hem estetik hem de ideolojik bir işlev yüklenerek sanatın ve siyasal mesajın birleştiği bir alanı temsil etmektedir.

3.6.2.4. Benek

Tablo 3.9: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Benek Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Benek Motifleri		
Katalog No: 1 II. Kılıç Arslan Dönemi	Katalog No: 3 II. Süleyman Şah Dönemi	Katalog No: 4 II. Süleyman Şah Dönemi
		

Tablo 3.9. devamı

Katalog No: 5 Erzurum Meliki Tuğrul Şah Dönemi 	Katalog No: 5 Erzurum Meliki Tuğrul Şah Dönemi 	Katalog No: 10 I. Aladdin Keykubad Dönemi
Katalog No: 10 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 11 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 11 I. Aladdin Keykubad Dönemi
Katalog No: 12 I. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 14 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 15 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
Katalog No: 16 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 16 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 17 II. İzzeddin Keykavus Dönemi

Tablo 3.9. devamı

Katalog No: 17 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 18 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 19 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 19 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 20 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 20 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 21 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 21 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 22 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 22 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 23 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi

Tablo 3.9. devamı

Katalog No: 28 Üç Kardeşler Dönemi	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi
		
Katalog No: 30 Üç Kardeşler Dönemi	Katalog No: 31 Üç Kardeşler Dönemi	Katalog No: 32 II. Aladdin Keykubad
		
Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi	Katalog No: 33 IV. Kılıç Arslan Dönemi	Katalog No: 44 III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi
		

Anadolu Selçuklu sikkeleri başta olmak üzere, Ortaçağ İslam dünyasında darp edilen pek çok sikkede karşımıza çıkan benek motifi, süsleme açısından dikkat çeken önemli unsurlardan biridir. Genellikle yüzeyin sınırlarını belirleme, kompozisyonu çerçeveleme veya estetik denge sağlama amacıyla kullanılan bu motif, teknik olarak küçük yuvarlak kabartılar (ya da oyuklar) halinde eşit aralıklarla sıralanarak sikkenin çevresine uygulanır (A. Diler, 2001: 22). Bu benekler, özellikle sikkelerin dış bordürlerinde inci dizisi formunda gözlemlenir. Terim olarak bazı yayınlarda "inci dizisi", "çerçeve noktaları", "noktacıklı çevreleme" ya da "yuvarlak kenar süslemesi"

gibi kavramlarla da anılmaktadır (Allan, 1999: 46). Not: İnci dizisi motifi, 'bordür' başlığı altında ele alınacaktır.

Benek motifinin temel işlevi dekoratif olmakla birlikte, bazı yorumlara göre sembolik anlam da taşımaktadır. Özellikle İslam sanatında nokta ve benek gibi süsleme unsurları, ışığın yansımaları, ilahi nur, evrensel düzen gibi anlamlarla ilişkilendirilmiş ve anikonik bir estetik anlayış içinde değerlendirilmiştir (Gül, 2011: 125). Ayrıca bu motif, yüzeydeki yazı ya da sembolleri sınırlayan bir çerçeve görevi de görerek kompozisyonun bütünlüğünü sağlar. Benek dizileri yalnızca estetik değil, aynı zamanda sikke üzerindeki sembolleri ve yazıları vurgulama amacı taşır (Öney, 1988: 178).

Çalışmamızda 24 adet sikkede benek motifi tespit edilmiştir (Katalog No: 1, 3, 5, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 ve 44).

II. Kılıç Arslan'a ait 1 numaralı sikkenin arka yüzünde, hükümdarın isminin tam ortasına yerleştirilmiş tek bir benek motifi görülmektedir.

II. Süleyman Şah'a ait 3 ve 4 numaralı sikkelerin ön yüzlerinde, at figürünün ayakları arasına yerleştirilmiş birer benek motifi yer almaktadır.

Erzurum Meliki Tuğrul Şah'a ait 5 numaralı sikkenin hem ön hem de arka yüzünde, tekli benek motifleri mevcuttur.

I. Alâeddin Keykubad dönemine ait 10, 11 ve 12 numaralı sikkelerde tekli, üçlü ve dörtlü benek motifleri kullanılmıştır. Bu motifler sikke yüzeyine gelişigüzel bir şekilde, belirli bir düzen gözetilmeksizin yerleştirilmiştir.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e ait 14, 15 ve 16 numaralı sikkelerde de benek motifi kullanılmıştır. 14 numaralı sikkede ikili, 15 numaralıda üçlü benek motifi görülmektedir. 16 numaralı sikkede ise ön ve arka yüzde, inci dizili daire ile kare çerçeve arasında tekli ve üçlü benek motifleri yer almaktadır. Özellikle bu sikke üzerinde, benek motiflerinin inci dizili çerçevelerle birlikte adeta bir "benek bahçesi" oluşturduğu söylenebilir.

II. İzzeddin Keykâvus dönemine ait 17–23 numaralı yedi sikkede benek motifleri yine tekli ve üçlü şekilde farklı konumlarda kullanılmış olup, bu sikkelerde de düzenli bir yerleşimden söz etmek mümkün değildir.

Üç Kardeşler dönemine ait 27, 28, 29, 30 ve 31 numaralı sikkelerde benek motifleri mevcuttur. 27, 29 ve 31 numaralı sikkelerin tepelik kısmında yer alan penç motifinin her iki yanına benekler yerleştirilmiş olup, bu yerleşim Konya darphanelerine

ait olmaları sebebiyle düzenli bir kompozisyon izlenimi vermektedir. 28 numaralı sikkenin ortasında, kelime-i tevhid ile halife ismi arasına ikili benek motifi yerleştirilmiştir. 30 numaralı sikkede ise benek, orta sağda tekli olarak konumlandırılmıştır.

II. Alâeddin Keykubad’a ait 32 numaralı sikkede arka yüzde tekli, ikili ve üçlü olmak üzere üç farklı benek motifi tipi bir arada kullanılmıştır. Bu özellik, katalogda yer alan sikkeler arasında üç benek çeşidinin bir arada bulunduğu tek örnek olması bakımından dikkat çekicidir.

IV. Kılıç Arslan dönemine ait 33 numaralı sikkenin ön ve arka yüzlerinde, yazı alanı içine yerleştirilmiş tekli benek motifleri görülmektedir.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev’e ait 44 numaralı sikkede ise “el-Mülkü lillah” ifadesinin sağ tarafına, ikili tekli benek motifleri yerleştirilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, katalogda yer alan 13 Anadolu Selçuklu sultanına ait sikkelerin 10’unda benek motifinin kullanıldığı; buna karşılık I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve II. Mesud’a ait örneklerde bu motife rastlanmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, Anadolu Selçuklu Devleti’nde hüküm süren sultanların büyük çoğunluğunun benek motifini tercih ettiğini göstermektedir. İncelenen sikkelerde benek motifinin tekli, ikili ve üçlü biçimlerde yer aldığı; motiflerin konumlarının ve sayılarının ise belirli bir düzen arz etmediği görülmektedir. Aynı hükümdara ait olup farklı darphanelerde basılmış sikkelerde dahi benek motifinin yerleşimi ve adedi bakımından çeşitli farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu durum, motifin belirli bir ikonografik standarttan ziyade, dönemsel ve yerel darphane uygulamalarına göre değişkenlik gösterdiğini düşündürmektedir.

Benek motifleri sadece Anadolu ile sınırlı olmayıp, çağdaş İran, Irak ve Orta Asya İslam sikkelerinde de yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu durum, motifin yerel değil, ortak bir İslamî süsleme dilinin parçası olduğunu göstermektedir (Allan, 1999: 49).

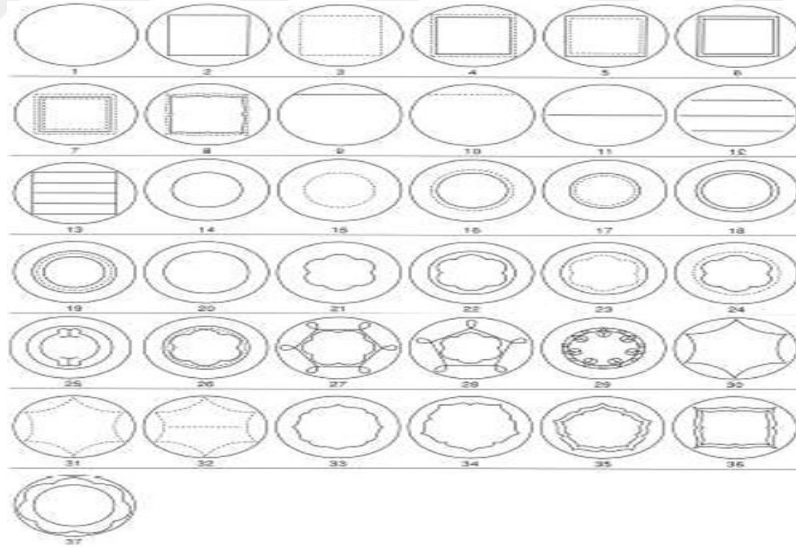
Karahanlılar dönemine ait Tamgaç Buğra Han adına Semerkand’da basılan bir gümüş sikkede benek motifine rastlanmaktadır (A. Diler, 2001, s. 101). Benzer şekilde, Gazneli Mahmud devrine ait Ghazna darbı bir gümüş dirhemde ve Gazneli Mesud’un 429/1038 tarihli dirheminde de bu motif görülmektedir (E. Özçelik, 2013, s 118).

Büyük Selçuklular döneminde ise özellikle Sultan Melikşah'a ait Rey darbı gümüş sikkelerde benek motifinin düzenli olarak kullanıldığı dikkat çeker (A. Diler, 2001, s. 145). Aynı motif, İlhanlılar döneminde Gazan Han adına Tabriz'de 1302 yılında basılan bir dirhemde de yer almaktadır (A. Diler, 2001, s. 233).

Bu örnekler, benek motifinin yalnızca estetik değil, aynı zamanda dönemler arası süreklilik arz eden bir süsleme geleneği olarak Türk-İslam sikke sanatında ne denli önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.6.2.5. Bordür

Selçuklu sikkelerinde yer alan kompozisyon formları; daire, kare, altı dilimli gül yaprağı, yonca ve yıldız gibi geometrik şekillerden oluşmaktadır. Bu kompozisyon biçimleri; tek daire, iki ya da üçlü daire formu veya inci dizisinden oluşan bordürler şeklinde düzenlenerek sikkelerdeki yazı ya da figürleri çevrelemektedir. Özellikle daire formu ile birlikte kullanılan inci dizisi bordürleri ve düz daire kompozisyonları, Selçuklu sikkelerinde en yaygın tercih edilen kompozisyon biçimleri arasında yer almaktadır (Akyürek, 1999: 47).

Şekil 3.4: Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Kompozisyon Formları

Kaynak: İzmirlier, Anadolu Selçuklu Paraları, s. 33

Çalışmamızda incelenen Anadolu Selçuklu sikkelerinde daire, kare ve altı dilimli gül yaprağı gibi çeşitli bordür şemalarının kullanıldığı görülmüştür. Bunlar arasında hem estetik hem de sembolik açıdan öne çıkan ve farklı hükümdarlara ait çok

sayıda sikkede karşımıza çıkan inci dizili daire formunun en yaygın tercih edilen bordür tipi olduğu anlaşılmıştır.

İnci dizili daire bordürü; II. Kılıç Arslan'a ait 1 sikkede (Katalog No: 1), II. Süleyman Şah'a ait 3 sikkede (Katalog No: 2, 3 ve 4), Erzurum Meliki Tuğrul Şah'a ait 1 sikkede (Katalog No: 5), I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 2 sikkede (Katalog No: 6 ve 7) ve I. İzzeddin Keykavus'a ait 2 sikkede (Katalog No: 8 ve 9) kullanılmıştır. Ancak bu bordürlerin bazılarında desen hilal şeklinde görünmektedir. Kanaatimizce bu durum, sikkelerin çekiçle darp edilmesi esnasında yaşanan kaymalardan kaynaklanmakta olup, bordürlerin yarım daire şeklinde algılanmasına neden olmuştur.

İnci dizili daire formu; I. İzzeddin Keykavus'a ait 1 sikkede (Katalog No: 9), I. Alâeddin Keykubad'a ait 4 sikkede (Katalog No: 10, 11, 12 ve 13), II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 2 sikkede (Katalog No: 14 ve 15), II. İzzeddin Keykavus'a ait 5 sikkede (Katalog No: 18, 23, 24, 25 ve 26), Üç Kardeşler'e ait 4 sikkede (Katalog No: 27, 28, 29 ve 31), IV. Kılıç Arslan'a ait 4 sikkede (Katalog No: 33, 34, 36 ve 37), III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 9 sikkede (Katalog No: 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47 ve 48) ve II. Mesud'a ait 2 sikkede (Katalog No: 49 ve 50) açıkça görülmektedir.

II. Alâeddin Keykubad'a ait 1 sikkede (Katalog No: 32), IV. Kılıç Arslan'a ait 1 sikkede (Katalog No: 38) ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 1 sikkede (Katalog No: 46) ise düz daire formu tercih edilmiştir.

Katalogumuzda yalnızca bir örneği bulunan, inci dizili dairenin çevrelediği düz daire içerisine tekrar bir inci dizili dairenin yerleştirildiği üç dairesel sikke (Katalog No: 25), II. İzzeddin Keykavus dönemine aittir.

İnci dizisi şeklinde düzenlenmiş daire bordürler, yalnızca Anadolu Selçuklu sikkelerinde değil, daha erken ve geç dönemlere ait birçok İslam ve İslam öncesi sikke örneğinde de karşımıza çıkar. Bu bordür şeması, hem estetik hem de sembolik işlevler taşıyan bir kompozisyon ögesi olarak değerlendirilmiştir.

İlk örneklerinden biri, Sâsânîler döneminde görülür. II. Hüsrev devrine ait gümüş dirhemlerde, hükümdar portresi, çevresini saran küçük kabartı noktalarla sınırlanmıştır. Bu kompozisyon, hükümdarın yüceliğini vurgulayan sembolik bir çerçeve niteliğindedir (Göyünç, 1989).

Abbâsîler döneminde ise, özellikle Harun Reşid zamanında bastırılan dinar ve dirhemlerde inci dizili bordür, metnin çevresini tanımlayan görsel bir unsur olarak öne

çıkar. Bu düzenleme, hem yazının okunabilirliğini artırır hem de kompozisyona merkezilik kazandırır (A. Özcan, 2001).

Fâtımî sikkelerinde, bu bordür tipi hem yazı hem de dairesel düzen içinde yer alan diğer öğeleri sınırlandırmak amacıyla kullanılmıştır. El-Muizz Lidinillah dönemine ait örneklerde, kufî yazıların etrafını çevreleyen bu noktalı dizilim, hem sembolik hem de süsleyici bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Tanındı, 1993).

Memlükler, Kahire ve Suriye darphanelerinde bastırdıkları sikkelerde bu formu yaygın şekilde kullanmışlardır. Sultan Baybars ve Barkuk dönemine ait sikkelerde, metinlerin çevresini oluşturan bu bordürler, güçlü bir görsel çerçeve etkisi yaratır (Çetin, 2019).

İlhanlı ve Timurlu sikkelerinde de benzer şekilde inci dizili daire bordürler görülmektedir. Özellikle Gazan Han ve Olcaytu devrine ait dirhemlerde, bu bordür yazı alanını belirleyen simetrik bir sınır olarak karşımıza çıkar (Atıl, 1990: 123-125).

Erken Osmanlı sikkelerinde, özellikle Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerine ait bazı akçelerde bu motif kullanılmıştır. Bu durum, inci dizili daire bordürünün Anadolu'da Selçuklu mirası olarak devam ettiğini gösterir (N. Öztürk, 2004).

Ayrıca, bu motifin kökeni antik dönemlere, özellikle Bizans ve Roma sikkelerine kadar uzanır. Bu dönemlerde de portre veya haç gibi semboller, inci dizili bordürle çevrelenerek kutsal anlamlarla donatılmıştır. Bu etkiler, İslam sanatı üzerinde dolaylı bir etki yaratmıştır (Alram, 1999).

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 1 adet sikkede (Katalog No: 16) ve II. İzzeddin Keykavus dönemine ait 5 adet sikkede (Katalog No: 17, 19, 20, 21 ve 22), inci dizili daire içerisinde kare formunun kullanıldığı tespit edilmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait sikkedeki kare formun içerisinde besmele, kelime-i tevhid ve dönemin Abbasi halifesinin ismi ile unvanı yer alırken; II. İzzeddin Keykavus'a ait sikkelerde besmeleye rastlanmamaktadır. Bu kare formlarının çevresinde ise sikkenin basım tarihi yazılmıştır.

Kare bordür şeması Anadolu Selçuklu sikkeleri dışında İlhanlı Gazan Han (1295-1304) dönemine ait gümüş sikkelerde kullanılmıştır. Sikke üzerinde, Arapça yazılar kare veya dörtgen sınır içine alınmıştır. Bu sınır, metni merkeze toplamak ve okunabilirliği artırmak için kullanılmıştır (Tekin, 2007).

Memlûk Sultanı Baybars (1260-1277) ve Barkuk (1382-1399) dönemine ait gümüş sikkelerde özellikle yazıların sınırlandırıldığı kare veya dikdörtgen panolar yaygındır. Bu panolar, hükümdarın unvanlarını vurgulamak için kullanılır (Çetin, 2019). Fatımi halifesi El-Mustansir (1036–1094) dönemine ait altın ve gümüş dirhemlerde kufi yazılar kare veya dikdörtgen çerçeveler içinde düzenlenmiş; çerçeve hem dekoratif hem de yazının önemini vurgulayan bir unsur olmuştur (Blomm, 2007). Eyyubi hükümdarı

Salahaddin Eyyubi (1137–1193) ve halefleri adına basılan gümüş sikkelerde kare form veya kareye yakın panolar içinde düzenlenmiş kufi yazılar görülür. Bu sınırlar sikkeye sağlamlık ve kutsallık anlamı katmıştır(Yücel, 1996, s. 295).

Timurlu devletinde Timur ve torunları adına basılan gümüş dirhemlerde kufi ve nesih yazılar bazen kare form içinde düzenlenmiş, bu da sikkeye geometrik bir denge ve ritim kazandırmıştır(Subtelny, 1994).

Osmanlı devletinde III. Ahmed (1703-1730) döneminde bazı bakır sikkelerinde, yazılar kare ya da dikdörtgen sınır içine alınmıştır. Bu tür sikkeler genellikle mahallî darphanelerde basılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunan III. Ahmed bakır sikke örnekleri bu kompozisyonu göstermektedir (N. Öztürk, 2004).

Toplamda 13 sultana ait sikkede altı dilimli gül yaprağı motifi kullanılmış olup, bu motifler kendi içinde çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. IV. Kılıç Arslan'a ait 3 sikkede (Katalog No: 35, 36 ve 38) ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait 6 sikkede (Katalog No: 39, 40, 41, 42, 45 ve 46) inci dizili daire içinde düz daire, onun içinde ise altı dilimli gül yaprağı bulunmaktadır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait bir sikkede (Katalog No: 43), inci dizili daire içerisinde yer alan ikinci bir inci dizili daire formu, altı dilimli gül yaprağını çevrelemektedir. Aynı hükümdara ait üç sikkede (Katalog No: 44, 47 ve 48), inci dizili dairenin çevrelediği düz daire formunun içine altı dilimli gül yaprağı yerleştirilmiştir.

IV. Kılıç Arslan'a ait iki sikkede (Katalog No: 35 ve 36) altı dilimli gül yaprağının içinde "el-minnetü lillah", bir sikkede ise (Katalog No: 38) "el-mülkü lillah" ibaresi bulunmaktadır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait tüm sikkelerde yer alan altı dilimli gül yapraklarının içinde ise yalnızca "el-mülkü lillah" yazısı mevcuttur. Bu ifadeler, dini meşruiyet anlayışını ve egemenliğin ilahi kaynaklı olduğuna dair vurgusunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, altı dilimli gül yaprağı içeren tüm sikkelerde, iki daire formu arasına sikkenin darp yeri ve darp yılı işlenmiştir

Altı dilimli gül yaprağı motifi, yalnızca IV. Kılıç Arslan ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde görülmekte olup, bu kullanımın Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerine özgü bir motif olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, sikkelerdeki kompozisyonların gittikçe çeşitlendiği ve karmaşık hâle geldiği gözlemlenmektedir. Örneğin, inci dizili daire içinde düz daire, onun içinde altı dilimli gül yaprağı gibi çok katmanlı düzenlemeler, sanatın biçimsel zenginliğe yöneldiğini göstermektedir.

Altı dilimli gül yaprağı motifi, yalnızca Anadolu Selçuklu sikkeleriyle sınırlı kalmayıp, farklı dönemlerde ve kültürel çevrelerde çeşitli sanat alanlarında hem bezeme amacıyla hem de sembolik anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Motifin biçimsel ve estetik özellikleri, özellikle İslam sanatının mimari süsleme, tezhip, seramik ve cam işçiliği gibi farklı kollarında izlenebilmektedir.

Abbâsî dönemi mimari süslemelerinde bu motifin erken örneklerine rastlanır. Samarra'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan alçı panolarda, rozet biçiminde düzenlenmiş ve çoğunlukla altı yapraktan oluşan bitkisel kompozisyonlar dikkat çeker. Bu motifler, genellikle yüzeyleri hareketlendiren ve merkeziyetçi yapıyı vurgulayan unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Tanındı, 1993). Benzer şekilde, Fâtımî dönemi seramiklerinde, özellikle sırlı tabak ve kaselerde, altı yapraklı rozet formuna sıkça rastlanır. Bu motifler çoğunlukla merkezi bir odak oluşturur ve çevresindeki geometrik süsleme ile bütünleşir (Bloom, 2007: 145).

Memlük dönemi cam eserlerinde, özellikle Kahire atölyelerinde üretilen emaye kandillerin gövde ve ağız kısımlarında altı yapraklı gül benzeri motifler dekoratif bordür unsuru olarak kullanılmıştır. Bu uygulamalar hem estetik zenginlik hem de simetrik denge amacı taşır (Tanındı, 2002: 92–94).

Timurlu el yazmalarında, özellikle 15. yüzyıla tarihlenen tezhipli eserlerde altı yapraklı rozet biçimi sıkça tercih edilmiştir. Şemseler, köşebentler ve sayfa bordürlerinde bu motif, renkli ve altın varaklı kompozisyonlarla birlikte kullanılarak tezhibin merkezi yapısını oluşturur (Atıl, 1990: 152–154).

Erken Osmanlı mimarisinde de taş işçiliğinde bu motifin yansıması görülür. Bursa'daki Yeşil Türbe ile Edirne Üç Şerefeli Camii'nin cephe süslemelerinde altı yapraklı gül motifleri kabartma olarak uygulanmıştır. Gül sembolü, Osmanlı'da özellikle Hz. Peygamber'in bir remzi olarak da yorumlandığından, bu motifin anlam katmanı oldukça derindir (Aslanapa, 1991: 76–80). Ayrıca, bu motife Bizans ve Gotik sanatında

da biçimsel benzerliklerle rastlanır. Bizans mozaiklerinde ve Gotik katedrallerin rozet pencerelerinde görülen çok yapraklı formlar, İslam sanatındaki çok dilimli rozet formuyla paralellik gösterir. Bu ortak biçimsel dil, sanatlar arası etkileşimi ve görsel kültürler arasındaki geçişkenliği ortaya koyar (Necipoğlu, 1995: 178–181).

Orta Asya Türk sanatında da bu motife benzer biçimler mevcuttur. Göktürk ve Uygur dönemlerine ait fresklerde ve metal eşya süslemelerinde, altı yapraklı düzenlemeler güneş sembolizmiyle ilişkilendirilmiş ve kozmik düzenin temsili olarak yorumlanmıştır (Öney, 1982).

Sonuç olarak Anadolu Selçuklu sikkelerinde gözlemlenen bordür şemaları, hem estetik hem de sembolik yönleriyle dikkat çekmektedir. İnci dizili daire, düz daire, kare ve altı dilimli gül yaprağı gibi biçimlerin zamanla çeşitlenerek karmaşık kompozisyonlara dönüşmesi, Selçuklu sanatında biçimsel zenginliğe yönelimi ve iktidarın meşruiyetini pekiştirme çabasını yansıtmaktadır. Bu formların kullanımı yalnızca Selçuklu sikkeleriyle sınırlı kalmayıp, İslam ve İslam öncesi dönemlerden itibaren geniş bir coğrafyada benzer anlamlar yüklenerek sürdürülmüştür. Sikke kompozisyonlarının tarihsel süreklilik içinde gelişimi, kültürel etkileşimi ve sembolik dilin evrimini ortaya koymak açısından önemli birer göstergedir.

3.7.3. Figürlü Süslemeler

Çalışmada yer alan sikkelerde figürlü süsleme unsurları olarak tespit edilen şir-i hurşid, hilal ve süvari figürü ayrı başlıklar altında ele alınarak değerlendirilecektir.

3.7.3.1. Şir-i Hurşit

Tablo 3.10: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Şir-i Hurşit Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Şir-İ Hurşit Motifleri	
Katalog No: 14 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi 	Katalog No: 15 II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi

"Şîr-i Hurşîd", kelime anlamı bakımından Farsça kökenli bir terim olup "aslan" (şîr) ve "güneş" (hurşîd) sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Figür, tarih boyunca özellikle doğu sanatlarında farklı anlam katmanlarıyla karşımıza çıkmıştır. Güneş, yaşam kaynağı, aydınlık ve ilahi kudretin; aslan ise cesaret, kudret ve hükümdarlığın sembolü olarak değerlendirilmiştir. Bu iki güçlü simgenin bir araya gelmesi, hükümdarın hem dünyevi hem de kutsal bir otoriteye sahip olduğu düşüncesini görsel olarak ifade etmektedir (T. Can, 2009; Öney, 1976b, s. 48).

Şîr-i Hurşîd motifi, ilk olarak antik İran medeniyetlerinde ortaya çıkmış, özellikle Sasani ve Gazneli dönemlerinde yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bu figür, zamanla İslam sanatına da sirayet ederek, özellikle hükümdarlık ideolojisini güçlendirmek amacıyla çeşitli sembolik kompozisyonlara dâhil edilmiştir (Grabar, 1992: 113).

Anadolu Selçuklu dönemine gelindiğinde, bu motif özellikle II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237–1246) saltanat yıllarında basılan sikkelerde kendine yer bulmuştur. Söz konusu sikkelerde sağa doğru yürüyen bir aslanın arkasında insan yüzüyle temsil edilen güneş betimlemesi görülmektedir. Aslan ve güneşin bu birlikte sunumu, yalnızca estetik bir unsur olmanın ötesinde, kozmik düzenle uyumlu bir hükümdarlık anlayışını yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu figür, hükümdarın güç ve adalet timsali olarak göksel bir destekle meşruiyet kazandığı mesajını taşımaktadır (Bayram, 2004: 245; A. Artuk, E. Artuk & H. Yınal, 1971: 142).

Astrolojik anlamda da değerlendirildiğinde, aslan burcuyla ilişkilendirilen bu figür, güneşin en güçlü kabul edildiği dönemleri simgeler. Bu bağlamda motifin seçilmesi, hükümdarın kaderinin yüceliğini ve devletin yüksek talihini temsil etmektedir. Sembolik gücü nedeniyle, bu figür yalnızca Selçuklular değil, İlhanlılar ve Timurîler gibi sonraki dönem İslam-Türk devletlerinde de tercih edilmiştir (Kia, 2011: 58).

Katalog kapsamında incelenen sikkeler arasında, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlık dönemine tarihlenen iki örnekte (Katalog No: 14 ve 15), Şîr-i Hurşîd tasvirine yer verildiği tespit edilmiştir. Her iki sikkede de güneş ve aslan figürleri benzer kompozisyonda işlenmiş olup, özellikle aslan figürü sağa doğru yönelmiş şekilde tasvir edilmiştir. Ancak 15 numaralı sikkede, güneş motifi içindeki yüz figürü dikkat çekici biçimde daha belirgindir ve bu insan yüzünün erkek karakteristikleri taşıdığı

açıkça görülmektedir. Yüz hatlarının vurgulu biçimde işlenmesi, bu figürün yalnızca soyut bir güneş betimlemesi değil, aynı zamanda hükümdarla özdeşleştirilen kişileştirilmiş bir sembol olabileceğini düşündürmektedir.

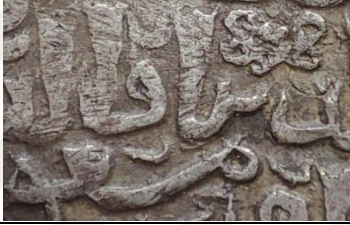
Şîr-i Hurşîd figürü, Anadolu Selçuklu sikkelerinde sadece dekoratif bir unsur değil, aynı zamanda hükümdarlık ideolojisini besleyen çok katmanlı bir anlam taşıyıcısı olarak değerlendirilmiştir. Motifin bu yönüyle kullanımı, dönemin siyasi ve kültürel yönlerini anlamamız açısından önemli bir ipucu sunmaktadır.

3.7.3.2. Hilal

Tablo 3.11: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Hilal Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Hilal Motifleri		
Katalog No: 17 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 18 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 19 II. İzzeddin Keykavus Dönemi
Katalog No: 20 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 22 II. İzzeddin Keykavus Dönemi 	Katalog No: 27 Üç Kardeşler Dönemi
Katalog No: 28 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 29 Üç Kardeşler Dönemi

Tablo 3.11. devamı

Katalog No: 31 Üç Kardeşler Dönemi 	Katalog No: 34 II. Aladdin Keykubad Dönemi 	Katalog No: 34 II. Aladdin Keykubad Dönemi
Katalog No: 50 II. Mesud Dönemi 		

Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan hilal (yarım ay) motifi, hem biçimsel süsleme hem de sembolik anlam taşıyan önemli unsurlardan biridir. Bu sembol, farklı kültürel katmanların ve inanç sistemlerinin etkisiyle çok yönlü bir anlam dünyasına sahiptir.

Hilal motifi, öncelikle İslamî anlamda değerlendirildiğinde, genellikle İslam'ın alameti olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte hilalin, İslam öncesi Türk kültüründe ve Orta Asya inanç sistemlerinde de önemli bir yeri bulunmaktadır. Orta Asya'da gök cisimleri, özellikle ay ve güneş, kutsal varlıklar olarak görülmüş; bu durum hilal formunun da ilahi güç, koruyuculuk ve evrensel düzen gibi kavramlarla ilişkilendirilmesine neden olmuştur (Bayram, 2014: 18).

Selçuklu sikkelerinde hilal sembolü, kimi zaman tek başına, kimi zaman ise yıldız ile birlikte tasvir edilmiştir. Bu ikili kompozisyonun, özellikle "hilal ve yıldız" şeklindeki kullanımı, hem İslamî hem de ön-Türk sembolizminden izler taşımakta olup, ilerleyen dönemlerde Osmanlı armalarında da benzer biçimde görülmüştür (Erdmann, 1961, s. 104).

Sikke ikonografisinde hilal motifi genellikle figüratif unsurların çevresinde, inci dizili daire formu içerisinde yer almakta; bu kullanım tarzı, gökyüzünü, koruyucu bir kubbeyi ya da ilahi çevrelemeyi simgelemektedir. Nitekim II. Kılıç Arslan, II. Süleyman Şah ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerine tarihlenen bazı sikkelerde, atlı süvari figürlerinin hilal biçimli çerçeve (Katalog No: 1, 2, 3 ve 6) içerisine alınmış olması, bu sembolün tanrısal meşruiyet ve savaşçı kudretle olan bağını ortaya koymaktadır (Öney, 1976a, s. 57).

Hilal motifi aynı zamanda zamanın döngüsellği, kaderin işleyişi ve kozmik düzen gibi daha derin metafizik anlamlarla da ilişkilendirilebilir. Bu yönüyle hilal, yalnızca dekoratif bir unsur değil, aynı zamanda siyasi-ideolojik bir mesaj taşıyıcısı olarak değerlendirilmelidir (Bayram, 2014: 21).

Çalışma kapsamında incelenen katalogda yer alan sikkelerden toplam 11 adedinde (Katalog No: 17, 18, 19, 20, 22, 27, 28, 29, 31, 34 ve 50) hilal motifine rastlanmıştır. Bu motiflerin dönemsel dağılımına bakıldığında, en yoğun kullanımın İzzeddin Keykavus dönemine ait beş sikkede görüldüğü; Üç Kardeşler dönemine ait dört, II. Alâeddin Keykubad dönemine ait iki ve II. Mesud dönemine ait bir sikkede hilal motifinin yer aldığı tespit edilmiştir. II. İzzeddin Keykavus’a ait 17 ve 19 numaralı sikkeler ile Üç Kardeşler dönemine ait 27, 29 ve 31 numaralı sikkelerde hilal motifi, palmet motifiyle yan yana yerleştirilmiştir. Ayrıca 17, 19, 20, 22, 27, 28, 29 ve 31 numaralı sikkelerde hilal motifinin halife “Mustakim” isminin üzerine konumlandırılması, İslam dininin siyasi temsilcisi olarak kabul edilen halifenin otoritesini vurgulamakta ve sultanın bu otoriteye bağlılığını ifade etmektedir. 50 numaralı sikke hariç, diğer tüm örneklerde hilal motifi sikkenin ön yüzünde, dini ifadeler ve halife isminin yer aldığı alana yerleştirilmiştir. II. Alâeddin Keykubad’a ait 34 numaralı sikkede ise hilal motifi, Kelime-i Tevhid içerisinde hem “Allah” lafzının hem de “Muhammed” isminin üzerine yerleştirilmiş olup, bu durum Allah’a iman ve Hz. Muhammed’in sünnetine bağlılığın ayrılmaz bir bütün olduğunu simgesel olarak yansıttığı şeklinde değerlendirilebiliriz.

3.7.3.3. Süvari

Tablo 3.12: Tokat Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Süvari Motifleri

Katalogda Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Süvari Motifleri		
Katalog No: 1 II. Kılıç Arslan Dönemi 	Katalog No: 2 II. Süleyman Şah Dönemi 	Katalog No: 3 II. Süleyman Şah Dönemi
Katalog No: 4 II. Süleyman Şah Dönemi 	Katalog No: 6 I. Gıyaseddin Keyhüsrev 	Katalog No: 7 I. Gıyaseddin Keyhüsrev

Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan atlı süvari tasvirleri, dönemin hükümdarlarının savaşçı kimliğini, otoritesini ve İslam dünyasının koruyucusu olarak üstlendikleri rolü yansıtan güçlü ikonografik unsurlardan biridir. Bu figür, yalnızca sanatsal bir süsleme değil, aynı zamanda ideolojik bir mesaj taşıyıcısı olarak değerlendirilmelidir (A. Artuk, E. Artuk & H. Yınal, 1971: 112).

Bu tür tasvirlerde süvari genellikle zırhlı, miğferli, at üzerinde ve elinde mızrak, kılıç veya ok taşıyan şekilde betimlenmektedir. Sikkelerde yer alan bu figür, hükümdarın yalnızca bir idareci değil, aynı zamanda gaza ve cihad ideolojisini temsil eden bir savaşçı kimliğe sahip olduğunu göstermektedir (Öney, 1976c, s. 85). Bu durum özellikle I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) ve I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) dönemlerinde daha belirgin hale gelir. Örneğin, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait bir bakır felste (Katalog No: 6) süvari, at üzerinde zırhlı şekilde mızrak taşıyarak tasvir edilmiştir (A. Artuk, E. Artuk & H. Yınal, 1971: 146).

Atlı süvari motifi, Türk bozkır kültürüne ait süvari geleneğinin, Anadolu'daki İslamî sanat anlayışıyla sentezlenmesinin bir ürünüdür. Bu figür, hükümdarı yalnızca düşmana karşı savaşan bir lider değil, aynı zamanda halkını koruyan idealleştirilmiş bir kahraman olarak simgeler (B. Can, 2007: 213).

Katalogda yer alan altı sikkede süvari figürü bulunmaktadır. Bu sikkelerden biri II. Kılıç Arslan'a, üçü II. Süleyman Şah'a, ikisi ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e aittir. En fazla süvari figürü II. Süleyman dönemine aittir.

II. Kılıç Arslan dönemine ait sikkelerdeki süvari figürleri, hükümdarın askeri gücünü ve sembolik önemini yansıtır. Katalog No: 1'de, elinde mızrak tutan bir süvari, inci dizili ters hilalli bir çerçeve içinde savaşmaya hazır şekilde gösterilmiştir. Katalog No: 2'de ise, inci dizili daire içinde yer alan süvari sağa dönüktür ve elinde üç çatalı yaba tutar. Figürün baş kısmı tam korunmamış, ancak sol tarafında bir yıldız motifi belirgindir.

Katalog No: 3 ve No: 4'te, elinde teber tutan, sağa bakan ve başında hale olan süvariler görülür. Her iki figürde de başın solunda yıldız motifi vardır. Bu özellikler, II. Süleyman Şah döneminde hükümdarın sadece askeri değil, aynı zamanda ilahi bir lider olarak gösterilmek istendiğini ortaya koyar. Başındaki hale, hükümdarın kutsallığını ve yüceliğini simgeler. Bu tür haleler, İslam sanatında peygamber, veli veya yüce kişileri betimlemek için kullanılmıştır. Selçuklu eserlerinde haleli figürler, hükümdarın dini bir meşruiyete de sahip olduğunu gösterir (Renda, 2002: 79; Öney, 1976: 45).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait Katalog No: 6'da, silahlı bir süvari betimlenmiştir. Figürün başının her iki yanında yıldız motifi, atın ayakları altında ise Rumi motifi vardır. Katalog No: 7'de de sağa doğru ilerleyen silahlı bir süvari yer alır. Figürün başının sağında, solunda ve atın ayakları arasında yıldız motifleri bulunur.

II. Kılıç Arslan ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait sikkelerdeki ortak özellik, süvarilerin silahlı gösterilmesidir. II. Süleyman Şah dönemine ait sikkelerde süvari teber taşır ve başında hale vardır. Bu unsurlar, hükümdarın hem siyasi hem de dini gücünü vurgular. Haleli baş, onu ilahi destekle güçlendirilmiş yüce bir lider olarak gösterir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonraki dönemlerde ise süvari figürleri sikkelerde yerini yazı ve diğer süslemelere bırakmıştır.

SONUÇ

Bu tez çalışması, Tokat Müzesi'nde yer alan ve Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen sikkeler üzerinden hem dönemin siyasi, ekonomik ve sanatsal özelliklerini hem de nümizmatik anlamda sahip oldukları değerleri ortaya koymayı hedeflemiştir. İncelenen 50 sikke, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 13 farklı sultanına ait olup, darp yeri, darp tarihi, müzeye geliş yöntemi, malzeme, yazı karakteri ve süsleme gibi birçok yönüyle sistematik olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi otoritesini pekiştirmek, ekonomik faaliyetlerini düzenlemek ve sanatsal kimliğini yansıtmak adına sikke üretimini önemli bir araç olarak kullandığını göstermektedir.

Öncelikle, sikkelerin üzerinde yer alan yazı karakterleri ve figüratif ya da soyut süslemeler, Selçuklu sanatının estetik zenginliğini yansıtmaktadır. Söz konusu süslemeler arasında bitkisel (rumî, palmet ve penç), geometrik (yıldız, çarkıfelek, saadet düğümü, benek ve bordür) ve figürlü (şir-i hurşid, süvari ve hilal) öğeler dikkat çekmektedir. Bu sembollerin çoğu yalnızca dekoratif amaçla değil, aynı zamanda siyasi otoritenin meşruluğunu vurgulamak veya dini mesajlar iletmek amacıyla kullanılmıştır. Özellikle yıldız ve çarkıfelek gibi motifler, hem kozmolojik anlamlar taşımakta hem de devletin merkezî yapısını simgelemektedir.

Malzeme açısından değerlendirildiğinde, sikkelerin çoğunluğunun gümüşten (42 adet) ve bir kısmının da bakır-bronz alaşımlardan (8 adet) üretildiği tespit edilmiştir. Altın sikkelere ise çalışma kapsamında yer verilmemiştir. Bunun temel nedeni, Anadolu Selçuklu Devleti'nde ekonomik işlemlerde esas ölçü birimi olarak gümüşün tercih edilmiş olmasıdır. Ayrıca müzede bulunan altın sikkeleri güvenlik ve çeşitli sebeplerden inceleme izni alamadığımız için bunlara yer verilememiştir. Gümüş sikkelerin ağırlıkları genel olarak 2,60 ile 3,15 gram arasında değişmekte olup bu durum, Selçukluların belirli bir standardizasyonu sağlama gayretini ortaya koymaktadır. Özellikle II. İzzeddin Keykavus'un bastırdığı sikkelerde bu standart daha belirgin şekilde görülmüştür.

Yazı karakteri olarak ise sikkelerde genellikle sülüs ve kûfî hat kullanılmıştır. Kûfî yazı, özellikle erken döneme ait sikkelerde tercih edilmekte olup, İslamî kimliğin ve siyasi aidiyetin altını çizen bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Sülüs yazı ise daha dekoratif ve okunabilir olması sebebiyle ilerleyen dönemlerde yaygınlık kazanmıştır.

Yazıların içeriğinde sıklıkla kelime-i tevhid, halife adı, sultanın unvanları ve Allah'a methiyeler yer almaktadır. Bu durum, Selçuklu hükümdarlarının İslam dünyasındaki siyasi meşruiyetlerini güçlendirme çabasının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Sikke basım yerleri üzerine yapılan inceleme, Anadolu Selçuklu döneminde on bir farklı merkezde darphane faaliyetinin yürütüldüğünü göstermiştir. Bu bağlamda Konya ve Sivas gibi başlıca şehirler, hem ekonomik üretim hem de siyasi otoritenin sahadaki yansımaları açısından ön plana çıkmaktadır. Darphanelerin düzenli ve yaygın bir şekilde işletilmesi, Selçuklu yönetiminin mali ve idari açıdan güçlü ve kurumsallaşmış bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, kaynaklarda I. Alaeddin Keykubad adına Tokat darphanesinde sikke bastırıldığı bilgisine rağmen, çalışmamızda incelenen örnekler arasında Tokat darplı herhangi bir Selçuklu sikkesine rastlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu durum, Tokat darphanesinin faaliyetlerine ilişkin daha kapsamlı araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada ele alınan sikkelerin Tokat Müzesi'ne geliş şekilleri de dikkat çekici bir başka konudur. Sikkelerin büyük çoğunluğu kazı, müsadere veya bağış yoluyla müze koleksiyonuna kazandırılmıştır. En fazla sikkenin Niksar kazısından müzeye kazandırıldığı görülmüştür. Özellikle Tokat İl Jandarma Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğü'nün katkılarıyla ele geçirilen sikkeler, kültürel mirasın korunması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Müzeye kazandırılan sikkelerin 13 farklı sultana ait olması, Tokat'ın Anadolu Selçuklu Devleti döneminde önemli bir siyasi, ticari ve kültürel merkez olduğunu göstermektedir.

Sanatsal açıdan sikkelerde kullanılan bordür şemaları, form zenginliğini ve sembolik dili ön plana çıkarmaktadır. İnci dizili daireler, düz ya da iç içe geçmiş daireler, kare ve altı dilimli gül yaprağı motifleri gibi kompozisyonlar, hem dönemin estetik anlayışını yansıtmakta hem de Selçuklu sanatı ile daha eski İslam ve İslam öncesi gelenekler arasındaki sürekliliği göstermektedir. Bu semboller, yalnızca süsleme değil; aynı zamanda zamanın kozmolojik, siyasi ve dinî anlayışının somut tezahürleridir.

Sonuç olarak, Anadolu Selçuklu sikkeleri yalnızca ekonomik birer araç değil; aynı zamanda kültürel, sanatsal ve siyasi mesajlar içeren belge niteliğindeki objelerdir. Tokat Müzesi'nde yer alan bu sikkeler, Selçuklu tarihinin yerel bağlamda nasıl şekillendiğini anlamaya katkı sunmakta ve bölgenin bu süreçteki rolünü ortaya

koymaktadır. Tez kapsamında yapılan kataloglama, sistematik analiz ve karşılaştırmalar; Anadolu Selçuklu nümismatik mirasının hem bölgesel hem de genel tarih içerisindeki önemini gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda çalışma, ilerleyen dönemde yapılacak bölgesel nümizmatik çalışmalar için örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Özellikle müze koleksiyonlarının sistematik olarak belgelenmesi, dijitalleştirilmesi ve akademik çalışmalara entegre edilmesi, tarihî verinin korunması ve erişilebilirliğinin artırılması açısından büyük önem arz etmektedir. Tokat Müzesi özelinde yapılan bu analiz, benzer müze koleksiyonları için de metodolojik bir rehber niteliği taşıyabilir. Bununla birlikte, Tokat Müzesi envanterinde yaklaşık 24.000 sikke bulunmasına karşın bu çalışmada yalnızca 50 örnek incelendiğinden, elde edilen bulguların genelleştirilmesinde temkinli olunması gerekmektedir.

Bu çalışma ile Tokat ve Tokat Müzesi'nin sahip olduğu zengin kültürel mirasın vurgulanması, hem şehrin tarihî önemine dikkat çekmekte hem de müzenin bilimsel araştırmalar açısından taşıdığı değeri ortaya koyarak kuruma olan ilgiyi artırmaktadır.

KAYNAKLAR

- Afyoncu, E. (2014). *Osmanlı Döneminde Tokat*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 25-26 Eylül 2014. Salmat Basım Yayıncılık. 17-24.
- Akın, E. S. (2009). *Tokat Kenti'nin Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi Ve Değerlendirmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Akkaya, N. (2011). *Mardin Müzesi'ndeki İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi
- Akyürek, S. (1999). *Selçuklu Sikkelerinde Kompozisyon Ve Süsleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Allan, J. W. (1999). *İslamic Coins And Their Motifs*. Oxford University Press.
- Alram, M. (1999). *Byzantine And Early Islamic Coinage: Influence And Continuity*. Vienna Numismatic Journal. 12: 45–72.
- Altıntaş, A. (2014). *Selçuklu Türkiye'sinde Para*. Türkler Ansiklopedisi. C. 7: Yeni Türkiye Yayınları.
- Artuk, A., Artuk, E., & Yınal, H. (1971). *Türkiye'de Sikke ve Para*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Artuk, C. (1972). *III. Keyhusrev ve Sahte Selçuklu Sultanı Cimri Adına Kesilen Sikkeler*. Malazgirt Armağanı. Ankara: TTK Yayınları.
- Artuk, İ. & Artuk, C. (1971). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu* (Cilt I). İstanbul: Eski Eserler ve Müzeler GM Yayınları.
- Artuk, Z. (1966). *Türk Sanatında Kitabeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Aslanapa, O. (1971). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O. (1991). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Atıl, E. (1990). *Timur ve Mirası: Büyük Orta Asya İmparatorluğu*. İstanbul: İrcica.
- Atlan, S. (1976). *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atlan, S. (1993). *Grek Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Aydın, H. (2006). *Selçuklu Dönemi Para Sanatı Ve Süsleme Öğeleri*. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, 15(2): 105-122.

- Ayktut, Ş. N. (2000). *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I- I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Aytaç, M. (2007). *Türk Süsleme Sanatlarında Motif Ve Kompozisyon*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları.
- Bal, M. S. (2005). "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/38: s. 239-258.
- Bayındır, F. (2005). *Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Para ve Para Politikaları*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bayram, S. (2004). Anadolu Selçuklu Paralarında Hayvan Figürleri. *Sanat Tarihi Dergisi*. 13(1): 239–255.
- Bayram, S. (2014). Selçuklu Sikkelerinde Sembolizm ve Görsel İfade. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31: 15–32.
- Bedirhan, Y. (2014). "Türkiye Selçukluları'nda Para ve Devletin Para Politikası", *Journal of History School*, S. IXI: s. 307-327.
- Bilgen, M. (2013). *Tokat Bedesteni ve Müze Dönüşümü*. Tokat Kültür Yayınları.
- Bloom, J. M. (2007). *Arts Of The City Victorious: Islamic art and architecture in Fatimid North Africa and Egypt*. Yale University Press.
- Bozkurt, N. (2003). "Lakap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt XXVII. 65–67. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Bütüner, Z. (2015). "Alman Seyyah Andreas David Mordtmann ve Tokat", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014*. Tokat, s. 295-310.
- Can, B. (2007). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk'lerde Savaşçı İmgesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Can, M. (2015). "Türk-İslam Sanatında Sekiz Köşeli Yıldız Motifi ve Anlamı." *Sanat Tarihi Dergisi*, 24(2): 61–74.
- Can, M. (2015). Selçuklu Sikkelerinde Sembolizm Ve Görsel Dil. *Sanat Tarihi Dergisi*. 24: 215–230.
- Can, T. (2009). Türk-İslam Sanatında Aslan Figürü. *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*. 11: 131–145.
- Çaycı, A. (2008). *Selçuklular'da Egemenlik Sembolleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Çeçen, A. (2021). *Türk Devletleri*. Ankara: Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık.
- Çetin, H. (2019). Memlûk Sikkelerinde Kompozisyon Ve Süsleme Özellikleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 91: 23–46.
- Çinkırdaklı, T. (2013). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Ve Tarih Öğretiminde Selçuklu Tarihi’nin Yeri Ve Önemi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, A. (2013). Selçuklu Ve Osmanlı Süsleme Sanatlarında Geometrik Motifler. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. 30(1): 82–90.
- Demir, B. (2021). Anadolu Selçuklu Darphanelerinde Görev Alan Hakkaklar Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk İslam Numizmatik Araştırmaları Dergisi*. 3(1): 83–96.
- Demirel Gökalp, Z. (2009). *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Diler, A. (2001). *İslâmî Sikkeler Tarihi ve Kataloğu*. İstanbul: Türk Numismatik Derneği Yayınları.
- Diler, Ö. (2009). *Islamic Mints, / İslâm Darphaneleri II*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Elpe, E. (2015). “Tokat Yapılarının İnşa ve Süsleme Malzemelerinin Yüzyıllara Göre Dağılımı”. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu. 25-26 Eylül 2014. Tokat: 43-75.
- Erdem, S. (1987). “Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler”. Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986). Ankara: 11-16.
- Erdmann, K. (1961). *The Art Of Islam*. New York: Crown Publishers
- Erdmann, K. (1961). *The Art Of The Seljuks In Anatolia*. Oxford: Oxford University Press.
- Erdoğan, A. (2010). *Tokat Müzesi Üzerine Bir İnceleme*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. H. (2008). Anadolu Selçuklu Paraları ve Numismatik Açısından Değeri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Erkiletlioğlu, H. ve Oğuz, G. (1996). *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Erkiletlioğlu, H. (2005). Türkiye Selçuklu Sikkelerine Genel Bakış. H. Perk ve H. Öztürk (Ed.). Sevgi Gönül Hatıra Sayısı. *Türk Numizmatik Derneği Yayınları*. İstanbul: 71 82.

- Gökbilgin, M. T. (1979). “Tokat”. İslâm Ansiklopedisi 12/I Cilt. Milli Eğitim Basımevi.
- Göyünç, N. (1989). İslam’dan Önce Ve Sonra İran’da Sikke Sanatı. *Belleten*. 53(206): 337–355.
- Grabar, O. (1992). *The Mediation Of Ornament*. Princeton University Press.
- Gül, H. (2011). *İslam Sanatında Süsleme Unsurları ve Anlamları*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları.
- Günel, Z. (2015). *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Saray Teşkilatı*. İçinde: Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 1. A. Y. Ocak (Ed.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Günay, E. (2019). *Mardin Müzesindeki Eyyûbî Sikkeleri*. 2019: Hiper Yayınları., P. (1975). Numismatics, Oxford University Press, London 1975: 100-101.
- Hacıgökmen, M. A. (2012). "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Kitabelerde Geçen Bazı Unvanları ve Bunların Selçuklu Siyasetine Yansımaları", *SUTAD*, 31: 180.
- Homeros. (1981). *İlyada* (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). Can Yayınları.
- Howgego, C. (1998). *Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi*. Çev. O. Tekin, İstanbul.
- İnalcık, H. (1990). *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*. İstanbul, Eren Yayınları.
- İzmirlier, Y. (2009). *Anadolu Selçuklu Paraları*. Özel Basım: İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Millî Kültürü* (8. bs.). Ötüken Neşriyat.
- Kaptan, H. (1996). Türk Süsleme Sanatında Motifler. *Sanat Tarihi Dergisi*. 15(2): 109–110.
- Karpuz, H. (1992). *Anadolu Selçuklu mimarisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karwiese, S. (1995). *Antik Nümizmatiğe Giriş*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karwiese, S. (2004). *Antik Nümizmatiğe Giriş*, (Çev. Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kia, M. (2011). *Daily Life In The Medieval Islamic World*. Greenwood Publishing Group.
- Koca. S. (2012). *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Konyalı, İ. H. (1995). *Selçuklu Sanatı ve Rûmî Üslubu Üzerine Araştırmalar*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Konyar, E. (2017). Anadolu'da Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Sikkeler ve Müzecilik Uygulamaları. *İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Dergisi*.

- Köylü, Y. (2022). Tokat'ta Kaçak Kazılar Ve Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Köymen, M. A. (1992). *Anadolu Selçuklu Devleti*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kuban, D. (2010). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayın.
- Kuran, A. (1995). *Anadolu Medreseleri* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçük, A. (2010). Anadolu Selçuklu Sanatında Rûmî Motifler Ve Anlamları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Lynch, K. (2020). *Kent İmgesi* (İ. Başaran, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1960 yılında yayımlanmıştır.)
- Matbaası. Öngül, A. (2016). *Büyük Selçuklular*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Merçil, E. (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Morrisson, C. (2002). *Antik Sikkeler Bilimi: Nümismatik – Genel Bir Bakış* (Z. Çizmeli Ögün, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Necipoğlu, G. (1995). *The Topkapı Scroll: Geometry And Ornament In Islamic Architecture*. Getty Center for the History of Art and the Humanities.
- Ocak, A. (2004). Bir Terör Örgütü Olarak "Bâtınlık" Ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri. *Dil Araştırmaları Dergisi*. 7(20): 163–178.
- Özgümüş, N. (2007). *Anadolu Selçuklu Paraları ve Para Sistemleri*. İstanbul: Türk Numizmatik Derneği Yayınları.
- Ögel, S. (1987). *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, S. (1987). *Türk Kültürünün Görünüşleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Önder, M. (1999). *Anadolu Medreseleri ve Müzeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1971). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Taçkapılar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Öney, G. (1976). *Anadolu Selçuklu Sanatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1976). *Türk devletleri Sanatında Hayvan Üslubu*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Öney, G. (1976). *Türk Devri Taş Süslemeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1976). *Türk Süsleme Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Öney, G. (1982). *Türk Süsleme Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1986). *Türk Süsleme Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öngül, A. (2007). *Selçuklular Tarihi II. Anadolu Selçukluları ve Beylikler*. Manisa: Emek
- Özcan, A. (2001). Abbâsî Para Sistemi ve Sanatı Üzerine Notlar. *Sanat Tarihi Dergisi*. 9: 111–119.
- Özcan, A. (2014). *Selçuklu Sikkelerinde Kompozisyonel Düzenlemeler*. Ankara Üniversitesi
- Özcan, B. (1985). *Tokat Müzesi Rehberi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. İstanbul.
- Özçayır, T. (2011). *Anadolu Selçuklu Sanatında Geometrik Motifler*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları.
- Özçelik, A. (2020). *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı ve Sembol Kullanımı*. Türk İslam Arkeolojisi Dergisi. 6(2): 205–219.
- Özçelik, E. (2013). Gazneliler Dönemi Sikke ve Damga Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*: (66): 115–129.
- Özçelik, H. (2020). Türk-İslam Sanatında Rumi Motifin Gelişimi. Ankara: *Kültürel Miras ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. 12(1): 45-62.
- Özçelik, M. (2005). *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Hat Sanatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, Y. (2009). *Selçuklu Sanatında Sembolizm: İdeoloji, İktidar Ve İmgeler*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Özergin, M. (1975). Selçuklular Döneminde Darphaneler ve Sikke Basımı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 29: 31–48.
- Öztepe, G. (2001). *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Para ve Para Politikası*. İstanbul: Türk Numismatik Derneği Yayınları.
- Öztürk, M. (2007). *Anadolu'ya Türk Kimliğini Veren, Anadolu'yu Türkleştiren Ve Anadolu'ya Türk Şuurunu Yerleştiren Oğuz Türkleri*. İstanbul: Ledo Yayıncılık

- Öztürk, N. (2004). Osmanlı Sikkeleri Ve Sembolizm. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*: 24: 85-103.
- Parlar, Gündegül (2001). *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Renda, G. (2002). *Osmanlı Resim Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Riefstahl, R. (1931). *The Mosque Of Divriği And Seljuk Architecture*. Paris: Paul Geuthner.
- Sağıt, B. (2012). *Anadolu Darphı İslâmi Sikkelerde Yazı(1071-1400)*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sahillioğlu, H. (1993). *Darphane*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt VIII: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sayar, M. (1999). *Türk-İslam Sikkelerinde Yazı ve Süsleme*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Subtelny, Maria Eva (1994). *Timurid Art And Culture*. University of Washington Press.
- Sümer, F. (1996)._Moğol Hakimiyeti ve Anadolu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(2): 55-60.
- Şahin, M. (2018). Anadolu Selçuklu Sikkelerinde İşaret Harfleri ve Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme. *Nümismatik Dergisi*, 32: 45-62.
- Şimşirgil, A. (2011) *Selçuklular ve Beylikler Dönemi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2000). *Türk iktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabbaa, Y. (2001). *The Transformation Of Islamic Art During The Sunni Revival*. Seattle: University of Washington Press.
- Tanıncı, Z. (1993). İslam Numismatik Sanatında Süsleme Unsurları. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 7: 61-75.
- Tanıncı, Z. (1993). İslam Sanatında Bitkisel Motifler. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 6: 55-70.
- Tanıncı, Z. (2002). *İslam sanatında motif*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Tekin, O. (1992). *Antik Numismatik ve Anadolu*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tekin, O. (1994). *Grek ve Roma sikkeleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Tekin, O. (2002). "*Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri*", Türkler, C. V, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). 413 Yeni Türkiye Yayınları
- Tekin, O. (2004). *Selçuklu Nümismatiği*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, O. (2006). *Sikkeler, Devletler, Hükümdarlar: Eskiçağda Anadolu'da Paranın Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Rolü*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tekin, O. (2008). *Antik Nümismatik ve Anadolu*. İstanbul. 3. Bs. Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
- Tekin, O. (2009). *Sikke*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37: 179. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tekin, Oya Pancaroğlu (2007). İlhanlı Sanatında Anlatı ve Form. *Sanat Tarihi Dergisi*. 16: 58.
- Teoman, B. (2018). Konya darplı Anadolu Selçuklu sikkeleri. *Konya Ticaret Odası Yeni İpek Yolu Dergisi, Konya Kitabı XVI* (Özel Sayı). 147–167. Abdülkadir Buluş & Caner Arabacı (Ed.). Konya Ticaret Odası Yayınları.
- Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2015). *Tokat rehberi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Turan, O. (2001). *Selçuklular Tarihi*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2018). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uğur, A. (1998). *Osmanlı ve Selçuklu Paraları: Katalog ve İnceleme*. Türk Numismatik Derneği Yayınları.
- Uykur, R. (2014). Musul Zengî Atabegi II. Seyfeddin Gâzi'nin (565–576/1170–1180) Athena Betimli Sikkeleri. *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 9(10): 1073.
- Yalman, A. (2010). Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Süsleme Ve Kompozisyon Anlayışı. *Türkiyat Mecmuası*. 20: 125–145.
- Yıldırım, M. ve Tekin, A. (2018). "Side Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubad Dönemi. *İstem Dergisi*. 31: 63.

- Yıldız, A. S. (2001). Selçuklu Darphaneleri ve Para Sistemi Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 6.
- Yıldız, E. (2019). Figüratif Sikke Tasvirleri: II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 93: 233–250.
- Yıldız, E. (2021). *Antik Dönemden Osmanlı'ya Bitkisel Süsleme Geleneği*. İzmir: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yıldız, H. (2010). Selçuklu Sikkelerinde Kullanılan Yazı Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 27: 223–225.
- Yılmaz, Y. (1984). Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Değişimi. *Müze* (Konya Müze Müdürlüğü'nün Müzeler Haftası Özel Sayısı, No. 3). Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Yinanç, R. M. (1983). *Anadolu Selçuklu Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yücel, Yaşar (1996). *İslam Sanatında Yazı ve Süsleme İlişkisi*. Belleten, 60(229): 295.
- Yürekli, H. (2007). *Osmanlı Süsleme Sanatında Motif ve Kompozisyon*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	İsmail KALINSAZ
Kişisel Bilgiler	Uyruğu: T.C. Doğum Tarihi ve Yeri: XXXXXXXXX
İletişim Bilgileri	xxxxxxx@hotmail.com
Öğrenim Bilgileri	İlkokul: 1989-1994 XXXXXXXXXXXX Ortaokul, XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX Lise: 1995–2000 XXXXXXXXXXXXXXXX Lisans: 2004-2008 XXXXXX Bölümü, Yüksek Lisans: XXXXXXXXXXXXXXXX 2006-2008 XXXXXXXXXXXXXXXX,
İş Deneyimi	2008-2025 Milli Eğitim Bakanlığı'nda Öğretmenlik XXXXXXXXXXXXXXXX